

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ**

**ОЛИЙ ТАЪЛИМ ТИЗИМИ ПЕДАГОГ ВА РАҲБАР КАДРЛАРИНИ
ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШНИ
ТАШКИЛ ЭТИШ
БОШ ИЛМИЙ - МЕТОДИК МАРКАЗИ**

**ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ САНЪАТ ВА МАДАНИЯТ ИНСТИТУТИ
ҲУЗУРИДАГИ ПЕДАГОГ КАДРЛАРИНИ ҚАЙТА ТАЙЁРЛАШ ВА
УЛАРНИНГ МАЛАКАСИНИ ОШИРИШ ТАРМОҚ МАРКАЗИ**

“ЧОЛҒУ ИЖРОЧИЛИГИ (ТУРЛАРИ БЎЙИЧА)” ЙЎНАЛИШИ

**“ЧОЛҒУ ИЖРОЧИЛИГИДА ИННОВАЦИОН ЁНДАШУВ”
модули бўйича**

Ў Қ У В – У С Л У Б И Й М А Ж М У А

Тошкент – 2019

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Модулнинг ўқув-услубий мажмуаси Олий ва ўрта махсус, касб-хунар таълими ўқув-методик бирлашмалари фаолиятини Мувофиқлаштирувчи кенгашининг 2019 йил 18 октябрдаги 5 – сонли баённомаси билан маъқулланган ўқув дастури ва ўқув режасига мувофиқ ишлаб чиқилган.

ЎзДСМИ “Чолғу ижрочилиги” кафедраси мудири, профессори Тошматов Ўрозали Гафурович

ЎзДК “Халқ чолғуларида ижрочилик” кафедраси мудири, профессор в.б. Мирпаязов Баходир Алимович

ЎзДСМИ “Чолғу ижрочилиги” кафедраси профессори Жумаев Собир Саидович

Ўқув-услубий мажмуа Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институти кенгашининг 2019 йил _____даги ____-сонли қарори билан нашрга тавсия қилинган.

МУНДАРИЖА

I. ИШЧИ ДАСТУР	4
II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФОЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ.....	14
III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР	19
IV. АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАТЕРИАЛЛАРИ	69
V. V. КЕЙСЛАР БАНКИ.....	Ошибка!
Закладка не определена.	
VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ.....	10017
VII. ГЛОССАРИЙ	118
VIII. АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ	101

I. ИШЧИ ДАСТУР

Кириш

Дастур Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-4732-сонли, 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сонли, 2019 йил 27 августдаги “Олий таълим муассасалари раҳбар ва педагог кадрларининг узлуксиз малакасини ошириш тизимини жорий этиш тўғрисида”ги ПФ-5789-сонли Фармонлари, шунингдек 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ–2909-сонли Қарорида белгиланган устувор вазифалар мазмунидан келиб чиққан ҳолда тузилган бўлиб, у олий таълим муассасалари педагог кадрларининг касб маҳорати ҳамда инновацион компетентлигини ривожлантириш, соҳага оид илғор хорижий тажрибалар, янги билим ва малакаларни ўзлаштириш, шунингдек амалиётга жорий этиш кўникмаларини такомиллаштиришни мақсад қилади.

Дастур мазмуни олий таълимнинг норматив-ҳуқуқий асослари ва қонунчилик нормалари, илғор таълим технологиялари ва педагогик маҳорат, таълим жараёнида ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш, амалий хорижий тил, тизимли таҳлил ва қарор қабул қилиш асослари, махсус фанлар негизида илмий ва амалий тадқиқотлар, технологик тараққиёт ва ўқув жараёнини ташкил этишнинг замонавий услублари бўйича сўнгги ютуқлар, педагогнинг касбий компетентлиги ва креативлиги, глобал Интернет тармоғи, мультимедиа тизимлари ва масофадан ўқитиш усулларини ўзлаштириш бўйича янги билим, кўникма ва малакаларини шакллантиришни назарда тутди.

Дастур доирасида берилган мавзулар таълим соҳаси бўйича педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш мазмуни, сифати ва уларнинг тайёргарлигига қўйиладиган умумий малака талаблари ва ўқув режалари асосида шакллантирилган бўлиб, бу орқали олий таълим муассасалари педагог кадрларининг чолғу ижрочилиги соҳасига оид замонавий таълим ва инновация технологиялари, илғор хорижий тажрибалардан самарали фойдаланиш, ахборот-коммуникация технологияларини ўқув жараёнига кенг татбиқ этиш, чет тилларини интенсив ўзлаштириш даражасини ошириш ҳисобига уларнинг касб маҳоратини, илмий фаолиятини мунтазам юксалтириш, олий таълим муассасаларида ўқув-тарбия жараёнини ташкил этиш ва бошқаришни тизимли таҳлил қилиш, шунингдек, педагогик вазиятларда оптимал

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

қарорлар қабул қилиш билан боғлиқ компетенцияларга эга бўлишлари таъминланади.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш йўналишининг ўзига хос хусусиятлари ҳамда долзарб масалаларидан келиб чиққан ҳолда дастурда тингловчиларнинг махсус фанлар доирасидаги билим, кўникма, малака ҳамда компетенцияларига қўйиладиган талаблар такомиллаштирилиши мумкин.

Қайта тайёрлаш ва малака ошириш курсининг ўқув дастури қуйидаги модуллар мазмунини ўз ичига камраб олади.

Модулнинг мақсади ва вазифалари

Олий таълим муассасалари педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш курсининг **мақсади** педагог кадрларнинг ўқув-тарбиявий жараёнларни юксак илмий-методик даражада таъминлашлари учун зарур бўладиган касбий билим, кўникма ва малакаларини мунтазам янгилаш, малака талаблари, ўқув режа ва дастурлари асосида уларнинг касбий компетентлиги ва педагогик маҳоратини доимий ривожланишини таъминлашдан иборат.

Курснинг **вазифаларига** қуйидагилар киради:

“Чолғу ижрочилиги” йўналишида педагог кадрларнинг касбий билим, кўникма, малакаларини узлуксиз янгилаш ва ривожлантириш механизмларини яратиш;

- замонавий талабларга мос ҳолда олий таълимнинг сифатини таъминлаш учун зарур бўлган педагогларнинг касбий компетентлик даражасини ошириш;

- педагог кадрлар томонидан замонавий ахборот-коммуникация технологиялари ва хорижий тилларни самарали ўзлаштирилишини таъминлаш;

- махсус фанлар соҳасидаги ўқитишнинг инновацион технологиялари ва илғор хорижий тажрибаларни ўзлаштириш;

- “Чолғу ижрочилиги” йўналишида ўқув жараёнини фан ва ишлаб чиқариш билан самарали интеграциясини таъминлашга қаратилган фаолиятни ташкил этиш.

Модул бўйича тингловчиларнинг билими, кўникмаси, малакаси ва компетенцияларига қўйиладиган талаблар:

“Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув” курсини ўзлаштириш жараёнида амалга ошириладиган масалалар доирасида:

Тингловчи:

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

- чолғу ижрочилиги фанларини ўқитишдаги илғор хорижий тажрибаларни;
- чолғу ижрочилигида эришилган янги илмий натижалар, яратилган илмий адабиётларни;
- республика ва хорижда чолғу ижрочилиги йўналиши бўйича олиб борилаётган илмий тадқиқотлар ва уларнинг натижаларини;
- ижрочилик турларини ўзлаштиришнинг услубий асосларини;
- якка ва жамоавий ижронинг ривожланиш тенденцияларини;
- замонавий талабларда машғулотларни ташкил қилишнинг илмий ва амалий асосларини;
- чолғу ижрочилиги фанларини ўқитишда сўнгги йилларда эришилган ютуқларни;
- чолғу ижрочилиги соҳасидаги таълим мазмуни узвийлиги ва интеграциясини таъминлашда новаторлик ва анъанавийлик мезонларини;
- чолғу ижрочилигидаги замонавий йўналиш ва услублар ҳамда тенденцияларни **билиши** лозим.

Тингловчи:

- чолғу ижрочилиги йўналиши бўйича янги электрон ўқув адабиётларни яратиш ва улардан фойдаланиш;
- чолғу ижрочилиги йўналиши бўйича хорижий тилдаги манбалардан фойдалана олиш;
- анъанавий ўқитиш услубларини замонавийлаштириш;
- чолғу ижрочилигида илғор маҳаллий ва хорижий тажрибалардан фойдаланиш;
- чолғу ижрочилигидаги модернизация ва ўзгаришларни ўзлаштирган ҳолда унинг мазмун-моҳиятини талабаларга етказиш;
- чолғу ижрочилигидаги фанларни ўқитишда инновацион технологияларни қўллаш;
- чолғу ижрочиларини тайёрлашда репертуар танлаш;
- гуруҳли ва якка машғулотларни режалаштириш;
- ижро техникасини ўстириш;
- санъат маҳсулининг бозор қийматини аниқлай олиш;
- якка тартибда, жамоалар билан ишлашда замонавий услубларни қўллаш;
- чолғу ижрочилигида таниқли маҳаллий ва хорижий ижодкорларнинг асарлари билан танишиш, таҳлил эта олиш **кўникмаларига** эга бўлиши лозим.

Тингловчи:

- чолғу ижрочилиги таълимида аудио ва видео ёзувларини яратиш ва қўллаш;
- мусиқий асарларни ўзлаштиришда анъанавий ва замонавий услубларни қўллаш;
- чолғу ижрочилиги фанларини ўқитишда замонавий техник воситалардан фойдаланиш;
- чолғу ижрочилигида замонавий услублар ва жаҳон тажрибасидан самарали фойдаланиш;
- якка тартибда, жамоалар билан ишлашда ижро малакаларини ўстириш;
- гуруҳли ва якка тартибдаги машғулотларни ташкил этиш малакаларига эга бўлиши зарур.

Тингловчи:

- чолғу ижрочилиги соҳасида машғулотларни юқори савияда ташкил этиш;
- машғулотларни илғор педагогик ҳамда замонавий ахборот технологиялардан фойдаланган ҳолда ташкил этиш ва бошқариш;
- гуруҳли ва якка тартибдаги машғулотлар учун тегишли фанлар бўйича модулларни ишлаб чиқиш ва модул тизими асосида машғулотларни ташкил этиш;
- чолғу ижрочилиги соҳасида илмий тадқиқотлар олиб бориш **компетенциясига** эга бўлиши лозим.

Модулни ташкил этиш ва ўтказиш бўйича тавсиялар

“Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув” курси назарий ва амалий машғулотлар ҳамда масофавий таълим шаклида олиб борилади.

Курсни ўқитиш жараёнида таълимнинг замонавий методлари, педагогик технологиялар ва ахборот-коммуникация технологиялари қўлланилиши назарда тутилган:

- маъруза дарсларида замонавий компьютер технологиялари ёрдамида презентацион ва электрон-дидактик технологиялардан;

- ўтказиладиган амалий машғулотларда техник воситалардан, экспресс-сўровлар, тест сўровлари, ақллий ҳужум, гуруҳли фикрлаш, кичик гуруҳлар билан ишлаш, коллоквиум ўтказиш, ва бошқа интерактив таълим усулларини қўллаш назарда тутилади.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Модулнинг ўқув режадаги бошқа модуллар билан боғлиқлиги ва узвийлиги

“Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув” модули мазмуни ўқув режадаги “Ихтисослик фанларини ўқитишнинг замонавий методикаси”, “Чолғу ижрочилигида барқарор тараққиёт ва номоддий маданий мерос” ўқув модуллари билан узвий боғланган ҳолда педагогларнинг касбий педагогик тайёргарлик даражасини орттиришга хизмат қилади

Модулнинг олий таълимдаги ўрни

Модулни ўзлаштириш орқали тингловчилар чолғу ижрочилиги соҳасида машғулотларни юқори савияда ташкил этиш; машғулотларни илғор педагогик ҳамда замонавий ахборот технологиялардан фойдаланган ҳолда ташкил этиш ва бошқариш; гуруҳли ва якка тартибдаги машғулотлар учун тегишли фанлар бўйича модулларни ишлаб чиқиш ва модул тизими асосида машғулотларни ташкил этиш; чолғу ижрочилиги соҳасида илмий тадқиқотлар олиб бориш компетенцияларига эга бўладилар.

Модул бўйича соатлар тақсимоти

Т.р.	Мавзулар	Аудитория ўқув юкلامаси				
		Хаммаси	Жами	жумладан		
				назарий	амалий	кўчма
1	Чолғу ижрочилиги соҳасида инновацион таълим. Муסיқий таълимда инновацион технологиялардан фойдаланиш масалалари	2	2	2		
2	Муסיқа чолғулари ривожда инновацияларнинг ўрни. Созанданинг ҳаракатларидан мусиқий ифодани бойитишда фойдаланиш муаммолари	2	2	2		

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

3	Муסיқий таълимда замонавий рақамли технологиялардан фойдаланиш	2	2	2		
4	Профессионал муסיқа ижрочиларни тайёрлаш жараёнида медиа технологияларнинг ўрни	2	2		2	
5	Халқаро танловларнинг инновацион жараёнлардаги ўрни («Art open world» танлови мисолида)	2	2		2	
6	Созанданинг ҳаракатларидан муסיқий ифодани бойитишда фойдаланиш муаммолари	2	2		2	
7	Муסיқий таълимда фойдаланиладиган мультимедиа лойиҳаларининг турлари ва шакллари	2	2		2	
8	Муסיқий таълимни замонавийлаштиришда давлат сиёсати	2	2		2	
Жами:		16	16	6	10	

НАЗАРИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

1-мавзу: Чолғу ижрочилиги соҳасида инновацион таълим. Мусиқий таълимда инновацион технологиялардан фойдаланиш масалалари

(2 соат)

Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг асосий фаолият йўналишлари. Унинг барқарор тараққиёни таъминлаш йўлида олиб бораётган сиёсати. БМТнинг “Барқарор тараққиёт дастури”нинг моҳияти. Барқарор тараққиёт масалаларининг Оператив Йўриқномада акс эттирилиши. Барқарор тараққиётни таъминлашда номоддий маданий мероснинг ўрни. ЮНЕСКО конвенциялари. Номоддий маданий меросни муҳофаза қилиш бўйича халқаро Конвенция. Оператив Йўриқнома. Конвенция органлари. Конвенция рўйхатлари ва Реестри. Иштирокчи давлатларнинг вазифалари.

2-мавзу: Мусиқа чолғулари ривожда инновацияларнинг ўрни. Созанданинг ҳаракатларидан мусиқий ифодани бойитишда фойдаланиш муаммолари

(2 соат)

Мусиқий таълим мазмунини ўзгартиришда инновациялар. Мусиқа таълими педагогларида профессионал компетентлигини аниқлаш ва таҳлил қилиш борасидаги тадқиқотлар. Мусиқачиларни тарбиялашда янги педагогик технологияларни қўллаш. Мусиқани ўргатишда масофавий таълим ва кўчма машғулотлардан фойдаланиш.

3-мавзу: Мусиқий таълимда замонавий рақамли технологиялардан фойдаланиш (2 соат)

Инновацион технологиялар ва уларнинг турлари. Таъминот (аудио, видео, нота нашрлари ва бошқалар) билан боғлиқ инновацион технологиялар. Ўқитиш билан боғлиқ (педагогик) инновацион технологиялар. Ташкилий жараён билан боғлиқ инновациялар. Бошқарув билан боғлиқ инновациялар. Устоз-шогирд услубида инновациялар.

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТЛАР МАЗМУНИ

Амалий машғулотлар куйида келтирилган режалар асосида ташкил этилади. Амалий машғулотлар тингловчиларнинг таклиф этилаётган

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

мавзуга бўлган муносабатини ёзма, оғзаки жавоб ёки амалий ижро кўринишларида ифода этишлари учун имкон яратиши кўзда тутилган. Амалий машғулотлардаги режалаштирилган масалалар педагог томонидан махсус тайёрланган тарқатма материаллар, ёзма манбалар, кўшимча воситалар, шунингдек оркестр ёки хор жамоалари билан амалий ишлаш орқали тингловчиларнинг фаоллигини ошириш учун хизмат қилиши керак.

1-амалий машғулот: Профессional мусиқа ижрочиларни тайёрлаш жараёнида медиа технологияларнинг ўрни (2 соат)

Аввалдан режалаштирилган ҳолда тингловчилар орасида номоддий маданий мероснинг соҳалари бўлини ва ҳар битта тингловчи номоддий маданий мероснинг тегишли соҳаси бўйича ўз маълумотларини тақдимот (презентация) кўринишида тақдим этади. Тингловчилар томонидан соҳага оид бўлиб, қамраб олинмаган тур ва жанрлар муҳокама этилади ва тўлдирилади. Номоддий маданий мероснинг рўйхатларига киритилган номзодлар ўрганилади, яна қайси номзодларни рўйхатга киритиш ёки чиқариб ташлаш, бошқа рўйхатга ўтказиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқилади.

2- амалий машғулот: Халқаро танловларнинг инновацион жараёнлардаги ўрни («Art open world» танлови мисолида) (2 соат)

Ҳар битта тингловчи ўз мусиқа йўналиши бўйича ўзининг педагогик фаолиятида номоддий маданий меросдан қай даражада фойдаланаётганлиги тўғрисида маълумот беради. Мунозара ва баҳс ёрдамида тегишли педагогнинг фаолиятига баҳо берилади. Ҳар бир жанр, тур бўйича номоддий маданий меросдан самарали фойдаланиш масалалари бўйича тавсиялар ишлаб чиқилишига эришилади. Ҳудудий мусиқий услубларнинг умумий ўзбек мусиқа маданиятидаги ўрни ва улар бўйича кўникмаларнинг талабалар томонидан яхши ўзлаштирилиши учун зарур бўлган топшириқлар берилади.

3- амалий машғулот: Созанданинг ҳаракатларидан мусиқий ифодани бойитишда фойдаланиш муаммолари (2 соат)

Таълим муассасаларида ўзбек халқ куй ва кўшиқларидан фойдаланиш тажрибаси, халқ томонидан ижод этилган мусиқий намуналарни қайта ишлаш ва замонавий мусиқий жанрларда фойдаланиш услублари ва техникаси, халқ куй ва кўшиқларидан замонавий мусиқа ижодиётида фойдаланиш бўйича жаҳон тажрибаси, Ўзбекистон композиторларининг замонавий мусиқа ижодиёти, миллий мусиқа руҳини сақлаган ҳолда замонавий мусиқа ижодиётида қадимий куй ва кўшиқлардан фойдаланиш масалалари биргаликда муҳокама этилади ва тингловчилар томонидан ушбу

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

кўтарилган масалалар бўйича амалий топшириқлар бажарилиши таъминланади.

4- амалий машғулот: Мусиқий таълимда фойдаланиладиган мультимедиа лойиҳаларининг турлари ва шакллари (2 соат)

Тингловчилар Ўзбекистон давлат санъат ва маданият институтига ташриф буюрадilar. Улар Халқ ижодиёти факультети тасарруфидаги Чолғу ижрочилиги, Фольклор ва этнография, Вокал, Анъанавий кўшиқчилик кафедралари фаолияти, номоддий маданий меросни муҳофазаси йўлида мазкур кафедралар томонидан олиб борилаётган ишлар билан танишадilar. Кафедралардаги мусиқий жамоалар: хор, оркестр, ансамблларда миллий мусикалар, фольклор асарлари қай даражада ўзлаштирилаётганлиги билан ҳам танишадilar.

5- амалий машғулот: Мусиқий таълимни замонавийлаштиришда давлат сиёсати (2 соат)

Тингловчилар Ўзбекистон давлат консерваторияси талабаларининг чолғу ижрочилиги (оркестр, ансамбллар) жамоаларининг репетиция жараёнига ташриф буюришади. Репетиция жараёни давомида тингловчиларнинг тегишли жамоа аъзолари ва раҳбари билан мулоқот қилиши, уларнинг ишида (хоҳишга кўра) иштирок этишига йўл қўйилади. Тингловчилар мусиқий жамоанинг репертуари, унга киритилган мусиқий асарлар, урф-одат ва маросимлар, иштирокчилар фойдаланаётган мусиқа чолғулари билан яқиндан танишиш имкониятига эга бўладilar.

ЎҚИТИШ ШАКЛЛАРИ

Мазкур модул бўйича қуйидаги ўқитиш шаклларида фойдаланилади:

- маърузалар, амалий машғулотлар (маълумотлар ва технологияларни англаб олиш, ақлий қизиқишни ривожлантириш, назарий билимларни мустаҳкамлаш);

- давра суҳбатлари (кўрилаётган лойиҳа ечимлари бўйича таклиф бериш қобилиятини ошириш, эшитиш, идрок қилиш ва мантиқий хулосалар чиқариш);

- баҳс ва мунозаралар (лойиҳалар ечими бўйича далиллар ва асосли аргументларни тақдим қилиш, эшитиш ва муаммолар ечимини топиш қобилиятини ривожлантириш).

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув
МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

1. Мустақил таълимни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни.

Тингловчи мустақил ишни муайян модулни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;

- махсус адабиётлар бўйича модул бўлимлари ёки мавзулари устида ишлаш;

- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модул бўлимлари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

II. МОДУЛНИ ЎҚИТИШДА ФЙДАЛАНИЛАДИГАН ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ

Ақлий хужум (брейнстроминг-ақллар тўзони) – амалий ёки илмий муаммолар ечиш ғоясини жавобвий юзага келтириш.

Ақлий хужум ва масалани ечиш босқичлари

1. Мустақил фикрланг хаёлингизга келган барча ғоя, фикрларни қоғозга ёзинг.
2. Барча ғоя ва фикрларни ёзинг, агар улар такрорланаётган бўлса, махсус белги қўйинг.
3. Ғояларни баҳоланг.
4. Энг мақбул ғоя гуруҳ ғояси сифатида шакллантиради.
5. Барча ёзилган ғоялар гуруҳ муаммосини ечиш учун гуруҳлаштириш мумкин.
6. Гуруҳнинг умумий жавоби шакллантирилади.

Инсерт - самарали ўқиш ва фикрлаш учун белгилашнинг интерфаол тизими ҳисобланиб, мустақил ўқиб-ўрганишда ёрдам беради. Бунда маъруза мавзулари, китоб ва бошқа материаллар олдиндан таълим олувчига вазифа қилиб берилади. Уни ўқиб чиқиб, «V; +; -; ?» белгилари орқали ўз фикрини ифодалайди.

Матрни белгилаш тизими

- (v) - мен билган нарсани тасдиқлайди.
(+) – янги маълумот.
(-) – мен билган нарсага зид.
(?) – мени ўйлантирди. Бу борада менга қўшимча маълумот зарур.

Инсерт жадвали

Тушунчалар	V	+	-	?
Таълим методи ва таълим технологияси				
Таълимда интерфаол методлардан				

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

фойдаланиш йўллари				
Таълим ва тарбияни ташкил этиш шакллари				
Педагогик технологияларнинг хусусиятлари				
Педагогик технология турлари				
Педагогик технологиянинг ривожланиш назарияси				
Педагогик технологияларнинг самарадорлиги				

"Қарама-қарши муносабат" методи

Метод ўз моҳиятига кўра ўзлаштирилган билимларни таҳлил ва синтез қилиш асосида асосий ҳамда иккинчи даражали маълумотлар сифатида гуруҳларга ажратиш имконини беради. Методни қўллашда қуйидаги ҳаракатлар амалга оширилади:

- мавзунинг умумий мазмуни ёдга олиниб, унинг аҳамиятини ёритувчи таянч тушунчалар аниқланади;*
- улар муайян кетма-кетликда қайд этилади;*
- тушунчалар шахсий ёндашув асосида муҳим ва у қадар муҳим бўлмаган тушунчалар тарзида гуруҳланади;*
- жадвал яратилиб, унинг 1-устунига муҳим бўлган, 2-устунига муҳим бўлмаган тушунчалар ёзилади;*
- кичик гуруҳлар асосида шахсий ёндашувлар муҳокама қилинади;*
- жамоанинг умумий фикрига кўра якуний хулосани ифода этувчи жадвал яратилади.*

"Биламан. Билишни хоҳлайман. Билиб олдим" методи

Ушбу метод талабаларга муайян мавзулар бўйича билимлари даражасини баҳолай олиш имконини беради. Методни қўллаш жараёнида талабалар билан гуруҳли ёки оммавий ишлаш мумкин. Гуруҳ шаклида ишлашда машғулот якунида ҳар бир гуруҳ томонидан бажарилган фаолият таҳлил этилади. Гуруҳларнинг фаолиятлари қуйидаги кўринишда ташкил этилиши мумкин:

- 1) ҳар бир гуруҳ умумий схема асосида ўқитувчи томонидан берилган топшириқларни бажаради ва машғулот якунида гуруҳларнинг муносабатлари лойиҳа бандлари бўйича умумлаштирилади;*
- 2) гуруҳлар умумий схеманинг алоҳида бандлари бўйича ўқитувчи томонидан*

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

берилган топшириқларни бажаради.

Ўқув фаолияти бевосита ёзув тахтаси ёки иш қоғозида ўз аксини топган куйидаги схема асосида ташкил этилади:

17-шакл

Биламан	Билишни хоҳлайман	Билиб олдим

Методдан фойдаланиш уч босқич асосида амалга оширилади, яъни:

1. Талабаларнинг ўрганилиши режалаштирилаётган мавзу бўйича тушунчаларга эгалик даражалари аниқланади.

2. Талабаларнинг мавзу бўйича мавжуд билимларини бойитишга бўлган эҳтиёжлари ўрганилади.

3. Талабаларни мавзуга оид маълумотлар билан батафсил таништирилади.

Босқичлар бўйича амалга оширилган ҳаракатларнинг тўлиқ тафсилоти куйидагича:

- Талабалар гуруҳларга бириктирилади;
- Талабаларнинг янги мавзубўйича тушунчаларга эгалик даражаси ўрганилади;
- Талабалар томонидан қайд этилган тушунчалар лойиҳанинг 1-бандига ёзиб борилади;
- Талабаларнинг янги мавзу бўйича мавжуд билимларни бойитишга бўлган эҳтиёжлари сифатида баён этилган тушунчалар лойиҳанинг 2-бандига ёзиб қўйилади;
- ўқитувчи Талабаларни янги мавзуга оид умумий маълумотлар билан таништирилади;
- Талабалар ўзлаштирган янги тушунчалар аниқланади;
- баён этилган янги тушунчалар лойиҳанинг 3-бандига ёзиб қўйилади;
- машғулот якунида ягона лойиҳа яратилади.

Кейс -стади методи.

Кейс-стади (инглизча case - тўплам, аниқ вазият, stadi - таълим) кейсда баён қилинган ва таълим олувчиларни муаммони ифодалаш ҳамда унинг мақсадга мувофиқ тарздаги ечими вариантларини излашга йўналтирадиган аниқ реал ёки сунъий равишда яратилган вазиятнинг муаммоли-вазиятли таҳлил этилишига асосланадиган таълим услубидир.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Кейс – бу реал ҳаётнинг «бир бўлаги» (инглиз терминалогиясида TRUE LIFE).

Кейс – фақат вазиятни тўғри ёритиш эмас, балки вазиятни тушунтириш ва баҳолашга имкон берадиган ягона маълумот комплекси.

Кейсда акс этган вазият, бу реал ёки сунъий ҳодисани институционал тизимда маълум вақтда ҳаётда юзага келишини акс эттиради.

Кейсда баён қилинган вазият институционал тизимда (шу ўринда ва кейинчалик - корхонада) дискрет (айни шу) вақтда ташкилий ҳаётдаги типик муаммоларни қайта яратадиган реал ёки сунъий қурилган ҳодисаларнинг идеал тарздаги инъикосидан иборатдир.

Муаммоли вазият. Мазкур ҳолда вазият субъектининг ҳозирги вақтда ёки келгусидаги мақсадларга эришишига хавф соладиган вазият тушунилади.

Муаммоли вазият. Бунда субъектни ҳозирги шароитда ёки келгусида мақсадига эришишига хавф туғдирувчи вазият тушунилади

“Кейс методи”ни амалга ошириш босқичлари

Иш Босқичлари	Фаолият шакли ва мазмуни
1-босқич: Кейс ва унинг ахборот таъминоти билан таништириш	якка тартибдаги аудио-визуал иш; кейс билан танишиш(матнли, аудио ёки медиа шаклда); ахборотни умумлаштириш; ахборот таҳлили; муаммоларни аниқлаш
2-босқич: Кейсни аниқлаштириш ва ўқув топшириғни белгилаш	индивидуал ва гуруҳда ишлаш; муаммоларни долзарблик иэрархиясини аниқлаш; асосий муаммоли вазиятни белгилаш
3-босқич: Кейсдаги асосий муаммони таҳлил этиш орқали ўқув топшириғининг эчимини излаш, ҳал этиш йўлларини ишлаб чиқиш	индивидуал ва гуруҳда ишлаш; муқобил эчим йўлларини ишлаб чиқиш; ҳар бир эчимнинг имкониятлари ва тўсиқларни таҳлил қилиш; муқобил эчимларни танлаш
4-босқич: Кейс ечимини эчимини шакллантириш ва асослаш, тақдимот.	якка ва гуруҳда ишлаш; муқобил вариантларни амалда қўллаш имкониятларини асослаш; ижодий-лойиҳа тақдимотини тайёрлаш; яқуний хулоса ва вазият эчимининг амалий аспектларини ёритиш

“Ассесмент” методи

Методнинг мақсади: мазкур метод таълим олувчиларнинг билим даражасини баҳолаш, назорат қилиш, ўзлаштириш кўрсаткичи ва амалий кўникмаларини текширишга йўналтирилган. Мазкур техника орқали таълим олувчиларнинг билиш фаолияти турли йўналишлар (тест, амалий кўникмалар, муаммоли вазиятлар машқи, қиёсий таҳлил, симптомларни аниқлаш) бўйича ташҳис қилинади ва баҳоланади.

Методни амалга ошириш тартиби:

“Ассесмент”лардан маъруза машғулотларида талабаларнинг ёки қатнашчиларнинг мавжуд билим даражасини ўрганишда, янги маълумотларни баён қилишда, семинар, амалий машғулотларда эса мавзу ёки маълумотларни ўзлаштириш даражасини баҳолаш, шунингдек, ўз-ўзини баҳолаш мақсадида индивидуал шаклда фойдаланиш тавсия этилади. Шунингдек, ўқитувчининг ижодий ёндашуви ҳамда ўқув мақсадларидан келиб чиқиб, ассесментга қўшимча топшириқларни киритиш мумкин.

<p>Тест:</p> <p>1 Модернизация бу...</p> <p>А. Такмиллаштириш, янгилаш</p> <p>Б. Янгилик киритиш</p> <p>С. Моделлаштириш</p> <p>2. Таълим мазмуни...</p> <p>А. Таълим мақсади ва унинг натижаларини белгиловчи мезон</p> <p>Б. Билим, кўникма, малакалар ва ахлоқий-эстетик ғоялар тизими.</p> <p>С. Шахснинг меҳнат-касбий кўникмалар тизими</p>	<p>Блиц топшириқ:</p> <p><i>Инновацион жараён босқичларини тўғри кетма-кетликда жойлаштиринг:</i></p> <p>1. Янги ғоянинг пайдо бўлиши.</p> <p>2. Муайян соҳада ҳукмронлик қилиши.</p> <p>3. Янгиликни амалиётга татбиқ этилиши.</p> <p>4. Янги муқобилнинг пайдо бўлиши.</p> <p>5. Ихтиро қилиш, янгилик яратиш.</p>
<p>Тушунча таҳлили:</p> <p>Таълим сифати бу...</p>	<p>Амалий кўникма:</p> <p>Инновацион таълим шаклларига мисол келтиринг:</p>

III. НАЗАРИЙ МАТЕРИАЛЛАР

1-мавзу. Чолғу ижрочилиги соҳасида инновацион таълим. Мусиқий таълимда инновацион технологиялардан фойдаланиш масалалари

Режа:

- 1.1. “Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув” фани асослари.
- 1.2. “Ихтисослик фанларини ўқитишнинг замонавий методикаси” фанини ўқитишнинг мақсади ва вазифалари.
- 1.3. Мусиқа санъати фанларининг ўзига хос жиҳатлари.

Таянч иборалар: узлуксиз таълим, таълим тузилмаси, таълим хусусиятлари, мусиқа санъати, педагогик технологиялар, услубиёт, услуб, восита.

1.1. “Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув” фани асослари

Мусиқа – инсон маънавий оламининг таржимони, у инсон туйғусига таъсир этиш билан кишини маънавий жиҳатдан тарбиялайди. Бугунги кунда мусиқа санъати инсонларга ва айниқса ёшларга кўтаринки руҳ бериши, уларни ижодкорликка, бунёдкорликка йўналтириши билан аҳамиятлидир. Шунинг учун ҳам юртимизда мусиқа санъатини ривожлантириш, ёш истеъдодларни қўллаб-қувватлаш ва рағбатлантиришга катта аҳамият берилмоқда. Болалар ва санъат мактаблари, коллеж-лицейлар, олий ўқув юртларидаги ўқув-тарбиявий ишларни замон талаблари даражасида ташкил этиш долзарб масалалардан бири ҳисобланади.

Президентимиз И.А.Каримов “Юксак маънавият – енгилмас куч” асаарида: “Бугунги шиддатли даврда чинакам маънавиятли ва маърифатли одамгина инсон қадрини билиши, ўз миллий қадриятларини, миллий ўзлигини англаши, эркин ва озод жамиятда яшаш, мустақил давлатимизнинг жаҳон ҳамжамиятида ўзига муносиб ўрин эгаллаши учун фидоийлик билан кураша олиши мумкин”, дейилади. Бу борада мусиқа санъати орқали шу соҳа бўйича таълим-тарбия билан шуғулланувчи устоз-ўқитувчилар ёш истеъдодларга ғоявий етуклик ва ижро маҳоратларини ўстириш масалаларига жиддий эътибор беришлари талаб этилади.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

“Маънавиятни йўқотсак, ўзимиз ва ўзлигимизни йўқотамиз. Маънавиятни юксалтирсак, ўз мурод-мақсадимизга етишда кучли мадад топамиз”.¹

Асрлар оша бизгача етиб келган миллий чолғуларимиз ва мусикамининг ажойиб намуналари бугунги кунда ҳам ўзининг ранг-баранг жилоси, оҳанрабо куйлари билан кишиларга олам-олам завқ-шавқ ва ҳузур бахш этиб келмоқда. Миллий мусиқа санъатимизни ҳар қачонгидан чуқурроқ ва атрофлича ўрганиш, уни халқ ичида кенг тарғиб қилиш бугунги куннинг долзарб масалаларидан биридир. Чунки, ўзбек мусиқа маданияти ва унинг асосий қисмларидан бири бўлган чолғулар ва чолғу мусиқаси қадимдан бой ва мураккаб таъсирчан имкониятларга эга.

Жамият маънавий ҳаётини ривожлантириш кишиларнинг маънавият ва маърифат, маданият ва илм-фан тўғрисидаги тасаввурларининг нечоғлик илмийлиги, шунингдек, тўғри назарий ва амалий негизга қўйилганлиги билан боғлангандир.

Маънавиятни ривожлантириш соҳасидаги мустақиллик сиёсати маънавий ҳаёт, маданий тараққиётнинг умумий қонунларини илмий жиҳатдан янгилаш ишлаб чиқишни, маънавий-маърифий омилнинг демократик, инсонпарварлик тамойиллари ва бозор иқтисодиёти асосида қурилаётган янги жамиятда тутадиган ўрнини белгилаб олишни кун тартибига қўяди. Президентимиз И.А.Каримов алоҳида таъкидлаганидек, «Юртимизда яшаётган ҳар бир инсон, аввало, униб-ўсиб келаётган янги авлоднинг ҳар томонлама баркамол, иродаси бақувват, иймони бутун бўлиб вояга етиши учун кенг жамоатчилик ва аҳолимиз ўртасида маънавий-маърифий фаолиятимизни юксак даражага кўтаришнинг аҳамияти беқиёсдир» (Миллий истиқлол гоҳиси: асосий тушунча ва тамойиллар.- Тошкент, «Ўзбекистон», 2000 3-бет).

Чолғу ижрочилиги мусиқа санъати таркибида муҳим ўрин тутди. Чунки бунда асрлар давомида аждодлардан авлодларга узатиб келинаётган чолғулар ва уларнинг ижрочилик асослари анъанаси давом эттирилади. Мазкур “Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув” фанида олий таълим профессор-ўқитувчиларини чолғу ижрочилик методологияси билан таништиради. 2017 йил 8 августдаги ПҚ – 3178 – сонли “Ўзбекистон давлат консерваторияси фаолиятини янада ривожлантириш ва такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги Қарорида янги авлод ўқув адабиётларини яратиш вазифаси қўйилган.

“Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув” фанининг асосий мақсади – олий мусиқий таълим бўйича профессор-ўқитувчиларни фаннинг илмий ва

¹ И.А. Каримов. “Юксак маънавият – енгилмас куч”, Т.2008

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

методологик асослари орқали илмий-назарий билимларни чуқур эгаллаган, уларни амалиётда тадбиқ эта олиш кўникмаларини янада такомиллаштиришдан иборат. Пухта назарий билимлар ва амалий иш кўникмасига эга бўлган мутахассисларнинг малакасини ошириш бугунги куннинг долзарб вазифасига айланган.

Республикамиз иқтисодиётининг барча соҳаларига меҳнат бозорида рақобатлаша оладиган, кенг ихтисосли, юқори малакали кадрлар тайёрлаш жараёнини мақбуллаштириш учун олий таълим тизимини модернизациялаш, таълим йўналишлари, касблар ва ихтисосликлар умумдавлат таснифлагичи, давлат таълим стандартлари, ўқув режа ҳамда дастурларини такомиллаштириш, самарали таълим технологияларини амалга жорий этиш, зарур моддий-техник ва ўқув-услубий база яратиш ҳамда улардан унумли фойдаланиш, ўқитувчи кадрлар тайёрлаш ва уларнинг меҳнатини рағбатлантириш, ўзига хос ўқув-илмий мажмуалар ва марказлар ташкил этиш кабиларга асосланиш зарур.

Маълумки, олий таълим тизими жараёни таҳсил олувчининг ўқиб-ўрганиш ва ўқитувчининг ўргатувчиликдан иборат ҳамкорлик фаолиятларини кўзда тутиб, профессор-ўқитувчилар томонидан таълим стандартлари даражасидаги билим, кўникма, малака ва шахсий фазилатлар ўзлаштирилишини таъминлайдиган тизимдир.

Чолғу ижрочилиги ўқув предметларининг вазифаси танланган касб ва ихтисосликлар бўйича зарур ва етарли даражадаги билим, хатти-ҳаракат усуллари (кўникма ва малакалар) ва шахсий фазилатларни шакллантиришдир.

Чолғу ижрочилиги ўқув предметларини ўрганиш жараёни ўзининг мақсади ва вазифалари, мазмуни, ташкил этиш шакллари, амалга ошириш методлари ва воситалари, ўрганиш ўрни (жойи), ажратилган вақт миқдорига кўра умумилмий ҳамда умумкасбий ўқув предметларидан фарқ қилади.

Чолғу ижрочилиги ўқув предметларини мақбул ўқитиш деганда айни пайт ва шарт-шароитда энг кам вақт, зўриқиш кучлари, маблағ, материал кабилар сарфлаб имкон қадар юқори самара ҳамда сифатли натижага эришишни тушунамиз.

Маълумки, ҳозирги пайтда фаннинг ривожланиши табақаланиш ва мужассамлаштириш билан тавсифланади.

Фаннинг табақаланиши мавжуд фаннинг алоҳида бўлими мустақил тармоқ сифатида ажралиб чиқишида ўз ифодасини топса, илгари алоҳида-алоҳида бўлган бир неча фанлар туташган жойида янги, жадал ривожланувчи фанлар ҳосил бўлиши эса мужассамлаштиришни англатади. Мужассамлаштириш, энг аввало, объектлар моҳиятига чуқур кириб бориш

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

билан тавсифланади. Демак, таълим тизимининг ривожланиши педагогикани табақаланишига замин яратди.

Методика учун ўзига хос масала кўрилатган аниқ ўқув предметини ўқитиш мазмуни ҳисобланади: Ўқув предметини шаклланишида маълум фан соҳасидан илмий-амалий аҳамиятга эга ахборотларни танлаб олиш, уларни тизимлаштириш муҳим аҳамият касб этди. Бу масалаларни таълимий, тарбиявий, ривожлантириш ва қизиқтириш мақсадларидан келиб чиққан ҳолда хусусий методикалар тадқиқ этади. Лекин, энг аввало аниқ фан ундан ўқув мақсадларида ажратиб олинган қисми, яъни ўқув предметининг ўзига хос жиҳатлари ҳисобга олинади. Таълим мазмунини аниқлашда умумий педагогика бир томонда қолиб кетмайди. Бироқ умумий педагогикада фан ва ўқув предмети дидактик нуқтаи назардан этарли даражада ишлаб чиқилмаган ҳисобланади, бу масала методика доирасида нисбатан кўпроқ ўз ечимини топади.

Машғулотларни ташкил этиш ва ўтказиш, талабаларнинг мустақил ишларини ҳамда ўқув предмети бўйича тўғарак ишларини ташкил этиш ва меъёрлаш, таҳсил олувчиларнинг фаол ўқув-билиш фаолиятларини таъминлаш йўлларини аниқлаш, таълим-тарбия методларини танлаб амалга жорий этиш, ўзлаштирилганлик даражасини аниқлаб, баҳолаш каби масалаларда методика ўқув предмети мансуб бўлган фанга нисбатан кўпроқ дидактика ва инновацион таълим технологияларига таянади.

Бунда ихтисослик қайси касбга мансублиги, шунингдек, касбнинг ўзи қандай фаолият турига тегишли эканлигини ҳам аниқлаштиради. Аниқ йўналишда танлаб олинган таълим мазмуни юқоридан пастга “қаватма-қават” таҳлил этилади. Юқори қатлам иқтисодиёт соҳасига тегишли бўлса, ўрта қават касб-ҳунарга ва пастки қават алоҳида ихтисосликларга тўғри келади. Бундай ёндашув замонавий чолғу ижрочилиги таълими мазмунини шакллантириш муаммоси ечими сифатида эътироф этилмоқда. Чунки бунда касб ёки ихтисослик нуқтаи назаридан пастдан эмас, балки аниқ йўналиш доирасидаги касбий таълим мазмуни яхлит тизим сифатида юқоридан пастга томон тадқиқ этилади.

Таълим мазмунини танлаб олишга умумий ёндашувлар:

I. Таълимда узвийлик ўқув предметининг ташкилий қисмларининг тўғри нисбати ва зарурий боғлиқлигини таъмин этади.

Ўқув материалининг жойлашиши ва бу материални ўзлаштириш усулларини танлашдаги узвийлик қуйидаги икки омилни ҳисобга олиш билан амалга оширилади: Ушбу ўқув предмети тегишли фан мазмуни ва мантиқи ҳамда билимларни ўзлаштириш жараёнининг қонуниятларини, фаннинг мазмуни ва мантиғи ўқув предметининг узвийлигини таъмин этишда муҳим

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

аҳамият касб этади: тушунча, қонунлар ва далиллар, ўқув предмети мазмунининг ўзаги ҳисобланиб, кетма-кет жойлашади ва ўрганилаётган соҳага оид билимларнинг кенгайиб боришини таъминлайди, олдинчилари кейинчилари билан узвий боғлиқ бўлади.

Билимларни ўзлаштириш жараёнининг қонуниятлари омили илмий билимларни тўғридан-тўғри ўқув предмети мазмуни сифатида талқин этилишига йўл қўймайди, унга дидактик ишлов беришни талаб этади. Шундай қилиб, узвийлик фақатгина тўғри чизикли эмас, балки ўқув материални концентрик жойлашувида ҳам амалга оширилади.

Узвийлик тушунчаларни кенг ва чуқур алоқадорлигини ўрганиш мазмунини бойитиш уни ўзлаштириш шакллариининг узвийлигини таъмин этади.

Узвийлик алоҳида ўқув предметларинигина эмас, балки турли ўқув предметларининг ўзаро муносабатларини ҳам қамраб олиши зарур. Бунинг учун турли ўқув предметларини ўрганишда объектларнинг турли жиҳатларини объектив алоқадорлиги асос ҳисобланади.

II. Таълим мазмуни аввал ДТС (ТТС), сўнгра ўқув режа ва дастури шаклида лойиҳалаштирилади.

Таълим мазмуни таълим жараёнининг асосий элементи (ташқил этувчи компоненти) ни ўзлаштириш натижасида ижтимоий мақсадларга эришилади. Ўзлаштирилиши зарур бўлган ижтимоий маданий тажрибанинг тавсифи ва ҳажми аниқ шарт-шароит, макон, замон, шунингдек, таълим муассасасининг тури ва даражасига мақсад ва вазифаларига боғлиқ бўлади.

Таълим мазмунини ташқил этувчи таркибий қисмлари сифатида қуйидагиларни кўрсатиш мумкин: а) самарали амалий фаолият кўрсатиш тажрибаси, яъни меҳнат, иқтисодиёт, сиёсат ижтимоий ва бошқа соҳалардаги вазифаларни муваффақиятли бажариш. б) билиш тажрибаси атроф олам ривожланиши қонуниятларини англаш методлари ва натижалари; в) умумий мақсадларга эришиш жараёнидаги ижтимоий ўзаро таъсирлар тажрибаси; г) ахлоқий этик тажриба; д) маънавий- маданий тажриба ва шу қабилар.

Таълим мазмуни муайян таълим муассасаларида ўрганиладиган ўқув предметларини ўрганиш жараёнида ўзлаштирилади. Таълим мазмунининг тузилмаси, яъни турли элементларнинг ўзаро муносабатлари, кетма-кетлиги, давомийлигини ўқув режаси аниқлаб беради Шу пайтгача таълим мазмунини шакллантиришга ягона ёндашув ишлаб чиқилмаган. Амалда таълим мазмуни бажариладиган вазифаларнинг мураккаблик даражаси ва мазмунига биноан аниқланади.

1.2. Чолғу ижрочилиги услублари

Санъат – миллатнинг маънавий мулки. Инсон камолотида муסיқанинг ўрни ва аҳамияти катта эканлиги мутахассис-олимлар томонидан исботланган. Айниқса, миллий оҳангларга йўғрилган муסיқанинг кишиларни бир мақсад йўлида жипслаштириш, уларни бунёдкорлик, ижодкорлик, гўзаллик сари илҳомлантириши сир эмас. Ҳар бир давр ўз ғояларини ўртага ташлайди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев илгари сураётган ғоялардан бири **“Истиқболни бирга қурамыз!”**

2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича Ҳаракатлар стратегиясида кадрлар тайёрлашнинг маъно-мазмунини тубдан янгилаш, халқаро стандартлар даражасида олий малакали мутахассислар тайёрлаш учун зарур шароитлар яратишга доир муҳим масалалар белгиланган. Президентимизнинг 2017 йил 20 апрелдаги “Олий таълим тизимини янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги қарори бу борадаги ислохотларни янги босқичга олиб чиқишга хизмат қилади. Шахс ахлоқий маданияти шаклланишида тизимли ва аниқ мақсадга йўналтирилган тарбиянинг ўрни ва аҳамияти беқиёсдир. Бунда ҳар бир инсонга индивидуал тарзда ёндашиш ҳамда ахлоқий маданиятни камол топтиришнинг муҳим йўналиши ҳисобланган ўз-ўзини тарбиялашга алоҳида эътибор талаб қилинади. Ушбу вазифа ва талабларга таълим олувчиларимиз масъулият билан қараб, ўз касбий фаолиятларини ривожлантириш учун ҳаракат қилишлари лозим. Бунинг учун нашр этилган ўқув адабиётлар, илмий мақолалар, таниқли созандалар, санъат аҳли билан учрашувлардаги ибратли фикрлардан хулоса чиқариш, ўз фаолиятларида унумли фойдаланиш ижобий самара беради.

Ҳар бир чолғу ижрочилигининг ўзига яраша ва хос бўлган ижро услубига эга. Бу фаолият чолғуларда ижрочилик ҳолатини мукаммал эгаллашдан бошланиб, турли ижро йўналишларини таҳлил қилиш, маҳорат ошириш, назарий ва амалий билим, кўникмаларни шакллантиришни тақозо этади. Ҳар бир бўлғуси ўқитувчи-устоз турли ўқув масканларининг ўз чолғуси бўйича тасдиқланган ДТС, қабул қилинган дастури, ўқув адабиётларини билиши, ҳар бир таълим олувчи-шогирдга индивидуал ёндашиб иш юритиши лозим бўлади. Масалан, муסיқада штрихлар бадий асарнинг моҳиятини, характерини ва бадий ифодалилигини очиқ берадиган ижро усулидир. Айрим адабиётларда штрих – «товуш чиқариш усули» деб ҳам аталади. Штрихларнинг ҳар бирини алоҳида изоҳлаганда товуш чиқариш усули ҳисобланса, бадий асар ижросида эса улар мажмуаси ижро усуллари кўринишида намоён бўлади. Чолғу ижрочилиги бу ижодий жараён, чунки

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

асардаги маълум бир мусиқий жумлани турли штрихта ижро қилиб кўрилгандан сўнг, шу жумла мазмунини очиб бера оладиган штрих усули танланади. Мусиқий педагогика ва мусикашунослик соҳасидаги изланишлар, композиторлар ижоди, умуман мусиқанинг ривожланиши замонавий чолғу ижрочилиги ва ижро усуллариининг ҳам ривожланишига асосий туртки бўлмоқда. Штрих устида сўз юритилар экан, ижрочиликда унинг аҳамияти жуда муҳимлигини таъкидлаб ўтиш жоиз. Ўқитувчи шогирдига янги, нотаниш асарни ўргатар экан, ундаги ҳар бир жумла ижросида қандай штрихни қўллаш мақсадга мувофиқлиги устида ўйлаб кўриш, мақбулини танлаш лозим бўлади. Турли чолғулардаги ижрода асарнинг бадий моҳиятига зарар етказмаслик йўлини излаш ва топиш муҳим ҳисобланади.

Шунингдек, мусиқий педагогиканиннг чолғу ижрочилик йўналишида гамма, учтовушлик ва машқлар ўқув жараёнининг ажралмас қисми бўлиб, уларни ўрганиш ва чалиш ўқув давриининг ҳамма босқичларида ҳам муҳим аҳамият касб этади. Ундан турли босқичларда турли мақсадларда фойдаланилади. Доимий равишда ўз устида ишламайдиган созанданинг ижрочилик фаолияти тез тугаб қолиши мумкин. Чунки, бу фаолият ижодий фаолият. Ижодий фаолият эса доимий изланишни, ижрочилик маҳорати устида мунтазам шуғулланишни талаб қилади. Шунинг учун ўз-ўзидан, нафақат ўқув жараёнида, балки ижрочилик фаолиятининг охиригача гамма, учтовушлик ва машқларнинг аҳамияти бирдай сақланиб қолаверади. Машҳур созандаларнинг фаолиятига назар ташласак, бунинг исботини яққол кўришимиз мумкин.

Композитор ва ўз давриининг етук созандаси машҳур пианиночи С.Рахманинов «Бир кун чалмасам ўзим биламан, икки кун чалмасам дўстларим билади, уч кун чалмасам тингловчилар билади» деганида, машқ қилиш, шуғулланишнинг қанчалик катта аҳамиятга эга эканлигини яна бир бор исботлаган эди.

Гамма ва арпеджиолар устида ишлаш жараёни фақат ўқувчининг техник имкониятларинигина ривожлантириш бўлиб қолмасдан, балки гаммалар ёрдамида ижронинг бадий ифодалилик кўникмаларини тарбияловчи воситалардан бири деб қараш лозим. Ҳар қандай машқ ёки гамма аниқ мақсадга йўналтирилган бўлиши керак. Гамма, учтовушлик ва машқларни чалиш онгли равишда зарурат даражасига айлансагина, келажакда ижрочилик маҳоратини йўқотмай уни сақлай олиш ва ривожлантириш имконини беради. Шунинг учун ҳам ижрочилик фаолиятида гамма, учтовушлик ва машқларнинг аҳамияти беқиёсдир.

Ҳар бир халқ мусиқаси ва композиторлар яратган асарлар бой мусиқий безакларга эга. Мусиқий безакларсиз мусиқа ўзининг тўлиқ мазмун

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

моҳиятини тараннум эта олмайди. Мусиқий безаклар куйни ҳар томонлама бойитади, унинг характерини очиб беришда муҳим ўрин тутаяди. Мусиқий безаклар ҳар-хил мелизмлар ва қочиримлардан иборат. Мелизмлар “трел”, “форшлаг”, “мордент”, “группетто” ва бошқа номлар билан аталиб, деярли барча халқлар куй ва кўшиқларида, композиторлар ижодида жуда кенг қўлланилади. Шашмақом асарлари ва мумтоз ўзбек куйларида учрайдиган безаклар мелизмлар деб аталиши билан бирга “қочирим”, “нола” деб ҳам юритилади. Улар миллий мусиқий безакларнинг барчасини ўз ичига олади, турли чолғулар ижросида турлича номланади, ижро этилади. Улар миллий мусиқамизнинг тўлақонли, ҳаққоний жаранглашига, куй оҳанглари жозибасини тўлиқ очиб беришга ёрдам беради. Таълим олувчилар ҳам бу фаолиятга ижобий ёндашишлари, мунтазам такрорлаш, янги маҳорат ошириш йўллариини излашлари талаб этилади. Таълим олувчининг ёши, қобилияти, истеъдоди, характери, малакаси, қизиқиши инобатга олиниши ижобий натижага эришишда муҳим восита ҳисобланади.

Юртимиз мустақилликка эришгандан кейин, айниқса, миллий маданиятимизнинг серқатлам тарихига қизиқиш ва уни батафсил ўрганишга эътибор қаратилди. Археологик қазилмалар орқали топилган ҳайкалчаларни, узок асрлар давомида бунёд этилган маданий ёдгорликларни ўрганиш – мусиқий тадқиқотчиларимизнинг олдида турган муҳим вазифалардан бирига айланди. Машҳур олимлар – Е.Э.Бертелс, А.Н.Болдирев, Б.Л.Рифтин, А.А.Семёновларнинг изланишларидан олинган қимматли маълумотлар, қадимшунослар томонидан очилган янги-янги кашфиётлар мусиқа маданиятимиз тарихига зарҳал саҳифалар битилишига асос бўлди. Жумладан, Айритом ва Термиз археологик экспедициялари (Раҳбар: М.Е. Массон), Хоразм археологик экспедицияси (Раҳбар: С.П.Толстов), Тожикистон археологик-этнография экспедицияси (Раҳбарлар: А.М.Беленитский, М.М.Дяконов, А.Ю.Якубовский), Жанубий-Туркменистон мажмуа экспедицияси (Раҳбар: М.Е.Массон). Ўзбекистон Бадий академияси тасарруфидаги санъатшунослик илмий-тадқиқот институти ташаббуси билан ташкил этилган экспедициялар кўхна маданиятимиз тарихини ёритишга ўз ҳиссасини қўшди (Раҳбар: Г.А.Пугаченкова). Машҳур олимлар К.В.Травер ва В.А.Мешке-рис илмий рисолаларида кўхна Самарқанд яқинидаги шаҳарча – Афросиёб қазилмаларидан топилган машшоқ(созанда)лар тасвирланган ҳайкалчалар атрофлича таҳлил этилиб, маълум бўлишича лютня чолғуси сўғдларнинг сеvimли чолғуларидан бўлган. Торли чолғулардан яна бири ўша вақтда оммалашган арфа (чанг) чолғуси бўлса, дамли чолғуларидан эса най сози бўлган.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Таниқли олим Р.Л.Садоковнинг қадимий Хоразмга бағишланган рисоласи муסיқий-тарихий йўналиш бўйича ниҳоятда қимматлидир. Умуман, ўша замоннинг маданий ёдгорликларида торли (лютня, арфа), дамли (най, сурнай, рог, труба), урма зарбли (доира) чолғулар тасвирлари сақланиб қолинган. Тадқиқотчилар томонидан ўрганилган масалалар до-ираси ниҳоятда кенг ва кўп қиррали бўлган. Шу нуқтаи назардан Марказий Осиё халқпарининг муסיқа маданияти тарихини чуқурроқ ўзлаштирилиши бугунги куннинг долзарб масалаларидан бири ҳисобланади.

Муסיқа тарихини босқичма-босқич ўрганиш бўйича Марказий Осиё минтақаси бўйлаб қадим замонларда пайдо бўлган муסיқий чолғуларининг ривожланишидаги муаммосини ёритиш ҳам асосий ўрин тутаяди.

Олиб борилган экспедициялар натижалари – чолғулар тарихини ўрганишга имкон беради. Шарқ алломаларининг машҳур рисолаларида ҳам қадимий чолғулар ҳақида бой маълумотлар мавжуд. Абу Наср Муҳаммад ал-Форобийнинг (873-950) «Қатта муסיқа китоби», Абу Али ибн Синонинг (980-1037) «Даволаш китоби» қомусидаги «Муסיқа ҳақида рисола» си, Абу Абдуллоҳ ал-Хоразмийнинг (X аср) «Билимлар қалити», Ибн Зайлининг (1044 йил-да вафот этган) «Муסיқа ҳақида тўлиқ китоби», Абдуқодир Мароғийнинг (XV аср) «Муסיқа илмида оҳанглар тўплами», Абдурахмон Жомийнинг (1414-1492) «Муסיқа ҳақида рисола»-си, Ҳофиз Дарвиш Али Чангийнинг «Муסיқа ҳақида рисола»си китобларида халқ чолғулари ҳақида муҳим маълумотлар баён этилган.

Халқ чолғулари ҳақидаги тасаввурларимизни бадиий асарлардаги муסיқага бағишланган миниатюраларда ифодаланган чолғулар тасвирлари янада бойитади. Абул Қосим Фирдавсий, Мусяхиддин Саъдий, Хофиз Шерозий, Низомий Ганжавий, Хусрав Дехлавий, Имонуддин Насимий, Абул Фазл Байҳақий, Абдурахмон Жомий, Алишер Навоий, Муҳаммад Сулаймон Фузулий асарларида 20 дан зиёд халқ чолғуларининг номлари зикр этилган.

XV-XVII асрларда яратилган миниатюраларда танбур, барбат, уд, қонун, чанг (арфа), лютня, доира, най, ғижжак, рубоб каби чолғуларни учратиш мумкин. Сарой деворларида (тахтда ким ўтиридшдан қатъий назар), тахтнинг чап деворида икки машшоқ тасвири бўлган – чанг ва доира ижрочилари, шунингдек қўлларида ғижжак, чанг, рубоб, бошқа чолғуларни ва доира ушлаб турган машшоқлар билан бирга мартабали зотларнинг сарой боғларида айланиб юришлари ифодаланган. Маълум бўлишича, халқ чолғуларда ансамбль бўлиб ижро этиш ҳам қадим замонлардан шаклланиб келган.

Маданият ёдгорликлари, тасвирий санъат асарлари, деворий расмлар, сопол ҳайкалчалар ва турли хил миниатюралар эрамизнинг VII асридаёқ икки турдаги халқ чолғулари ансамбллари мавжуд бўлганлигидан далолат беради.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Жумладан, дамли ва урма-зарбли чолғулар; чертма мизроб торли чолғулар ансамбллари.

Халқ чолғу ансамбллари жўрлигида кўшиқ ва ўйинлар халқ оммасининг катта-катта маданий ҳаётда, оммавий байрамларида ижро этилганлиги ҳақида маълумотлар мавжуд.

Чолғу ижрочилиги Марказий Осиё аҳолисининг турмуши ва фаолиятига сингиб кетганлиги, инсон маънавиятининг ажралмас таркибий қисмига айланганлиги туфайли «Наврўз», «Лола сайли», «Ҳосил байрами», «Қовун сайли», «Узум сайли», «Пахта байрами» ва шунга ўхшаш шодиёналарни чолғуларсиз тасаввур қилиш қийин. Халқ оммавий сайил ва байрамларида карнай, сурнай, доира, ноғора каби мусиқа чолғулари кенг қўлланилган. Халқ рақслари аслида қош ўйини, елка ўйини, бош ўйини кабиларни ўз ичига олган. Рақслар қарсақ жўрлигида ҳам ижро этилган. Қарсақ уриш жўрлигида ўзига хос «Қарсақ ўйин» санъати шаклланган. «Қарсақ ўйин» халқ томоша санъатининг қадимий кўринишларқдан бири ҳисобланган. Қарсақ чалиб, усул(ритм) ҳосил қилиш ва унга мос ҳаракатлар топиб ўйнаш, Қарсақ ўйинининг асосий белгиси бўлганлиги ҳақида маълумотлар мавжуд. У асосан икки йирик хил – «Беш қарсақ» ва «Майда қарсақ»дан иборат бўлган. Қарсақ ўйини ибтидоий овчиларнинг турли ўйинлари, баъзи маросим рақслари негизида ҳамда содда дунёқарашлар билан боғлиқ ҳолда юзага келиб, кўп асрлик тараққиёт йўлини босиб ўтган. Асрлар давомида у шаклан ва мазмунан ўзгариб, маданийлашиб, халқ орасида оммалашиб, бизгача етиб келган.

Жиззах вилоятининг Фориш туманида, Сурхондарё вилоятининг Шеробод туманида ва Самарқанд вилоятининг тоғли ва чўл туманларида «Беш қарсақ» ва «Майда қарсақ» ўйинлари ҳозиргача ижро этилиб келинмоқса. Машҳур Шарк олими Абу Наср Муҳаммад ал-Форобий «Мусиқа ҳақида катта китоб»ада қарсақни мусиқа ижрочилиги турларвдан бири сифатида талқин этган.

Ҳаётдаги ижтимоий ўзгаришлар тараққий этгандек, ансамбль ижрочилик санъати ҳам ривожлана боради ва унинг турлари такомиллашавради.

Доира чолғуси барча турдаги ансамблларда етакчи соз сифатида шартли равишда қўлланилган. Мисол тариқасида: чанг, уд, доира; ғижжак, уд, доира; уд, чанг, ғижжак, най, доира; уд, чанг, ғижжак, доира; танбур, дутор, доира ансамбллари ижрочилик амалиётида қўлланилган. Танбур ва доира чолғуларссан тузилган камер турдаги ансамбллар ижроси йирик шаклдаги асарлар ҳисобланган – Мақом асарларини ижро этишда ишлатилган. Бунда танбур сози етакчи чолғулардан ҳисобланган. Танбурнинг тори иккита, кейинроқ учинчи тор қўшиб тақилган. Сарик (жез) симлар тортилган учта торли чолғу сифатида ижрочилик амалиётида кенг қўлланилган.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Танбур, доира ва най чолғулари мақомларнинг ашула йўллари ижросида жўрнавот сифатида иштирок этган.

Тантанали, байрамона маросимларда барча созлардан тузилган катта чолғучилар ансамбллари ҳам фаолият кўрсатган. Жумладан, танбур, дутор, рубоб, ғижжак (ёки қобуз), чанг, най, кўшнайн (ёки буламан) ва шу каби чолғулар ансамбли. Маълумотларга кўра XIX асрнинг иккинчи ярмида Ўзбекистон ва Тожикистонда асосан дамли ва урма-зарбли чолғулардан (сурнай, карнай, ноқора, кўшноғора ва доиралардан) иборат ансамбль тузилган. Бундай ансамблларда ўзига хос ижрочилик репертуари бойитилиб, халқ театрларига жўрнавотлик учун мўлжалланган ўйноқи куй ва оҳанглар ижро этилган. Иккинчиси – халқ чолғулари ансамбли деб номланиб, унда асосан ғижжак, танбур, дутор, най ва доира чолғулари қўлланилган.

XX асрнинг бошларида Ўзбекистонда рубоб чолғуси амалиётда оммалаша бошлади. Бу чолғу Қашқардан келтирилганлиги сабабли қашқар рубоби деб номланиб, ансамбллар таркибидан кенг жой ола бошлади, жумладан, чанг чолғуси ҳам кенг қўлланилиб, ансамбллар таркибига киритилди. Торли чолғу ансамбллари учун асосан ашула-ракс куйларидан иборат бўлган ўзига хос ижро репертуарлари ўрин олган. Булар: «Каримқулбеги», «Рок», «Қашқарча», «Латифа», «Мустаҳзод», «Сувора», «Уфор» каби асарлардир.

1927 йилга келиб машҳур созанда-ижрочи, бастакор – Юнус Ражабий Ўзбекистон радиоси қошида 20 га яқин чолғучи ва хонандалардан иборат бўлган халқ чолғулари миллий ансамблини ташкил этади. Бу ансамблга Тошкент шаҳрининг ўша пайтдаги машҳур мусиқачилари: най ижрочилари – Дадаали Соатқулов, Саиджон Калонов, кўшнайнчи Хайрулла Убайдуллаев, чангчилар – Нигматжон Дўстмухамедов, Фахриддин Содиков, дуторчилар – Абдусоат Ваҳобов, Ориф Қосимов, танбурчилар – Рихси Ражабий, Махсудхўжа Юсупов, рижжакчилар – Имомжон Икромов, Наби Хасанов, Маҳмуджон Юнусов, доирачи Дадахўжа Соттихўжаевлар жалб этилади. Кейинроқ бориб бу ансамбль таркибида Республиканинг машҳур хонандалари – Тошкентлик Мулла Тўйчи Тошмухамедов, Бухоролик Домла Ҳалим Ибодов, Самарқандлик дуторчи, хонанда Ҳожи Абдурахмон Умаров, Хоразмлик танбурчи ва хонандалар Матёқуб Харратов, Сафо Муғанний, Тошкентлик хонандалар Назира Аҳмедова, Берта Давидова каби таниқпи хушовот санъаткорлар фаолият кўрсатганлар. Ансамблнинг мусиқий ижрочилик репертуари дастлаб ўзбек халқ мусиқаси намуналаридан ташкил топган бўлиб, кейинчалик Республика бастакорларининг асарлари ҳисобига ҳам бирмунча кенгая борди.

Ижрочилик репертуарини ранг-баранг қилишга интилиш, жаҳон мусиқа маданияти дурдона асарларига мурожаат этиш, кўзга кўринган санъат

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

усталарини ва истеъдодли ёшлар оқимини олиб келди. Шу мақсадда ансамблга машҳур чолғушунос, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган санъат арбоби Уста Усмон Зуфаров тайёрлаган катта ғижжак, катта дутор ва танбур каби чолрулар киритилди, натижада ансамблнинг овоз диапазони кенгайтирилиб, тембр жиҳатдан янада бойитилишига сабаб бўлди.

Маълумки, ансамбль ижрочилиги санъатининг ривожланишида анъанавий ва турли йўналишдаги замонавий ижро услубларига хос ансамбллар шаклланди. Бу албатта табиий ҳолдир. Йиллар ўтиб халқ чолрулари ансамбль ижрочилиги санъати ҳозирги замон талабига хос бўлган турли чолғулар туркумидан иборат ансамбллар ҳам ривожланди.

Муסיқий ижрочилик анъаналарини янада ривожлантириш, ўзбек халқ чолғуларида ижрочилик санъатини ҳозирги кун талабига жавоб берадиган даражага кўтариш, замонавий ансамбль ижрочилиги санъатини жаҳон андозаси талабларига тўлиқ жавоб берадиган ҳолга келтириш мутахассислар эътиборига ҳавола этилди. Мустақил давлатимизнинг шуҳратига шуҳрат кўшиш, муסיқий ижрочилик довуруқини жаҳонга танитиш, ансамбль ижрочилиги санъати ютуқларига таянган ҳолда замон талабига жавоб берадиган янги-янги чолғу асбоблари яратиш масалалари юзага келмоқда.

Бугунги кунда болалар муסיқа ва санъат мактабларида, ўрта махсус муסיқа ва санъат билим юртларида, маданият ва санъат олий ўқув юртларида, коллежларида ёш созанда-ижрочиларни тарбиялаб етиштириш учун барча имкониятлар яратилмоқда. Халқ чолғуларида ижрочилик санъати жаҳон муסיқа маданиятининг юксак талаблари даражасига кўтарилмоқда. Чолғулар такомиллаштирилмоқда: булар амалий ижрочилик санъатининг тараққиётига ҳам ўз таъсирини кўрсатмоқда. Бу борада изланишлар ҳамон давом этиб келмоқса.

Бугунги кунда, ансамбль, оркестр, якканавоз чолғучилик ижрочилиги кенг ривож топди. Мустақиллик шарофати туфайли маданиятимиз ва санъатимизни янада ривожлантириш учун кенг имкониятлар очилди.

Халқ чолғулари ансамблларининг янги-янги турлари ижрочилик санъатининг ютуқларини нафақат Ватанимиз бўйлаб, ҳатто хорижий мамлакатларда ҳам тараннум этмоқдалар:

Юнус Ражабий номидаги мақом ансамбли; М.Турғунбоева номидаги «Баҳор» халқ рақс ансамбли; «Лазги» ашула ва рақс ансамбли; «Шодлик» ашула ва рақс ансамбли; Р.Тошматов номидаги дуторчилар ансамбли.

Ўзбекистон давлат консерваторияси халқ чолғулари кафедрасида 1969 йилда ташкил этилган чангчилар ансамбли шулар жумласидандир. Ансамблнинг ўзига хос тарихи бор. Ушбу рисола чанг чолғусининг тарихи ва такомилланиш йўли, чангчилар ансамблининг шаклланиши, шу давргача босиб ўтган ижодий

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

йўлига бағишланган. Чангчилар ансамблининг ижрочилик амалиётида эришган ҳар бир ютуғи, беназир меҳнати, нуфузли концертлардаги иштироки, йирик-йирик мутахассислар ва тингловчилар томонидан берилган эътиборлари батафсил ёритилган. Рисолани бир бўлимида Республикамиздаги чангчи созандалар ва чангчилар ансамбли билан фаолият кўрсатган санъаткорлар ҳақидаги қисқа маълумотлар берилган.

Назорат саволлари

1. Ижрочилик санъатининг вазифаси қандай?
2. Ижрочилик маҳоратини ошириш йўллари қандай?
3. Гамма, учтовушлик ва машқларнинг аҳамияти нимада?
4. Мусиқий безакларнинг аҳамиятини айтинг.

Мустақил таълим учун топшириқлар:

1. Ҳар бир чолғу ижрочилигининг ўзига яраша ва хос бўлган ижро услубига мисоллар келтиринг.
2. Халқ чолғулари тарихий тараққиётини ўрганиб чиқинг.
3. Бугунги кунда, ансамбль, оркестр, якканавоз чолғучилиқ ижрочилиги юзасидан илғор тажрибаларни таҳлил қилинг.

Фойдаланиш учун адабиётлар:

1. Халқ чолғулари ижрочилигида ёшлар фаоллигини ошириш масалалари. Республика илмий-амалий конференцияси мақолалар тўплами. Махсус муҳаррир Д.Муродова. –Т.:”Мусиқа”.2015. -280 б.
2. Умрбоқий созлар. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. –Тузувчи О.Тошматова. –Т.: “Нишон-Ношир”.2015. -252 б.
3. Ўрта махсус мусиқа ва санъат таълим тизимининг вазифалари. Халқаро илмий-амалий конференциянинг мақолалар тўплами. Масъул муҳаррир Б.Азимов. – Т.:”Мусиқа”.2016. -184 б.

**2-мавзу: Мусиқа чолғулари ривожда инновацияларнинг ўрни.
Созанданинг ҳаракатларидан мусиқий ифодани бойитишда фойдаланиш
(2 соат)**

- 1. Инновации в содержании музыкального образования*
- 2. Анализ исследований в области профессиональной компетентности преподавателей музыки*
- 3. Применение новых педагогических технологий в воспитании музыкантов*
- 4. Дистанционное обучение и выездные занятия по музыке*

Коренные преобразования, произошедшие в современном социуме, создали реальные предпосылки для серьезных преобразований в области образования. Активно изменяющемуся обществу необходимы образованные, нравственные, предприимчивые люди, способные самостоятельно принимать ответственные решения, быть динамичными, конструктивными специалистами, обладать развитым чувством ответственности. Обеспечение потребностей современного общества требует от специалиста высокой культуры, сформированной системы ценностей, заинтересованности в результатах своего труда, способности к самосовершенствованию, профессиональной активности.

В связи с этим необходимы изменения в содержании образования, новая организация управления его качеством через системное внедрение компетентностей в сферу профессионального образования. В данном контексте актуальным является вопрос о технологическом обеспечении образовательного процесса, о современных педагогических технологиях, позволяющих на практике решить поставленные задачи. Целый ряд исследователей обращались к изучению проблемы внедрения компетентностного подхода в систему образования: вопросам профессиональной компетентности посвящены работы В. Кальней, М. Поташника, П. Тереховой. В исследованиях Д. Иванова, Э. Зеера, И. Зимней, А. Хуторского рассмотрена сущность компетентностного подхода в образовании. В работах А.Марковой, А. Щербакова рассмотрены пути повышения профессиональной компетентности; Л. Митиной – педагогической компетентности; Л. Петровской – коммуникативной компетентности; С. Шишова – образовательной компетентности. Широкий круг исследователей связывают решение образовательных проблем с реализацией инновационных педагогических технологий: В. Беспалько, М. Кларин, Г. Селевко, С. Сысоева, О. Пехота, М. Чошанов и др. Компетентностный подход в образовании становится основой образовательных стандартов нового поколения, данный подход можно определить как своеобразный рычаг модернизации системы современного

Чолгу ижрочилигида инновацион ёндашув

образования. С. Шишов и В. Кальней определяют понятие «компетентность» как «общую способность, которая основывается на знаниях, опыте, ценностях, способностях, которые приобретаются благодаря обучению». А. Хуторской под компетентностью понимает «владение соответствующей компетенцией, совокупностью личностных качеств, обусловленных опытом деятельности учащегося в социально и личностно-значимой сфере». Известный британский психолог Дж. Равен даёт развернутое толкование компетентности. По его мнению, это такое явление, которое «состоит из большого числа компонентов, многие из которых относительно независимы друг от друга, ... некоторые компоненты относятся скорее к когнитивной сфере, а другие – к эмоциональной, ... эти компоненты могут заменять друг друга в качестве составляющих эффективного поведения». При этом, как подчеркивает Дж. Равен, «виды компетентности» суть «мотивированные способности». Т. Исаева основными чертами компетентностного подхода в обучении считает: общесоциальную и личностную значимость формирующих знаний, умений и навыков, качеств и способов продуктивной деятельности; формирование компетентностей как общности смысловых ориентаций, которые базируются на познании национальной и общечеловеческой культуры; представление ситуаций для комплексной проверки умений практического использования знаний и приобретение ценного жизненного опыта; интегративная характеристика проявлений личности, которая связана с ее возможностью повышать приобретенные знания, умения и способы деятельности по мере социализации и накопления опыта жизнедеятельности. Таким образом, мы можем сказать, что компетентность – не только сумма знаний, умений и навыков, это понятие иного уровня. Она присуща конкретной личности и зависит от усилий человека. В более общем виде компетентность интегрирует в себе когнитивный (знания), операциональный (способность к осуществлению деятельности), аксиологический (ценностный) аспекты. Однако, решение столь сложной проблемы невозможно без внедрения инновационных технологий в систему профессионального образования. Инновации направлены на развитие и образовательной системы, и развитие личностных качеств современного специалиста, отвечающего требованиям времени и реализующего свои профессиональные качества. Расширение научного интереса в этом направлении выявило сложность и многогранность данного феномена и, как следствие – появление различных подходов к его изучению.

Зарубежные исследователи (Х. Барнет, Д. Гамильтон, Р. Карлсон, М. Майлз, Э. Роджерс и др.) представляют теоретические и практические аспекты инновационных процессов как изменения в системе образования на основе педагогических нововведений. В отечественной науке на теоретико-методологическом уровне достаточно фундаментально проблема инноваций

Чолгу ижрочилигида инновацион ёндашув

изучалась в работах Н. Лапина, А. Пригожина, Б. Сазонова и др. В их исследованиях понятие «инновация» определяется и как новшество, и как процесс внедрения этого новшества в практику. А. Пригожин определяет «инновацию» как целенаправленное изменение, которое вносит в определенную социальную единицу – организацию, население, общество, группу – новые, стабильные элементы. В. Загвязинский определяет новое в педагогике не только как идеи, подходы, методы, технологии, которые еще не использовались, но и как комплекс элементов педагогического процесса, которые несут в себе прогрессивное начало, позволяющее достаточно эффективно решать психолого-педагогические задачи. Новое, как считает автор, включает в себе прогрессивное. Исходя из этого, современное научное осознание инновации в образовании направлено на формирование новой педагогической практики, которая реализуется в результате освоения новых научных идей, концепций, подходов. Новые виды образовательной практики могут быть представлены в различных технологиях, методиках, организационных формах, формах оценивания и др. Таким образом, инновации имеют сильнейшее влияние на все компоненты педагогического процесса и деятельность самого педагога. Педагогические инновации, при этом, предполагают личностный и творческий процесс воспитания, охватывают всю сферу образования и подготовки будущего учителя к осуществлению различных функций – эксперта, консультанта, проектировщика, педагога-новатора. Понятие «технология» вошло в научно-педагогическую сферу из производственных процессов и сначала означало дисциплину, которая изучала способы переработки материалов, изготовления продукта, а также процессы, которые сопровождали эти виды работ. Педагогический словарь определяет технологию обучения (педагогическую технологию) как систему способов, приемов, шагов, последовательность выполнения которых обеспечивает решение задач воспитания, обучения и развития личности воспитанника, а сама деятельность представлена процедурно, как определенная система действий. По мнению В. Беспалько, педагогическая технология является содержательной техникой реализации учебного процесса. М. Чошанов определяет технологию обучения как составную процессуальную часть дидактической системы. По мнению Г. Селевко: «педагогическая технология – это система функционирования всех компонентов педагогического процесса, построенная на научной основе, запрограммированная во времени и в пространстве и приводящая к намеченным результатам». Таким образом, в педагогике технологические подходы связаны с разработкой научных исследований в области образовательных процессов, и прежде всего, в области педагогической психологии, дидактики, методики преподавания учебных дисциплин. Современная образовательная система имеет достаточно возможностей для

оптимизации учебно-воспитательного процесса с помощью инновационных педагогических технологий. Это особенно актуализируется в процессе подготовки будущих учителей-культурологов. Использование различных инновационных форм организации процесса обучения позволяет развивать личностные и профессиональные качества будущего специалиста, дает возможность для реализации творческого потенциала, организаторских и коммуникативных качеств. Представим одну из интересных форм педагогической технологии, которая может быть использована в процессе проведения группового практического занятия для студентов вуза. Групповая форма работы позволяет значительно активизировать учебную, творческую направленность студентов и дает возможность развития навыков будущей самостоятельной профессиональной деятельности. На наш взгляд, наиболее интересной формой такой работы является экскурсия. Впервые экскурсии стали использоваться в учебном процессе прогрессивными педагогами Западной Европы и России ещё в начале девятнадцатого столетия. Постепенно они стали органической частью процесса обучения. Экскурсии подразделяются по содержанию на обзорные, тематические, обучающие, рекламные. Обучающая экскурсия – это форма организации учебно-воспитательного процесса, которая позволяет организовывать наблюдение и изучение различных явлений, предметов, процессов в природных условиях, музеях, выставках и т.д. Экскурсии бывают тематические и комплексные. Тематические проводятся в связи с изучением одной или нескольких тем одного учебного курса, комплексные – на основе взаимосвязанных тем нескольких учебных курсов. Процесс подготовки экскурсии охватывает организационные, дидактические, психологические и воспитательные аспекты. Подготовка студентов к такой работе предполагает владение знаниями по учебному курсу, согласование задач по получению новых знаний и углублению уже полученных. Во время экскурсии наиболее полно реализуются дидактические принципы единства конкретной и абстрактной связи теории и практики, обучение жизни, творческая активность. Экскурсионная деятельность имеет широкие возможности для реализации межпредметных связей, которые влияют на формирование системных знаний будущих культурологов, умений и навыков их интеллектуальной и практической деятельности. Обязательным компонентом учебной экскурсии является проверка достижения её целей и результатов. Оформление результатов творческой деятельности может быть индивидуальным и групповым. С целью актуализации знаний и жизненного опыта студентов, создание эмоционального фона дальнейших занятий полезно использовать собранный материал на экскурсии. В процессе анализа учебной экскурсии необходимо заострить внимание на некоторых параметрах: педагогическая целесообразность темы экскурсии; рациональное определение её целей и

Чолгу ижрочилигида инновацион ёндашув

задач; тип экскурсии; теоретическая и практическая подготовленность студентов к экскурсии; составление плана проведения экскурсии; процесс проведения экскурсии; результативность учебной экскурсии, пополнение научными и специальными знаниями и умениями студентов. Таким образом, экскурсия, как метод и форма организации процесса обучения, позволяет студентам наиболее полно применить приобретенные теоретические и практические знания и умения, проявить свои творческие, креативные способности и реализовать на практике свои профессиональные навыки. Приведенный нами пример использования инновационных технологий в процессе подготовки будущих учителей-культурологов, доказывает, что педагогические технологии могут способствовать решению актуальных задач высшего профессионального образования, а именно: эффективности усвоения знаний, развитию навыков использования знаний в практической деятельности, формированию ценностных ориентаций личности, повышению познавательной активности, развитию креативности, успешной социальной адаптации. Подводя итоги, мы пришли к выводу, что инновации в сфере современного профессионального образования не являются случайным явлением или спонтанной находкой. Инновационные технологии прочно входят в систему высшего образования, что требует их дальнейшего изучения и разработки.

**3-мавзу. Мусиқий таълимда замонавий рақамли технологиялардан
фойдаланиш
РЕЖА.**

3.1. Устознинг шахсий хислатлари, касбига хос билими, ўз касбига хос хислатлари.

3.2. Мусиқа санъати ривожига хисса қўшган буюк санъаткорлар

3.1. Устознинг шахсий хислатлари, касбига хос билими, ўз касбига хос хислатлари.

Ҳар бир жамиятнинг ривожланишида таълим тизимининг ривожланиши энг муҳим рол ўйнайди. Шундай экан, ривожланган жамият куриш йўлидаги устозларнинг саъй ҳаракатлари ҳам таълим тизимининг сифат босқичини юқори савияда босиб ўтиб, таълим самарадорлигини оширишга қаратилган. Таълим жараёни жадал ривожланиб бораётган бугунги кунда асосий мазмун берувчи яна бир тизим “Устоз — шогирд” тизимидир. Бугунги кунда мустақил фикрловчи, ишонч-эътиқодли шогирдларни тарбиялашда ва замон талабига мос кадрлар етказиб беришда бу тизим алоҳида ўринга эгадир.

“Биз олдимизга қандай вазифа қўймайлик, қандай вазифани ечиш зарурияти туғилмасин, гап охир-оқибат барибир кадрларга бориб тақалаверади. Муболағасиз айтиш мумкинки, бизнинг келажагимиз, мамлакатимиз келажаги, ўрнимизга ким келишига ёки бошқачароқ айтганда, қандай кадрларни тайёрлашга боғлиқдир” — деган эди Президентимиз И.А.Каримов.

Дарҳақиқат, ҳар бир машғулот мазмунининг кенглиги ва чуқурлиги унинг давлат талабларига мувофиқлиги, шогирдларнинг таълим технологиялари ва методиканинг тўғри усулини танлаши ва ундан унумли фойдаланишни талаб этади. Фикримиздан келиб чиққан ҳолда, устоз — шогирд тизими самарадорлигининг ортиб боришини жадаллаштиримиз зарур. Бу самарадорликни эса, устоз-шогирд тизимида рақобат усуллари орқали амалга ошириш мақсадга мувофиқдир. Чунки, шогирд устозидан ўзади, деган халқ ибораси ҳам бежиз эмас, албатта.

Устоз дастлаб шогирдга аудиторияни кўриши, ҳис қилиши, у билан бирга ишлаши кераклигини уқтиради ва дарснинг зерикарли бўлмаслигига ҳаракат қилиши, ўз дарсига шогирди кўзи билан қараши лозим бўлган барча чора-тадбирларни бериши ҳам мумкин. Устознинг битта шогирди бўлмайди, унинг яна бошқа шогирдлари ҳам бор бўлиши мумкин. Шу боисдан, у шогирдлари билан бирга ишлар экан, уларнинг ўқувчилар билан

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

муносабатини кўриши, дарс жараёнидаги маълумотларга тўлиқ эга бўлиши ва шогирдининг имкониятларини билиши зарур. Рақобат усули бу -шогирдни ҳаракатга келтирувчи усуллардан, шогирд ўзининг тажриба орттириши зарурлигини билиши, ўз устида ишлаши учун мотивацион таъсир кучига эга.

Устоз шогирдларига стратегик режалар тузиш ва мақсад сари интилиши учун ҳар қандай методик ёрдам кўрсата олади. Демак, шогирдларига устоз истиқбол йўлида албатта рақобат бўлишини ҳам тушунтириб боради.

Устоз шогирди ҳаётда ва фаолиятда рақобатга киришиши ва ўзини рўёбга чиқариши учун энг муҳим нарса бу – бошқа одамлар билан самарали ўзаро таъсирга кира олиш қобилияти эканлигини амалиётда кўрсата олиши лозим. Шогирд ҳар қандай рақобат ҳолатида тўғри йўл топа олиш кўникмаларини ва натижани тўғри аниқлай олиш ҳар бир кишидан ранг-баранг шахсий хусусиятлар ва қобилиятларни талаб қилишини билиб боради.

Шогирд натижада ўзининг мустақил ҳаракат қилишида катта имкониятларга эга бўлади. Демак, рақобат усуллари шогирдни ҳар томонлама тайёр кадр бўлиб етилишига сабаб бўлади. Устоз-шогирд муносабатларида мустақкам педагогик-психологик кўрсатмалар шаклланиб бориши ҳам мумкин.

Улар қуйидагича кўринишда бўлиши мумкин:

- ўз хатти-ҳаракатлари режаларини шакллантириш;
- ўз ривожланишини кузатиб бориш;
- ўз ривожланишини тушуниш ва фойдаланилмаган имкониятларни баҳолаш;
- менторликнинг янги малакаларини эгаллаш;
- менторликнинг янги усуллари ва методларини амалий эгаллаш;
- самарали режалаштириш кўникмалари;
- суҳбатдошини тинглай олиш малакаси
- махсус қоидаларни билиш ва бошқа одамларни тушуниш.

Абу Наср Фаробий устоз ўқитувчига шундай талаб қўяди: "Устоз шогирдларига катта зулм ҳам хаддан ташқари кўнгилчанглик ҳам қилмаслик лозим."Чунки ортикча зулум шогирдда устозга нисбатан нафрат уйғотади-ю, устоз жуда ҳам юмшоқ бўлса шогирд уни менсимай қўяди ва у берадиган билимдан совуб ҳам қолади. У ўқитувчига болаларнинг феъл атворига қараб тарбия жараёнида "қаттиқ" ёки "юмшоқ" усуллардан фойдаланишни маслаҳат беради. Унинг фикрича:

1. Тарбияланувчилар ўқиш-ўрганишга мойиллик билдирсалар, уларга таълим тарбия жараёнида юмшоқ усул қўлланилади.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

2. Тарбияланувчилар ўзбошимча итоатсиз бўлсалар, қаттиқ усул (мажбурлов) кўлланилади.

Абу Али ибн Сино жаҳон маданиятига катта хисса қўшган машхур энциклопедист олим, табиатшунос, файласуф, астроном, математик, муסיқашунос, ҳуқуқшунос, филолог, ёзувчи ва шоир. Европада Авиценна номи билан машхур бўлган Ибн Сино жаҳон фани тараққиёти тарихида муҳим роль ўйнайди,

Ибн Синонинг гуманистик таълимида биринчи масала инсон камолотидир, инсонни оламдаги мавжудодлардан юқори кўйишдир.

Ибн Синонинг таълим ва тарбия сохаларидаги бой мерос ўз даврида жаҳолатиға қарши курашда жуда катта прогрессив ахамиятға эға бўлди. Буюк аллома Ибн Сино болага билим бериш устознинг маъсулиятли бурчи эканлигини таъкидлайди. Унинг фикрича болалар билан муомолада босиқ ва жиддий бўлиш, берилаётган билимнинг болалар қандай ўзлаштириб олаётганиға эътибор бериш кабилар муҳимдир.

XI асрда яшаб ўтган алломалардан бири Юсуф Хос Хожиб ҳам ўз ижодида илм ахилларини, устозларини улуғлайди. "Кутадғу билиг" асарида илм ахли улуғланади. Унинг ёзишича:

Тағин бир тоифа донишманд доно;
Улар илми элға машғал доимо.
Эъозла уларни то бор имконинг,
Билимларин ўрган токи бор онинг,

Булардир ҳақиқат таянч тиргагинг
Билимли диёнат асос ўзаги.
Олимлар йўқ эса эди дунёда,
Келиши ҳам кулурми эди бунёда.
Улар илми бўлди халойиққа нур
Эриса бу нурдан кими йўл топур.

Абу Райхон Берунийнинг қарашлари прогрессив мазмун касб этади. Мутафаккирнинг гуманистик қарашларида ростгўйлик билан адолат химматға эға бўлган сифатлардир. Олим хулқларни яхши ва ёмон хулқлар деб 2 қутбға бўлиб кўрсатади. Унинг фикрича яхши хулқлар - ростгўйлик, адолат, мардлик, ботирлик, химмат ва шу кабилардир. Бу ҳақида у шундай дейди: ҳамманинг табиатида адолат бевосита севимли ва ҳамма унинг яхшилигиға кизикадиган бўлгани каби ростгуйлик ҳам шундай; лекин ростгуйликнинг ширинлигини татимаган ёки ширинлигини билса ҳам, тотишни истамайдиган киши уни севмайди:

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Умар Хайём - ўзининг жаҳоншумул илмий асарлари билан эмас, нозир поэтик асарлари рубойлари билан оламга машҳур бўлди. Умар Хайём инсонни улуглайди, уни дунёдаги энг олий мавжудот сифатида қўллайди. Умар Хайём дунёқарашида инсон ва унинг хаёти муаммолари, инсон хаёти билан боғлиқ бўлган ташвишлар, гуманизм масалалари марказий ўрин эгаллайди.

Аз-Замахшарий «Нозик иборалар» рисоласида илми фан ахиллари устозларга нисбатан хурмат-эътиборнинг пасайиб кетганидан куюниб ёзади. «Утган замонларда илму-фазилат сохиблари подшоҳларидан ўз оғирликларига барабар олтин ҳадя олардилар, аста-секин замонлар ўтиши билан уларнинг қийматлари камайиб итлари, олмахонлар улардан афзал бўлиб қолди, яъни нодонлар олтинлардан ортиқ кўриладиган бўлиб қолди».

Шарк. мумтоз маданиятнинг бутун дунёга машҳур намаёндаларидан бири Саъдий Шерозий таълим-гарбияда муаллимнинг талабчанлиги билим ва тарбия беришда қаттиққўллик бўлишининг тарафдори бўлади. «Гулистон» да устоз-шогирд муносабатига оид хикоят келтирилади: «Бир одам кураш санъатида зур маҳорат қозонди, у 300 хийлани билар ва ҳар куни бир хийлани ишлатиб куришар эди. Шогирдларидан бирига 259 хийлани ўргатди. Аммо бир хийлани ўргатмади. Устознинг хурматини билмаган шогирд устозидан ҳам устунлигини айтиб мақтанади. Бу сўз подшога ёқмайди. Улар кураш тушмоқларини буюради. Устоз охириги хийласини ишлатиб шогирдини енгади. Устоз хурматини билмаган шогирд эса халойиқ ва подшоҳнинг нафратига учрайди».

Устозга нисбатан хурматда бўлишнинг ифодаси шуки, шогирд муаллимдан олдин юрмаслик унинг ўрнига бориб ўтирмаслиги лозим. Машғулотлар давомида ўқувчилар муаллимдан узоқ бўлмасинлар, улар ораси ўк-ёй оралиғида бўлсин, мана шунда илмга интилувчиларни ўз устозларига хурмати маълум бўлади.

Сохибқирон Амир Темур ҳам ўз ҳукумронлиги даврида илм ахиллари, муаллимларга хурмат билан қарайди. Кишиларга мансаб беришда ҳам уларнинг илмларини ҳисобга олади. Жамиятнинг ривожидида уларнинг ўрни муҳим деб билади. Кўплаб мадрасалар очади уларга муаллим ва мударислар тайин этади, ўзининг устозларини ҳам жуда қадрлайди.

Алишер Навоий узбек халқининг улкан шоири ва мутафаккири, улуғ олим ва давлат арбоби, жаҳон адабиётининг сиймоларидан бири. Шоир бутун хаёти ва фаолиятини инсоннинг бахт-саодати учун курашга, халқнинг санъат ва адабиёт тараққиётига бағишлади.

Алишер Навоий ижодида ҳам муаллимлар иши уларга муносабат масалалрига кенг ўрин берилади. У ёшларга чуқур билим бериш учун

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

муаллимлар мударислар ҳамда устоз мураббийларнинг ўзлари ҳам билимли ва тарбияли бўлиши зарурлигини уқтиради. У нодон мутаассиб жоҳил домлаларни танқид этади ва ўқитувчи маълумотли ўқитиш йўллари билладиган муаллим бўлиши зарур дейди.

Хақ йўлида ким сенга бир харф ўқитмиш ранж ила,
Айламак бўлмас адо онинг хақин юз ганч ила.

Хусайин Воиз Кошифий ўз асарларида устоз-шогирд муносабатларига кенг тўхталади; «Агар шогирдликнинг биноси нимани устига қурилади деб сўрасалар иродат устига деб жавоб бергин. Агар иродат нима деб сўрасалар самоъ ва тоатдир деб айтгин. Агар самоъ этиш ва тоат нима деб сўрасалар нимани устоз айтса уни жон қулоғи билан эшитиш, чини билан қабул қилиш ва вужуд аъзолари орқали амалда адо этишидир деб айт».

У шогирдликнинг 8 та одобини кўрсатади:

1. Биринчи бўлиб салом бериш.
2. Устознинг олдида оз гапириш.
3. Бошни олдинга эгиб туриш.
4. Кўзни ҳар томонга югуртирмаслик.
5. Гап сурамоқчи бўлса олдин устоздан ижозат олиш.
6. Устоз жавобига эътироз билдирмаслик.
7. Устоз олдида бошқаларни ғийбат қилмаслик.
8. Ўтириб туришда хурмат сақлаш.

Кошифий устозлик шартларини ҳам кўрсатади: «Билгилким ҳеч бир иш устозсиз амалга ошмагай ва кимки устозсиз бир ишни килур эрса ул ишни асоси мустаҳкам бўлмагай».

Педагогик малака билим ва кўникмалар фаолиятнинг маълум турини эгаллаб олиш, яхши бажара олиш қобилиятидир. Устоз фаолиятига оид бундай малакаларга қуйидагилар киради.

А) Амалий конструктив малакалар:

1. Амалий тарбиявий ишларини режалаштириш, фаолиятнинг энг муҳим қоидаларини англай билиш.
2. Ҳар бир ўқувчига нисбатан уни жамоа шароитида тарбиялашнинг индивидуал дастурини тузиш.
3. Ўқувчиларнинг ёшлик ва шахсий хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда, уларга нисбатан индивидуал муносабатни ошириш.

Б) Ташкилотчилик малакалари:

1. Ўқувчилар орасидаги фаол болаларни аниқлай билиш, танлай билиш ва уларни идрок қилиш.
2. Ўқувчиларнинг турли хилдаги жамоа, индивидуал фаолиятини уюштира билиш ва уларни ижтимоий фаоллигини билиш.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

3. Ўқувчиларга берилган ижтимоий топшириқлар берилиши юзасидан назорат ўрнатиш ва уларга зарур вақтда амалий ёрдам бериш.

4. Ота-оналар, кенг жамоатчилик ўртасидаги ишларни билиш. Ўқувчиларга талаблар қўйиш методлари қуйидагилар дан иборат: ўқувчининг ахлоқ қоидаларини, барча предмет бўйича билимларни баҳолаш, ўқитишдаги бурч ва маъсулиятни билиш, машқ қилиш, ўқувчиларни меҳнат қилишга ўргатишдан иборатдир.

Устоз олдида қўйилган талаблар:

1. Фаолиятнинг аниқ мақсадларини шогирд хис қилсин.

2. Фаолиятни амалга ошириш шогирд ташаббуси ва ижодий фаолликка боғлиқ. Бунда ишни тақсимлаш, режалаш, ҳисобга олиш, натижа чиқариш қабиларни шогирдларнинг ўзларига ҳавола қилиш лозим.

3. Устоз фаолиятга педагогик раҳнамолик қилади, шогирдларнинг ижодий одатларини шакллантиради.

4. Фаолият жараёнида ҳар бир шогирд ижрочилик малакасига эга бўлади.

5. Иш натижасини муҳокама қилиш, шогирдларни рағбатлантириш.

Устоз шахсий хусусиятларидан ташқари чуқур илмий савияга, сўзлаш маданиятига, юксак одоб ахлоқли булиши керак. Шогирдлар билан ўтказиладиган суҳбатларни юқори савияда ташкил қилишда, устоз қуйидаги маданият қирраларига эга бўлиши керак.

Рухият маданияти - шогирднинг маънавий эҳтиёжларига тўғри таъсир кўрсатиш.

Маҳорат маданияти - ҳар бир тадбирни зўр қувонч ва қалбдан ташкил қилиш.

Сиёсий маданият - давр талабига мос иқтисодий, ижтимоий билимга эга бўлиш.

Маънавий маданият - шогирдларнинг ижодий, маънавий, бадиий фаолиятини ташкил қилиш.

Касбий қобилиятнинг асосий турлари. Педагогик фаолиятнинг самарали бўлиши, педагогик маҳоратга эришиш учун устозда қуйидаги қобилият турлари мавжуд бўлмоғи лозим.

1. Билиш қобилияти - фанни тегишли соҳаларига оид қобилиятидир. Бундай қобилиятга эга бўлган устоз фанни ўқув курси ҳажмидагина эмас, балки анча кенг ва чуқурроқ билади, ўз фани соҳасидаги кашфиётларни ҳамиша кузатиб боради.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

2. Тушунтира олиш қобилияти - ўқув материални ўқувчиларга тушунарли қилиб баён этиш, ўқувчиларда мустақил равишда фаол фикрлашга қизиқтириш.

3. Кузатувчанлик қобилияти - тарбияланувчининг ички дунёсига қира олиш қобилияти. Ўқувчи шахсни ва унинг вақтинчалик рухий ҳолатларини жуда яхши тушуна билиш билан боғлиқ бўлган психологик кузатувчанликдир.

4. Нутқ қобилияти - нутқ ёрдамида шунингдек имо-ишора воситасида ўз фикр ва туйғуларини аниқ ва равшан ифодалаш қобилиятидир.

5. Ташкилотчилик қобилияти - ўқувчилар жамоасини уюштириши, ўқувчиларни муҳим вазифаларни ҳал этишга руҳлантириш назарда тутилади.

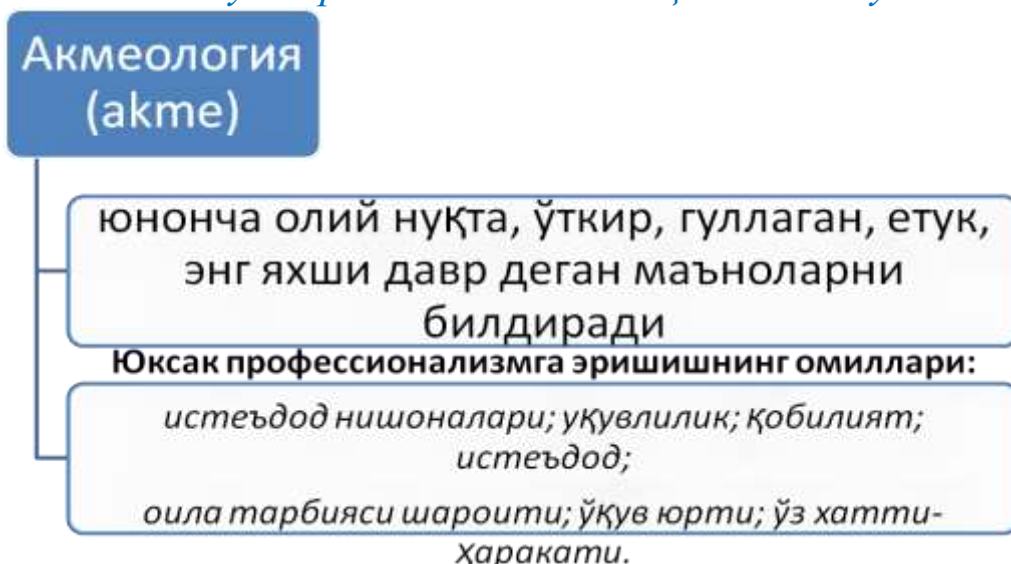
6. Обрў орттира олиш қобилияти - бевосита эмационал, иродавий таъсир кўрсатиш ва шу асосда тарбия бериш маъсулиятини ҳис этиш, ўзини ҳақ эканлигига ишонтириш.

7. Коммуникатив - тўғри муомала қила олиш, ўзаро муносабат ўрната билиш педагогик назокатнинг мавжудлигини билдиради.

8. Келажакни кўра билиш қобилияти - ўз ҳаракатларининг натижавийлигини таъминлаш.

Ўқитувчининг фаолият тузилмаси

Профессионализм категориялари:

- *ижодий индивидуаллик;*
- *ўзининг ўсиш ва такомиллашиш жараёни;*
- *ўз имкониятларини амалга ошириш сифатидаги креатив тажрибаси.*

Ўқитувчининг ижодий индивидуаллиги қуйидагилардан иборат:

- *интеллектуал - ижодий ташаббус;*
- *билимлар кенглиги ва чуқурлиги интеллектуал қобилияти;*
- *зиддиятларга нисбатан хушёрлик, ижодга танқидий ёндашув, вужудан яратувчиликка қурашчанлик қобилияти;*
- *ахборотларга ташналик, муаммолардаги гайри одатийликка ва янгиликка бўлган ҳис-туйғу, профессионализм, билишга бўлган чанқоқлик*
- *(Н.В.Вишнекова).*

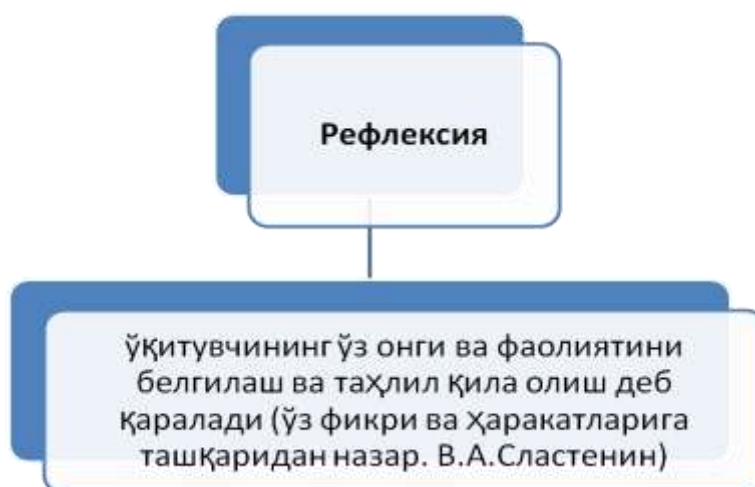
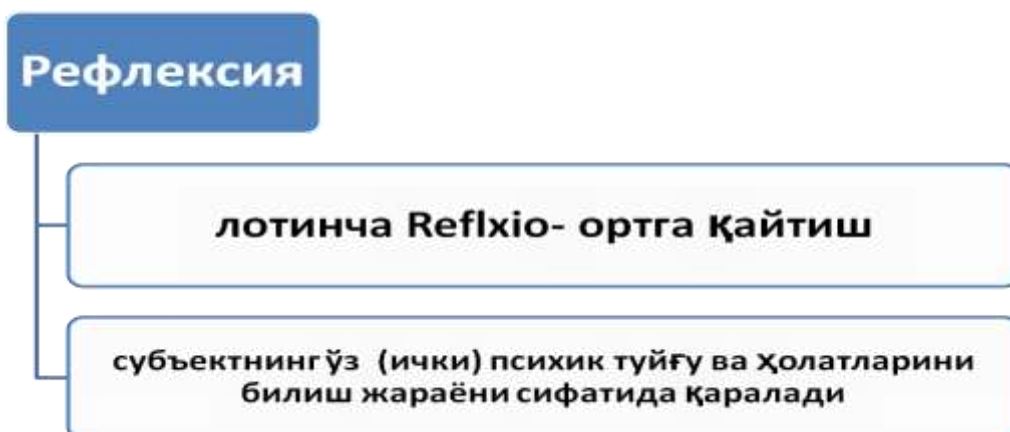
Ж.Гилфорд креативликни тавсифлайдиган қатор индивидуал қобилиятларни кўрсатади:

- *фикрининг равонлиги;*
- *фикрни мақсадга мувофиқ йўллай олиши;*

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

- ўзига хослик (оригиналлик);
- қизиқувчанлик;
- фаразлар яратиш қобилияти;
- хаёл қила олиш, фантастлик (фантазия.)

Ўқитувчи фаолиятидаги креативлиги босқичлари:

Педагогикага оид адабиётларда рефлексив жараёнларни изоҳлашнинг икки анъанаси мавжудлиги айтилади:

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

- *объектлар моҳиятини изоҳлашга ва уларни конструкциялашга олиб келадиган онгнинг рефлексив таҳлили;*
- *шахслараро мулоқот маъносини тушуниш рефлексияси;*

Хулоса ўрнида шуни айтиш жоизки, шогирд малакали кадр бўлиб шаклланар экан, рақобат усулларининг ҳар хил турли шакллари ўзлаштириши лозим. Бу ўз навбатида таълим жараёни самарадорлигини таъминлаб боради.

3.2. Мусиқа санъати ривожига хисса қўшган буюк санъаткорлар

XVII-XIX асрларда чолғулар батафсил таърифланган йирик асарлар яратилмади. Бу кўпроқ феодал таркоклигининг кучайиши билан боғлиқ. Улкан давлат айрим-айрим хонликларга булиниб кетади. (Бухоро, Хива, Қукон хонликлари). Бу эса мусиқа санъати тараққиётида акс этмай қолмади. Ўзбек мусиқа маданияти мауаллий хусусиятлар касб эта бошлади. Ўзига хос мусиқа чолғулари шаклланди. Мусиқа турларидан-макомлар бундан буён уар хонликда ўзига хос йуналишда такомиллашди. Маком ижрочилари зарурат юзасидан узгаришлар киритишди. Шунга карамай, мусиқанинг умумий хусусиятларини сақлаб қолишди. Ҳар бир ижрочи маком ижросига ижодий ёндашиб, мусиқа ижросига ўзига хос такрорланмас жиуатлар киритди. Озгаки тарзда чолғуларни сақлаб қолиш анъанаси макомнинг асосий хусусиятларидан бири булиб, бусиз унинг яшаб қолиш ва сунгги тараққиётини тасаввур этиш кийин. Ҳар бир хонликда ўзига хос бир йуналишда халқ мусиқасининг янги турлари яратилди; байрамона, куйлар, халқ томоша куйлари (дорбозлик, кўғирчоқбозлик) янги типдаги рақс куйлари. Бу куйлар узининг кувноклиги, шухлиги билан бир-биридан фарқ қилиб турган ва кенг халқ оммасини ўзига жалб этган.

XVII аср охири ва XIX аср бошларида ўзбек мусиқа маданиятида халқ ва профессионал мусиқа санъатининг куйидаги кўплаб янги турлари такомиллаша бошлади; катта ашула, катта уйин, Шодиёна, Навруз, Мавригий, Шашмаком, Чор маком (унга Дугоу, Хусайний, Чоргоу, Баёт, Гулёри-Шауноз кирган). Жойларда мавжуд мусиқа чолғулари ва ижрочиларга боғлиқ уолда турлича чолғу ансамбллари тузилган. Кўп уолларда халқ чолғулари ансамбль таркибига ғижжак, танбур, дотор, чанг, най, кушнай, доира каби мусиқа чолғулари киритилган.

Мусиқачиликда олти туркум асарлардан иборат Шашмаком айникса машуур бўлган. У Ўрта Осиё халқлари сюита (туркум) шаклидаги профессионал мусиқасининг узоқ тараққиёти натижасида вужудга келган.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

И.Ражабов ёзади: Шашмаком олти хил турли лад системаларидан иборат, уларнинг уар бири, уз навбатида, мушкilot (чолғу) ва наср (ашула) булимларидан иборат бўлган куйидаги макомларга (кисмларга) булинади:

«Рост», «Бузруг», «Наво», «Дугоу», «Сегоу», «Ирок» ...

Хар бир маком 20 тадан 40 тагача катта-кичик кисмларни уз ичига олади. Хаммаси булиб туркумда 250 га якин мушкilot ва наср кисмлари бор. Бир макомнинг ижроси бир неча соат давом этган.

Халк чолғулари халк огзаки ижоди ва классик адабиёт билан узвий боғлиқликда ривожланади. Халк чолғулари уақидаги тасаввурларни бадий асарлардаги мусиқа чолғулари ифодалари, китоб миниатюраларидаги чолғучилар тасвири бойитади. Фирдавсий, Саъдий, Навоий, Деулавийларнинг асарларида 60 дан зиёд халк чолғуларининг номи зикр этилган.

Макомлар асосан сарой аёнлари узурида муайян вақтда ёки муайян шароитларда ижро этилган. Хатто моуир кўшиқчиларнинг ўзига хос мусобақаси (айникса, авжларни ижро этишда, шунингдек, янги кисмларини тукишда) ташкил этилгани маълум.

Мусиқа ижрочилиги санъатида маком жанрини тиклаш ва ривожлантириш давом этди. Маком узининг оханг ва ритм конуниятларига кура халк кўшиқлари билан узвий боғлиқ булиб, факат камровининг кенглиги билан фаркланар эди. Одатда, уар бир маком икки катта кисмга булинган.

Биринчиси - факат чолғуларда ижро этилган кисми булиб мушкilot деб аталган, иккинчиси - чолғулар журлигида айтиладиган ашула кисми булиб, наср деб аталган. Наср уз ичига рақс куйи- уфорни ҳам олган.

Чолғучилар орасида мусиқа товушларини ёзиб курсатадиган махсус белгилар системаси нотация яратишга интилиш пайдо бўлди. Буни амалга ошириш шоир-мусиқачи Паулавон ниёз Мирзабоши (Комил Хоразмий 1825-1879) га насиб этди. Истеъдодли мусиқа ижрочиси моуир танбурчи ва ғижжакчи Пахлавон ниёз Мирзабоши саёуат чогида нота буйича куй чалаётган чолғучиларни куриб уайратга тушди. Мирзабоши - Комил Хоразмий Хоразмга кайтиши биланок илгаридан дилига туғиб юрган нияти макомларни ёзиб олишга илуом билан киришди.

Пахловон ноёз Мирзабоши Комилнинг шогирди Муаммад Ёкуб Харратов (1867-1939) машуур танбурчи эди. У нафакат чоғучилик санъатини, балки уаттотлик санъатини уам мукаммал эгаллаган эди. Истеъдодли чолғучи Комил Хоразмий раубарлик килган сарой халк чолғулари ансамбилининг созандаси бўлган Муаммад Ёкуб Харратов (Матёкуб Харратов) танбур нотоциясини тузишда ва хоразмча макомларни ёзиб

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

олишда катнашган. Устозидан хоразмча маком туркумларини қабул қилиб, уларнинг сақланиб қолишига катта уисса қушган.

Муаммад Рауимхон (1806-1825) саройида ишлаган машуур танбурчи ва қўшиқчи Ниёзхужа Хржининг ижодий ва ижрочилик фаолияти Хивада кечди. У хоразм мусиқа маданиятига катта эътибор берди.

Матёқуб Харратовнинг айтишича, Ниёзхужа Бухорога «Шашмаком»ни урганиш учун борган. У Бухородан қайтгач, бухороча макомлар Хива чолғучилари тамонидан ушлаштирилиб, Хоразмда кенг таркала бошлади. Хоразмнинг машуур чолғучилари Мухаммадрауим Феруз, Комил Хоразмий, Мирзо Мухаммадрасул ва бошқалар Ниёзхужа билан уамкорликда макомларга янги чолғу булимлари қушиб, уларни бойитдилар.

XIX асрнинг иккинчи ярмида Қукон шаури машуур чолғучилар тупланган марказга айланган эди. Бу ерда Уста Худойберди раубарлигида ўзбек халқ чолғуларида ижрочилик мактабини урганиш буйича ўзига хос мактаб яратилди. Фаргона чолғулари бухороча шашмакомни фаол ушлаштира бошлади. Ота - Жалолдин Носиров (1845-1928) маком ижрочиси, таникли уқитувчи, чолғучи, уста танбурчи эди. У дастлаб мусиқа илмини онасидан урганди, сунгра макомларнинг зукко билимдони ва моуир ижрочиси бўлган отасидан таълим олди. Ота-Жалол Носиров узок йиллар мобайнида Амир Олимхон (Бухоро), Амир Музаффархон (Шаурисабз)," Амир Отажонлар (Кармана, уозирда Навоий)лар саройида ўзбек халқ чолғулари ансамблининг доимий раубари ва хонандаси бўлган.

Ота Гиёс Абдуғани (1858-1924) ўзбек мусиқасининг билимдони, бухоролик танбурчи эди. У Шашмакомнинг Мушкулот қисмини яхши билган ва ҳар бир макомни унга хос усул ва хусусиятларни сақлаб қолган ҳолда ижро этган.

Ҳожи Абдулазиз Расулов (1852-1936) ўзбек ва тожик мусиқасининг таникли ижрочиларидан бири, моҳир танбурчи Ҳожи Раҳимқулнинг шогирди. 1888 йилда Бухорога борди. У ерда Ота-Жалолдин Назиров раҳбарлиги остида бир йил ичида Шашмакомни мукамал урганди. А.Расулов Фаргона, Самарканд, Тошкент шаҳарларида ўзбек халқ мусиқаси ва макомларини фаол тарғиб қилди. У ўзбек халқ чолғулари ижрочилиги ривожига танбурчи, дуторчи ва хонанда сифатида салмоқли уисса қушиб, халқ ва мусиқа жамоатчилигининг меур-мууаббатига сазовор бўлди.

Юкорида номлари келтириб утилган мусиқачи-чолғучилар уз ижодий йулини бошлаб уз даврида ижодий камолотга етдилар. Улар уаммаси маърифатчилар, ёш мусиқачиларнинг устозлари эдилар. Уларнинг педогогик қарашлари, таълимотлари ўзбек халқ чолғуларида ижрочилик буйича янги педагогик уаётий манба булиб, улмас мерос сифатида сақланмоқда.

1917-1945 йилларда ижрочилик санъатининг тараққиёти

1917 йилдан кейин ўзбек мусиқа санъати жадал ва жушкин тараққий кила бошлади. Биринчи ун йилликдаёқ мусиқа таълими, фольклоршунослик, ижрочилик санъати соуаларида муайян ютуқларга эришилди.

Мусиқа укув юртлари - Тошкентдаги Туркистон халк консерваторияси (1918) ва унинг Самарканддаги, Фарғонадаги (1919), Бухородаги (1920) филиалларида катта ишлар амалга оширилди. Уларда асосан ўзбек халк чолғуларини уамда баъзи Оврупача мусиқа чолғулари (фортепьяно, скрипка ва дамли чолғулари) ни чалиш ургатилар эди. Бу мусиқа билим юртлари том маънодаги консерватория булмаса-да, бироқ, утган давр мусиқа маданияти илмини урганиш имконига эга булмаганларга содда мусиқа назарий илми хамда ижро санъатида сабоқ берилар эди. Шу туфайли ёш республиканинг кўпгина шаҳарларида мусиқа хаваскорлиги кенг кулоч ёйди.

1917 йилгача бўлган даврдаги халк мусиқачи ва ижрочилари яратган анъаналар чолғуларнинг кейинги авлоди ижодида таркиб топди ва давом этди. Мусиқачи-ижрочилар кайта тузилган маданий-маърифий ташкилотларда ишга киришиб кетди.

Таниқли танбурчи ва хонанда Шорахим Шоумаров 1919 йилда Тошкентдаги «Намуна» мактаб-интернати қошида халк чолғулари ансамблини тузди. Бу ансамбль кейинчалик Тошкент мусиқа техникумини ташкил қилиш учун асос булиб хизмат қилди.

20-йилларда ўқув юртлари, заводлар, фабрикалар қошида, қишлоқ жойларда «Кўк қуйлак», «Санъатчи қизлар», «Санойи нафиса» каби мусиқий жамоалар тузилди. Ташкил қилинган ижодий жамоалар таркибида найчи, чангчи, дуторчи, танбурчи, ғижжакчи, доирачи, ногарачилар ва кашқар рубоб созандалари бўлган халк чолғулари ансамбллари хам бор эди.

Халк чолғулари ансамбллари Фарғонада, Андижонда, Самарканда хам тузилади. Уларга машхур чолғучилар уста Олим Комилов, Тухтасин Жалилов, Ахмаджон Умирзоков, Юсуфжон Шакаржонов, уста Рузмат Исабоев, Матюсуф Харратов, Уста Тойир Маруфжон Тошпулатов, Мухиддин Мавлоновлар раҳбарлик қилишган. Уларнинг самарали ижоди туфайли, ўзбек халк чолғуларида ижрочилик санъатидан кўпчилиқ бахраманд бўлди.

1936 йилда Москвада буладиган декада муносабати билан Қори Ёкубовга Давлат филармониясини тузиш топширилади, у филармониянинг биринчи директори этиб тайинланади. Қори Ёкубовнинг ва бошка мусиқа санъати арбобларининг катъийлиги туфайли, Тошкент Давлат Консерваториясини тузиш хақида қарор қабул қилинади.

Ўзбек халк мусиқаси анъаналарининг давомчиси, тошкентлик мохир халк чолғучиси-дуторчи, танбурчи, найчи Юнус Ражабийнинг (1897-1976)

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

ижодий фаолиятига маърифатпарварлик кенг мусикий- ижтимоий хусусиятлар хос эди. Беш жилдлик ўзбек халк мусиқасини ёзиб олиб, нашрга тайёрлаганлиги Юнус Ражабийнинг кўп йиллик ижодий фаолиятининг энг ажойиб самараси бўлди.

1927 йили Юнус Ражабий Ўзбекистан радио кумитаси қошида 12 чолғувчи (хонанда ва созандалар) дан иборат халк чолғулари миллий ансамбли ташкил этади. Бу ансамблга у Тошкентдаги уша пайтда машхур мусиқачилар - кушнайти Хайрулла Убайдуллаев, дуторчилар Абдусоат Вахобов, Ориф Қосимов, танбурчилар Рихси Ражапов, Махсудхужа Юсупов, ғижжакчилар Имомжон Икромов, Наби Хасанов, Махмуд Юсупов, найчилар Дадаали Соаткулов, Саид Калонов, чангчилар Нигматжон Дустмухаммедов, Фахриддин Содиков, Махаматжон Расулов, доирачи Дадахужа Соттиевларни жалб этди. Ансамбль репертуарида ўзбек халк куйлари билан бир каторда замонавий бастакор, шу жумладан Юнус Ражабийнинг «Чоргох», «Кучабоги», «Баёт», «Бирлашингиз», «Фабрика», «Галаба», «Хдммамиз», «Илғор», «Мирзадавлат» каби асарлари бор эди. Кейинрок бу ансамблда республиканинг машхур хонандалари тошкентлик Мулла Туйчи Тошмухамедов, бухоролик домла Халим Ибодов, самаркандлик дуторчи ва хонанда хожи Абдурахмон Умаров, хоразмлик танбурчи ва хонандалар Матекуб Харратов, Сафо Муғаний, Тошкентлик Назира Ахмедова каби санъаткорлар ишлаган. Айти пайтда ансамблнинг ижрочилик репертуари «Шашмақом»нинг мушкулот ва наср қисмлари: «Насуруллои», «Наврўзи Сабо», «Талқини ушшоқ», «Сарвинози талкинча», шунингдек, бастакорларнинг «Уйғонинг», «Бизнинг қишлоқ», «Яшасин», «Колхозимиз» каби асарлар хисобига кенгайди.

1930 йилда Тошкент мусиқа олий мактаби, 1936 йилда эса унинг асосида Ўрта Осиёда биринчи мусиқа олий укув юрти - Тошкент Давлат консерваторияси очилди.

1936-1937 укув йили халк чолғуларида ижрочилик соҳасида мусикий таълим ривожини учун жуда муҳим давр бўлди. Аитан шу даврда Тошкент мусиқа билим юртида А.И.Петросянц ташаббуси билан Ю.Ражабий, А.Мансуров, Б.Гиенко, Н.Крестянин, В.Марцинковский, А.Махсудов, О.Қосимов каби уқитувчилар умуммақбул нота системаси асосида ўзбек халк чолғуларида ижрочилик буйича сабоқ бера бошладилар. Ш.Шоакрамов, А.Ғофуров, М.Юнусов (чанг), С.Йулдошов, Г.Қодиров (танбур), А.Илесов, М.Аъзамов кабилар уларнинг биринчи укувчилардан булишди.

Ўзбек халк чолғуларида ижрочилик маданиятининг усиши, жахон классик бастакорлари асарларининг узлаштирилиши, Ўзбекистан бастакорларининг халк чолғулари учун махсус асарлар яратишдаги фаол

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

ижодий фаолияти ўзбек халқ чолғуларида ижрочилик санъатини янада юксалиши учун муҳим замин бўлди. Шу билан бирга, юқори малакали илмий педагогик ва ижрочи кадрларни пухта ва мукаммал қилиб тайёрлаш масаласини ҳам кун тартибига қўйди.

Ўзбек халқ чолғуларида ижрочиликнинг кейинги даврлардаги юксалиши Тошкент консерваториясининг фаолияти билан ҳаммабурчланган.

1948 йилдан бошлаб мамлакатимиздаги мусиқа олий укув юртлирида, шу жумладан; М.Ашрафий номидаги Тошкент Давлат консерваториясида ҳам халқ чолғулари ижрочилиги бўйича таълим бериш бошланди.

Ўзбек халқ чолғулари бўлимига (оркестр факультети таркибида) рахбарлик қилиш, укувчиларни саралаб йигиш, укув режаларини тузиш А. И. Петросянц томонидан амалга оширилди. Тошкент Давлат консерваториясида ўзбек халқ чолғулари ижрочилиги бўйича профессионал таълимни йулга қўйишда В.А.Успенский, М.А.Ашрафий, А.И.Петросянц, И.П.Благовешченский, Б.Ф.Гиенко, Г.Г.Собитовлар катта роль уйнашди.

1948-49 йиллардаги биринчи укув йилида консерваторияга Ўзбекистан Давлат филармонияси халқ чолғулари оркестрининг 13 чолғучиси укушга қабул қилинди. Шулардан 10 киши: Назир Нигматов (кушнаи), Аббос Бахромов, Александр Евдокимов (прима-рубоб), Лаъли Султонова, Мирзаев, Бурибой Мирзаахмедов (қашқар), Махаматжон Асиров, Обид Холмухамедов (ғижжак), Анвар Ливиев (дойра) 1-курсга қабул қилинди. Тошкент мусиқа билим юртининг битирувчилари Ахмаджон Одилов (чанг), Валентина Борисенко (прима рубоби), Феоктист Васильевлар (қашқар рубоби) эса 2-курсга қабул қилинди.

Ўз-ўзини назорат қилиш учун савол ва топшириқлар.

1. Ўз касбининг моҳир устаси тушунчасига таъриф беринг.
 1. Абу Носир Фаробий таърифи бўйича мусиқий иқтидорни уч босқичини тавсифлаб беринг.
 2. Абу Наср Фаробий таъбирича устоз қиёфасидаги фазилатлар тузилмаси нималардан иборат?
 3. Алломаларимиз томонидан белгиланган устоз одобининг саккиз шартини санаб беринг.
 4. “Авесто”да устозларга қўйилган талаблар ҳақида нималарни биласиз? .
 5. Шогирдда билим эгаллашга рағбат уйғотиш усуллари ҳақида қайси манбада маълумотлар келтирилган?
 6. Абу Наср Фаробийнинг таълимий концепцияларини санаб беринг.
 7. Ибн Сино асарларида қандай концепция илгари сурилган?

1. Устоз-шогирд анъанаси нима?
2. Устоз касбий маҳорати нимадан иборат?
3. Шогирднинг фазибалари нималардан иборат?
4. Раҳбат тушунчаси нима?
5. Мусиқа ўқитилишида устоз-шогирд анъанаси мазмунини айтинг?
6. Ўзбекистонда педагогик фикр тараққиёти босқичлари?

АМАЛИЙ МАШҒУЛОТ МАЗМУНИ

1-амалий машғулот. Профессионал мусиқа ижрочиларни тайёрлаш жараёнида медиа технологияларнинг ўрни

Режа:

- 1.1. Олий таълим муассасаларида талабаларнинг ихтисосликка оид ўқув материални ўзлаштириш услублари.
- 1.2. Ижрочилик санъатида таълим шакллари

1.1. Олий таълим муассасаларида талабаларнинг ихтисосликка оид ўқув материални ўзлаштириш услублари.

Олий таълим муассасаларида талабаларнинг ихтисосликка оид ўқув материални ўзлаштирганлиги, уларда шаклланган кўникма ва малакаларни назорат қилиш ҳамда баҳолаш таълим-тарбия жараёнининг таркибий қисми ҳисобланади. Чунончи, талабаларда касбий кўникма ва малакаларни шакллантиришда ўқитувчидан мутахассислик ўқув предметларидан нафақат асосларидан чуқур билим бериши, балки уларни ўзлаштириш даражасини ҳаққоний назорат қилиб, баҳолаш ҳам талаб этилади. Чунки, назорат қилиш бу фақат таълим-тарбия натижаларини таҳлил қилиш эмас, балки бутун жараённинг турли босқичларида талабалар билиш фаолиятига раҳбарлик қилиш ҳамдир. Бундан ташқари олий мусиқа таълимида назорат қилиб баҳолаш ўзига хос таълимий, тарбиявий аҳамиятга эгадир.

Таълим-тарбия жараёнида билим, кўникма ва малакаларни назорат қилиш ҳамда баҳолашнинг таълимий аҳамияти, бунда ўқув материалнинг ўзлаштирилганлиги ҳақида ўқитувчи ҳам, талаба ҳам ижобий ёки салбий тавсифга эга бўлади. Яъни, ўқитувчи учун талаба нимани билиши ва нимани тушунмаслиги, қайси ўқув материални яхши ўзлаштирилгану, қайси бири ҳали яхши ўзлаштирилмаганлиги ёки умуман ўзлаштирилмаганлиги маълум бўлади. Бу эса талабаларнинг билиш фаолиятини ташкил этиш ва уни

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

бошқариш учун асос бўлиб ҳисобланади. Бундан ташқари ўқитувчи ўзининг фаолиятига танқидий баҳо беради. Олинган натижаларга кўра фаолиятига кўшимчалар киритади, талабаларга нисбатан қандай ёндашиш методлари ва воситаларини тезроқ топиб олади. Бу ўқитувчининг ижодий тарзда дарсга тайёргарлик кўриши ва ўқув машғулотларини ўтказиши учун негиз ҳисобланади.

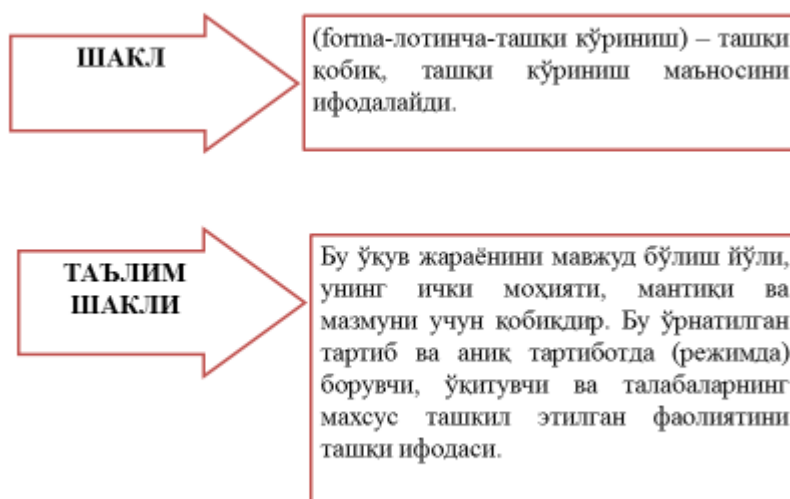
Худди шунингдек, талабага ҳам ўқув материалида у нимани яхши, нимани қониқарли ва нимани ёмон ўзлаштиргани тушунарли бўлади. Билимларни назорат қилмасдан талаба ўз билимларини чуқур, ҳар томонлама ва тўғри баҳолашга қодир эмас, баъзан унга гуё ўқув материални яхши эгаллаб олгандай туюлади, лекин назорат чоғида эса ўзлаштиришдаги камчиликлар, яхши тушунмаганлиги маълум бўлиб қолади. Назорат қилиб баҳолаш жараёнида талабанинг ўрганилаётган ўқув материални тушуниш, эса сақлаб қолиш, моҳиятини англаб олиш даражасини аниқлайди. Талабанинг фаоллиги орқали билимлари, кўникма ва малакаларидаги ижобий томонларни ривожлантириш, камчиликларни тугатиш имкониятига эга бўлади.

Назорат қилиш ҳамда баҳолашнинг тарбиявий аҳамияти талабаларда ўқишга, ўз ютуқлари ва камчиликларига нисбатан муносабат шаклланади, муаммоларни ечиш истаги туғилади. Талабага нисбатан берилган баҳо унда ҳамиша талаба сифатида, шахс сифатида ўзига нисбатан муайян бир муносабатни ҳосил қилади. Талабада ўзига нисбатан иродалилиқ, жамоавийлик, ўзаро бир-бирига ёрдам бериш каби сифатлар шаклланади. Бу, айниқса, ўсмирлар орасида катта аҳамиятга эгадир. Ҳар бир таълим берувчи билимларни назорат қилиш ва баҳолашнинг тарбиявий аҳамиятини тўғри қўллай олса, ҳар бир талаба олдида, ўқитиш соҳасида қулай истиқболларни очиб беради.

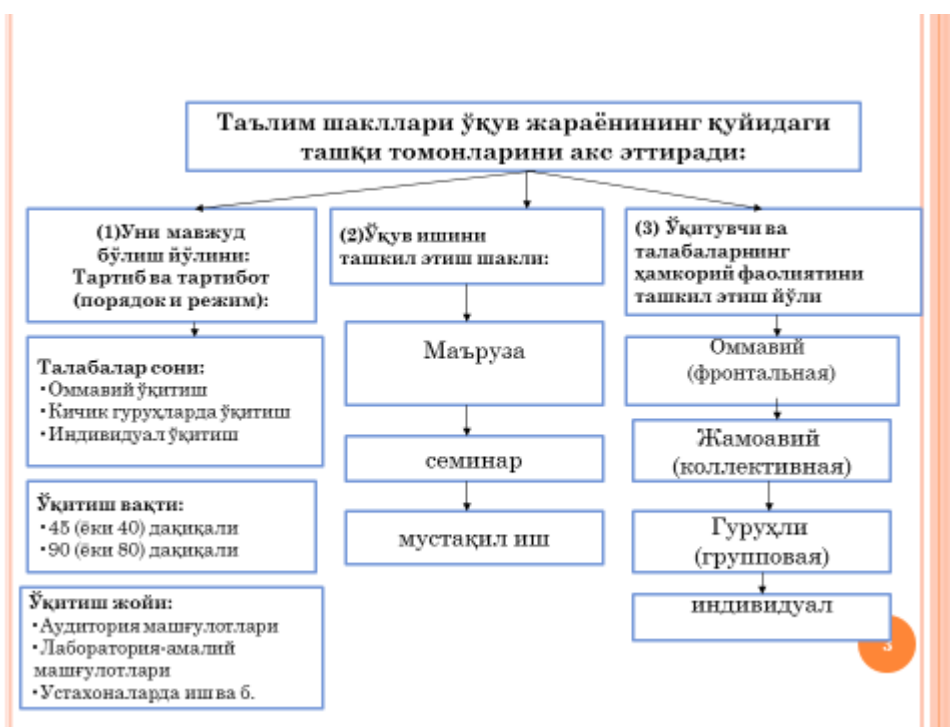
Илм фан, техниканинг ривожланиб бориши, ишлаб чиқаришнинг ўсиши барча соҳаларда бўлгани каби таълим-тарбия соҳасида ҳам аниқ, қатъий мезонлар асосида тарбияланувчининг билим ва фаолият даражасини баҳолаш лозимлигини кун тартибига олиб чиқди.

XX асрнинг иккинчи ярмидан ижтимоий тараққиётнинг мислсиз тезлиги талабаларнинг билими, кўникма ва малакалари даражаларини қисқа вақт оралиғида ҳолис баҳолаш имконини берувчи, назоратнинг янги усулини яратишни тақоза этди. Ана шу заруратнинг самараси сифатида талабанинг билим даражасини аниқловчи рейтинг тизими ишлаб чиқилди.

1.2. Ижрочилик санъатида таълим шакллари

2

Гуруҳли таълим шакллари –

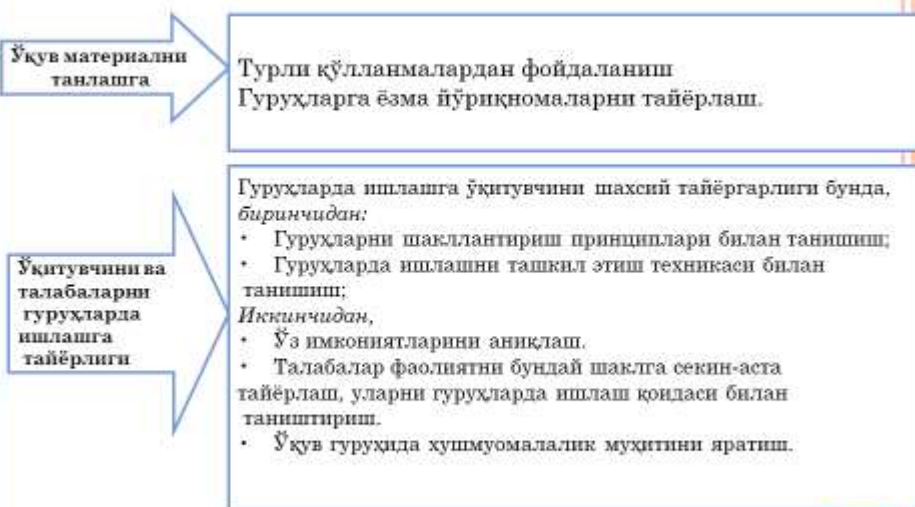
бу талабалар фаолиятини ташкил этишни шундай йўлики, бунда аниқ топшириқни ҳамкорий ечиш учун ўқув гуруҳини вақтинчалик кичик гуруҳларга бўлишни талаб этади. Талабаларга берилган топшириқ мазмунини муҳокама қилиш ва уни бажариш йўли ва усулини белгилаб олиш, шу билан бирга илгари сурилган таклифларни ҳамкорий баҳолаш, уларни амалга ошириш, бажарилган ишни ҳамкорликда таҳлил қилишни амалга ошириш, уни инфодалаш, сўнгра биргаликда топилган натижани тақдим этиш таклиф этилади.

Гуруҳларда ишлашни ташкил этишда қуйидагиларга эътибор бериш зарур:

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Гуруҳларда ишлашни ташкил этишда қуйдагиларга эътибор бериш зарур:

Талабаларни гуруҳларга бўлиш тартиби:

2-амалий машғулот: Халқаро танловларнинг инновацион жараёнлардаги ўрни («Art open world» танлови мисолида)

Режа:

2.1. Устознинг вазифа, мажбурият ва ҳуқуқлари.

2.2. Ўзбекитсонда педагогик фикр тараққиёти босқичлари

2.1. Устознинг вазифа, мажбурият ва ҳуқуқлари.

Устознинг вазифа, мажбурият ва ҳуқуқлари:

– устоз ўз шогирдида Ватанга муҳаббат ва садоқат, умуминсоний ва миллий қадриятларимизга ҳурмат, инсонпарварлик ва меҳнатсеварлик хиссини янада кучайтириб, жамиятимизда юз бераётган ўзгаришларни тўғри англаган ҳолда ўз соҳаси бўйича етук мутахасис бўлиб етишишда амалий ва услубий ёрдам кўрсатиб боради.

– доимий тарзда ўз шогирдининг фанларни ўзлаштириши, танланган мутахасислиги бўйича изланишларини, дунёқараши ва қизиқишларини ўргангани ва таҳлил қилади ҳамда ўқув жараёнини ташкил этиш ишларини шогирди билан биргаликда лойиҳалаштиради. Шогирдларга талаба сифатида уларнинг вазифа ва ҳуқуқлари, бўлажак мутахасис сифатида қўйиладиган талаблар, Олий таълим муассасасининг ички тартиб-қоидалари ва олий таълим муассаса билан тузилган шартномалардан келиб чиқадиган мажбуриятларни таништириб боради ва уларга амал қилишга кўмаклашади.

– шогирдларнинг қобилиятлари, қизиқишлари ва интеллектуал имкониятларини ўрганган ҳолда уларга илмий-тадқиқот мавзусини танлашда ёрдам беради.

– шогирдларига тадқиқот мавзуларини белгилашда зарур маслаҳатларини беради. Шогирдларининг олийгоҳда таълим олиши муддати давомида танланган мавзуси бўйича режа асосида мунтазам илмий-тадқиқот ишларини олиб боради.

– шогирдларини илмий фаолиятга тайёрлайди, уларнинг мустақил тадқиқотчилик фаолиятини ташкил қилади;

– шогирдларига илмий-тадқиқотчилик фаолиятини тизимли режалаштиришда, мақсад ва вазифаларини, тадқиқот методларини белгилашда ҳамда ахборот манбалари билан ишлаш, маълумотлар йиғиш, уларни таҳлил қилиш, умумлаштиришда ёрдам беради;

– шогирдларида илмий-тадқиқот ишларни олиб бориш кўникмаларини тарбиялайди;

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

– шогирдларида илмий фаолиятни илмий-ижодий ташкил қилиш, ишни аниқ режалаштириш, тизимли лойиҳалаштириш, фаолият давомида юзага келиши мумкин бўлган муаммоларни олдиндан кўра билиш ва уларни бартараф қилиш йўллари мустақил излаш, тўғри хулосалар қилиш, меҳнат самарасини таъминлаш каби сифатларни шакллантиради;

– мустақил тадқиқот ишларини ташкил қилишда шогирдларининг илмий-амалий манбалар бўйича ишларини тўғри йўналтиришга эътибор қаратади;

– шогирдлари билан ҳамкорликда тадқиқотлар олиб боради, экспериментал асос яратиш устида ишлайди;

– шогирдлари билан фундаментал ва инновацион йўналишларда тадқиқотлар олиб боради;

– шогирдларини фаол жалб қилган ҳолда илмий-тадқиқот ишлари билан халқаро ва республика грант танловларида, кўргазмаларда иштирок қилади. Шогирдларида касбий фаолиятни илмий асосда ташкил қилиш, фан ва ишлаб чиқариш интеграцияси жараёнида қатнашиш, меҳнатни инновацион ташкил қилиш малакаларини ривожлантиради;

– илмий-тадқиқот ишлари бўйича қўлга киритилган натижаларини битирув-малакавий иши ва таълим олувчилик диссертацияси даражасида ривожлантиришга ёрдам беради;

– шогирдларнинг олдий таълим муассасаси ҳаёти, тарихи, анъаналари, факультет ва кафедралар фаолиятининг илмий-тадқиқот изланишларининг асосий йўналишлари, жамоат ташкилотларининг фаолияти билан мунтазам равишда таништириб боради ва мустақил ўрганишларини назорат қилади;

– ҳар бир шогирднинг психологик хусусиятларидан келиб чиққан ҳолда ўз шогирдларининг малакали мутахасис, етук инсон ва фидоий ватанпарвар бўлиб етишишдан иборат бўлган ягона мақсад атрофида жипслашган ўзини-ўзи бошқарувчи шахс сифатида шаклланишига кўмаклашади. Шогирдларини Олий таълим муассасаси ва факультет жамоат ишларига жалб этади;

– шогирдларининг ахлоқли ва одобли, маънавий баркамол бўлиб етишишларига кўмаклашади;

– шогирдлари билан биргаликда давра суҳбатлари, экскурсиялар уюштиради ва бўлажак мутахасисларнинг вазифаларига доир бошқа тадбирлар ўтказади;

– шогирдларини дунёда юз бераётган воқеа ва ходисаларга, мамлакатимизда содир бўлаётган ўзгаришларга, университет ва факультет жамоалари ҳаётидаги воқеаларга позитив муносабатларини шакллантиришга,

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

уларни мазкур масалалар бўйича мустақил фикрга эга бўлишларига кўмаклашади;

– соғлом турмуш тарзини тарғиб этади, шогирдларининг турли хил илмий-техник, ижодий ва бадий тўғаракларда, спорт секцияларида ва мусобақаларида қатнашишларини ташкил қилади;

– шогирдларнинг дарсларга мунтазам қатнашишларини, кундалик ва сессиядаги ўзлаштиришларини назорат қилади;

– аълочи ва фаол шогирдларини рағбатлантириш учун тавсиялар беради, давлат стипендияларига тавсия этади, ўзлаштириш бўйича орқада қолаётган шогирдларни огохлантиради, улар учун кафедралар ёрдамида консультациялар уюштиради;

– талабалар турар жойида ва хусусий (ижарада) хонадонларда яшовчи шогирдларининг яшаш шароити билан танишади ҳамда уларнинг оилалари ва ота-оналари билан бевосита алоқа ўрнатади;

– ички тартиб-қоидаларни бузган, ахлоқ ва одоб қоидаларига зид иш олиб бораётган, устоз ўғитлари, панд-насихатларига етарли эътибор бермаётган шогирдлари учун жавобгар шахс сифатида маъсул бўлади ҳамда олий таълим муассасаси тузилмалари билан биргаликда ана шундай мураккаб вазиятлардан чиқиш йўллари, муаммони ечиш билан бевосита шуғулланади;

– шогирдларининг ўқув жараёнини ва маиший масалалар, шунингдек маънавий ва моддий ёрдам кўрсатиш ҳақидаги шахсий илтимосларини кўриб чиқади ва ёрдам кўрсатишга маъсул бўлади;

– университет ва факультетларнинг устоз ва шогирд масаласига бағишланган йиғилишларида иштирок этади, таълим-тарбия жараёнига оид тажрибалари билан фикр алмашади, бу масалалар бўйича ўз таклифларини киритади;

– кафедрадан шогирдларининг фанлар бўйича дарсларга қатнашишлари, рейтинг назорати ва тест синовлари натижаларига оид маълумотлар олиш, улар билан биргаликда ўзлаштиришда орқада қолаётган талабаларга консультациялар уюштириш масалаларини хал этади;

– талабаларни ишлаб чиқариш амалиёти ва иш жойларига тақсимоотида иштирок этади;

– талабаларнинг олий таълим муассасасида ўқиши даврида ва ундан кейинги ҳаёти мобайнида ҳам касбий ва ижтимоий тараққиёт масалалари бўйича ҳам маъсул ҳисобланади.

2.2. Ўзбекитсонда педагогик фикр тараққиёти босқичлари

Ўзбекистонда педагогик фикр тараққиёти босқичлари

- **Октябрь тўнтарилишигача бўлган давр (1917)**
- Энг адимги даврлар;
- Илк уйғониш даври (9-12 асрлар)
- Уйғониш дари (14-16 асрлар)
- Хонликлар даври (16-19 асрлар)
- Чор Россияси хукмдорлиги даври (19-20 аср)
- **2 давр: Шўро тузуми даври (1917-1991)**
- Таълим совет мафкураси асосида ташкил қилинди.
- **3. Мустақиллик даври.**

- Зардуштийлик дининг чуқур илдиз отиши ва шу диннинг муқаддас китоби "Авесто"нинг Марказий Осий ва Эрон халқлари ўртасида кенг ёйилиши билан бошланди.
- Асарнинг "Биринчи қўшиқ" қисмида устозларга қуйидаги талаблар юкланган:
- равшанназар устоз толибни огоҳ этади (ясна, 31-хот)
- устоз ўз шогирдини эзгу фикр, эзгу амал ва эзгу калом тамойилига амал қилишга ўргатади.
- **Шогирдга қўйиладиган талаблар:**
- шогирд куннинг аввали ва охирида билим олмоғи, тафаккур ва донишга лиммолим бўлмоғи зарур;
- илмга шу қадар жидду-жаҳд этмоғи керакки, ўтмиш донишмандлари қолдирган ҳамма нарсани жону дилдан ўрганиб олсин.

Таълимга онд муҳим ғояларни илғари сурган мутафаккирлар	Таълим-тарбияга онд асарлари	Таълимий концепциялари
Абу Наср Фаробий (873-952)	“Фозил одамлар шаҳри”	Қувват, фикрий қувват қабилар инсон моҳиятини белгилаб берувчи муҳим омил эканлиги
	“Ақл маънолари ҳақида рисола	Ақлий тарбини илмий назарий, психологик асослаб, ақл, бир томондан, руҳий жараён, иккинчи томондан ташқи таъсир таълим-тарбининг натижаси эканлиги
	“Китоби ахлоқ”	Таълим-тарбия жараёнида жараёнида индивидуал ёндошишнинг мазмуни ва моҳияти
	“Намунали ўқиш ҳақида”	Ўқитувчининг касбий-шахсий хусусиятларига қўйилган талаблар

Устозлар мактаби. Устоз-шогирд анъанаси

www.themegallery.com

Абу Наср Фаробий устоз қиёфасида қуйидаги фазилатлар мужассам бўлмоғи лозим деб ҳисоблайди:

- ўткир ва узоқни кўра оладиган ақл соҳиби;
- ўз билимларини ўқувчиларга бера олиши ва бу фаолият ҳамроҳи бўлган машаққатли меҳнатдан хормаслиги ва толмаслиги;
- ҳақиқат ва унга интилувчиларни севиши;
- ёлғон ва уни шиор килиб олганлардан ғазабланиши;
- мағрур руҳга эга бўлиши ва ўз шаънини юксак тутиши;
- ўз шогирдларига адолатли муносабатда бўлиши;
- қўйилган мақсадга эришишда қатъийлик кўрсата олиши ва бошқалар.

Устозлар мактаби. Устоз-шогирд анъанаси

www.themegallery.com

«Қобуснома»

- Амир Унсурулмаолий Кайковуснинг фарзанд тарбиясига бағишланган «Қобуснома» рисоласининг ўттиз олтинчи – «Ҳофиз ва созандалик зикрида» номли бобида баён этилишича, мусиқа илмининг устодлари ушбу муаллиф яшаган даврда халқнинг ҳар бир табақаси табиатига мос равишда куйлар тузишган экан. Бундай табақалардан бири эса ёш болалар ва нозиктаъб кишилар, яъни аёллар бўлишган. «Бу қавм учун – деб уқтирилади асарда, – таронани ишлаб чиқдилар, токи бу қавм ҳам баҳра олсинлар, роҳат қилсинлар. Чунки ҳамма вазнларнинг орасида таронадин ёқимли вазн йўқдур»

1. Кайковус Унсурулмаолий. Қобуснома. –Т., 1992. 121-б.

Устозлар мактаби. Устоз-шоғирданъанаси

www.themegallery.com

Алломаларимиз устоз одобининг саккиз шартини санаб ўтганлар.

- Биринчидан, ўқувчиларга нисбатан шафқатли бўлиши ва уларга устоз болалари каби муомалада бўлиши;
- иккинчидан, устоз илм ўргатиш ва тарбия бериш учун ҳақ талаб этмаслик;
- учинчидан, ўқувчига қилиниши лозим бўлган насихатлардан ҳеч бирини қолдирмаслиги;
- тўртинчидан, таълим санъатининг нозик жиҳатларидан бири, муаллим ўқувчининг ёмон ахлоқини ошқора эмас, балки имкони борича ўзига кўрсатиш йўли билан тузатиши;
- бешинчидан, илмлардан баъзиларини ўрганаётган ўқувчига бошқа илмларни ёмон кўрсатмаслиги;
- олтинчидан, ўқувчига илмни фаҳм-фаросати ва қобилиятининг кўтаришига қараб ўргатиши;
- еттинчидан, зехни паст ўқувчига ўзига хос бўлган илмларни ўргатиши
- саккизинчидан, устоз ўз илмига амал қилиши лозимлигига урғу берилган.

Устозлар мактаби. Устоз-шоғирданъанаси

www.themegallery.com

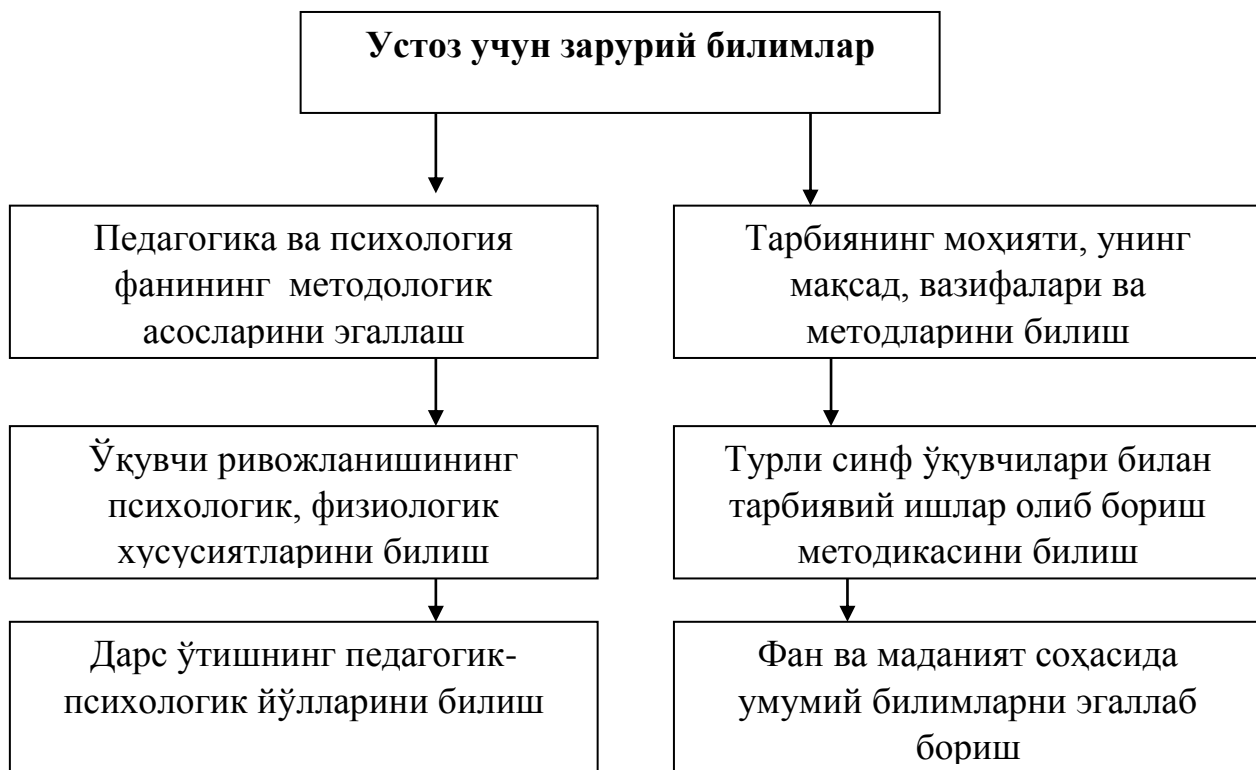
-
- Маънавий етук устознинг фаолиятини қуйидаги мезонларга асослаган ҳолда баҳолаш мумкин:**
- ўқувчиларнинг соғлом маънавий муҳити, касбий камолати бўйича қўлга киритган ютуқлари;
 - ўқувчиларнинг маиший ҳаётдан хабардорлиги ва уларнинг мафкуравий тайёргарлиги учун масъуллиги;
 - ўқувчиларнинг касбий кўникмаси шаклланиши учун масъуллиги;
 - ўқувчиларнинг ўқув ва меҳнат интизومي, таълим муассасаси ички тартиб-қоидаларига риоя қилиши;
 - ўқувчиларнинг фанларни ўзлаштириш даражаси;
 - ўқувчиларнинг илмий-ижодий ишларида фаол қатнашиши, турли кўрик танловлардаги иштироки ва қўлга киритган ютуқлари ва шу қабилар.
- Устозлар мактаби. Устоз-шогирд анъанаси www.themegallery.com

3-амалий машғулот. Созанданинг ҳаракатларидан мусиқий ифодани бойитишда фойдаланиш муаммолари

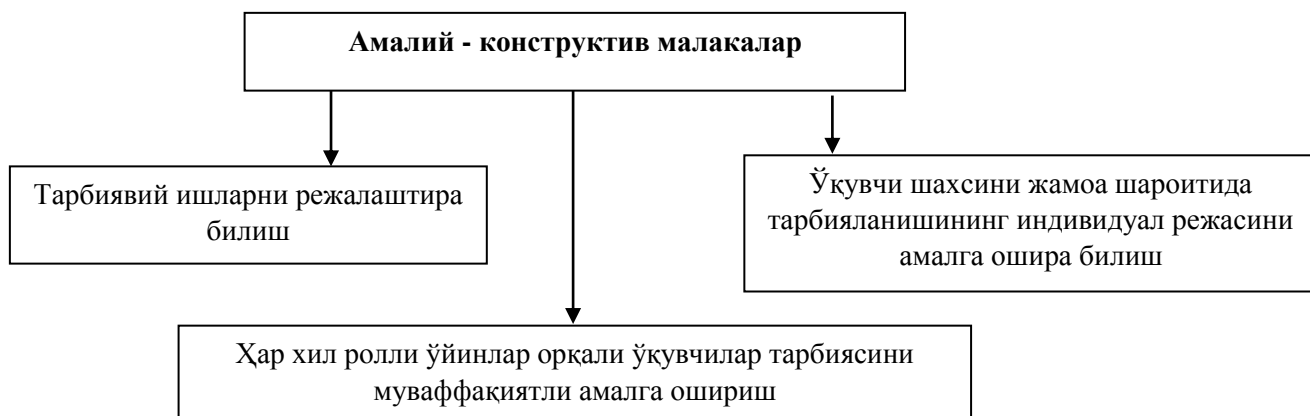
Режа:

- 1.1. Устоз қиёфаси, профессионализм.
- 1.2. Устоз қиёфаси профессиограммаси
- 1.3. Мусиқа санъати ривожига хисса қўшган буюк санъаткорлар

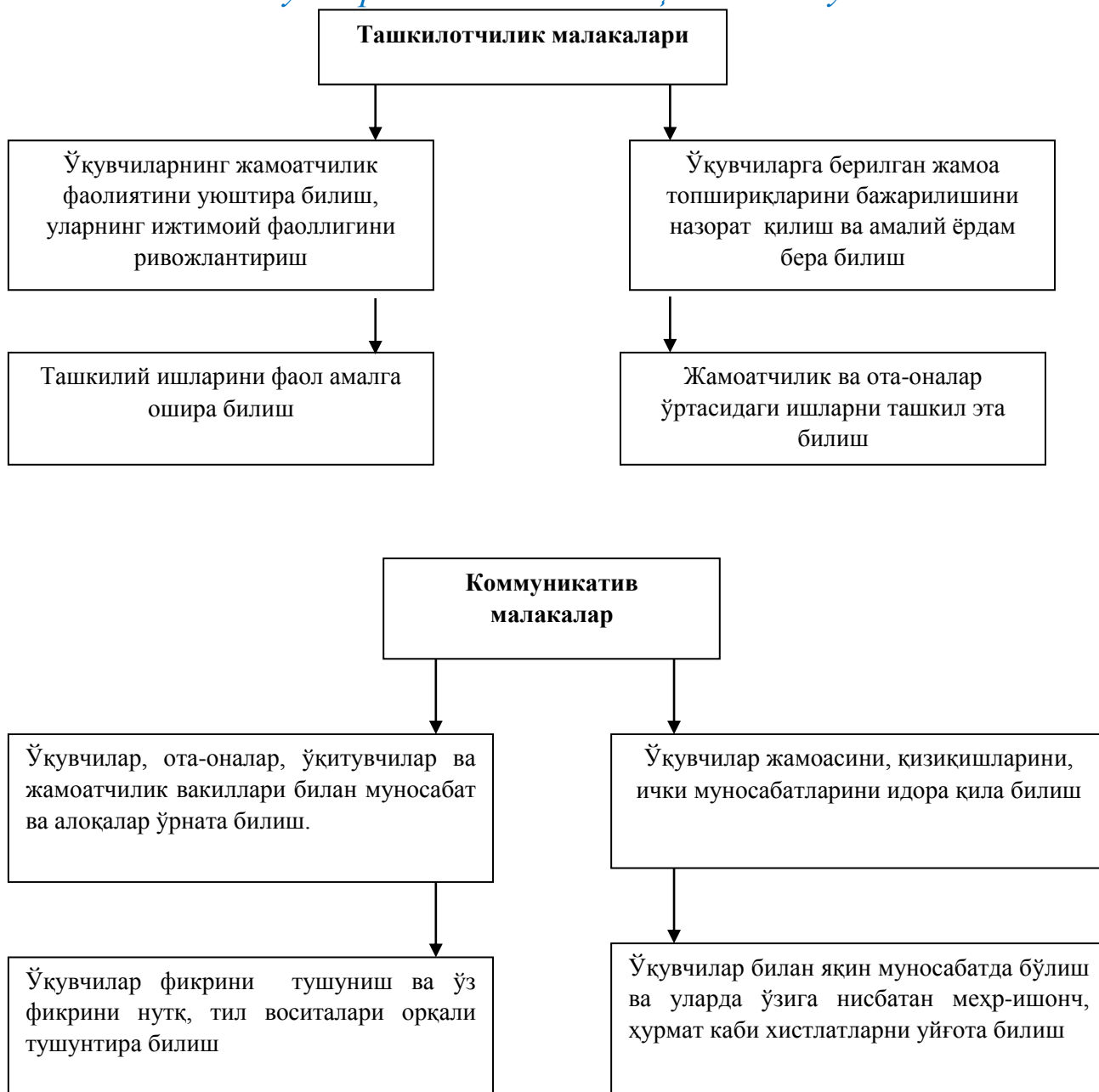
3.1. Устоз қиёфаси, профессионализм.

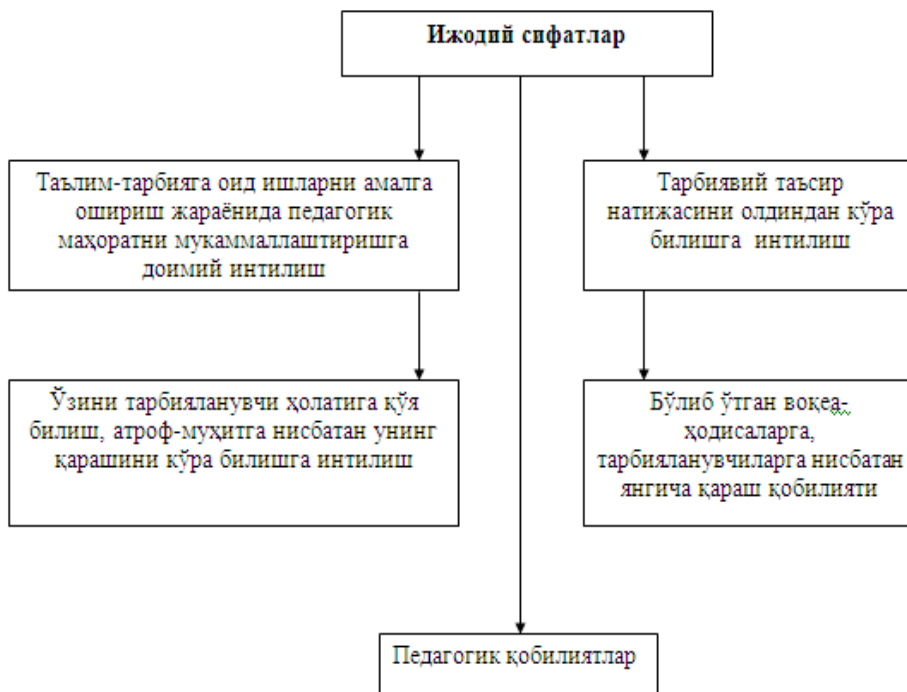
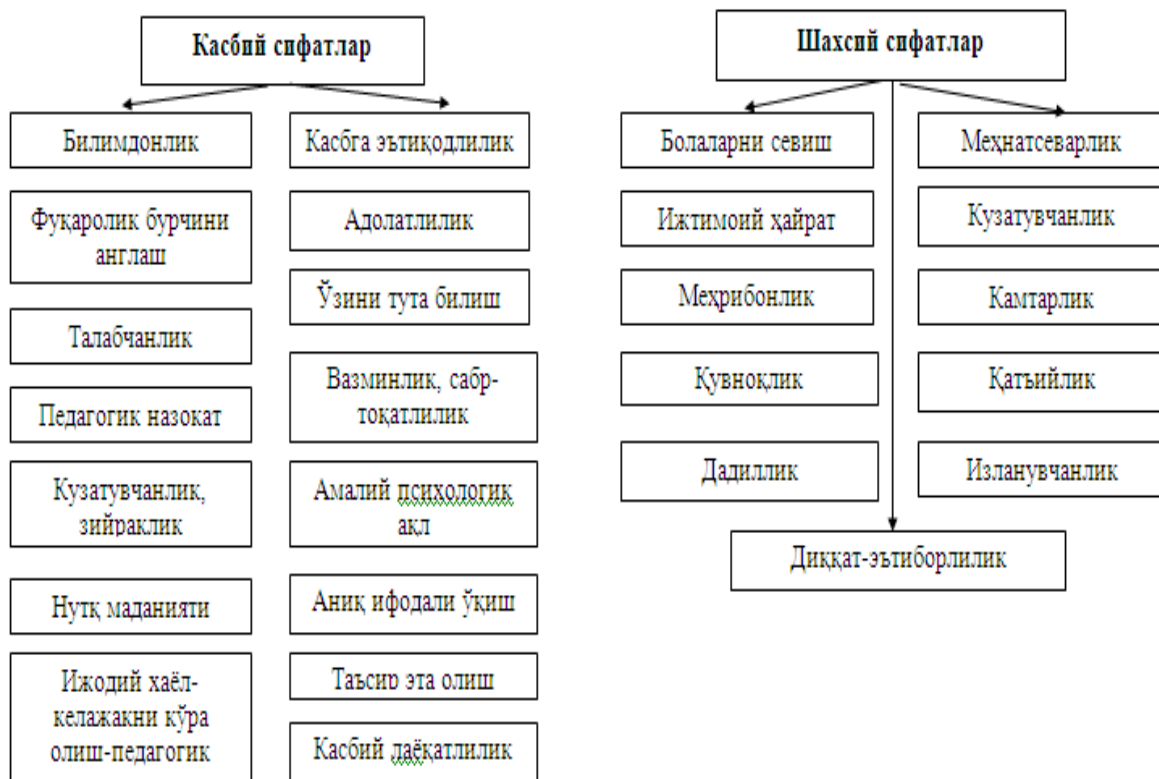
Устоз учун зарур бўлган малакалар.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

3.2. Устоз қиёфаси профиограммаси

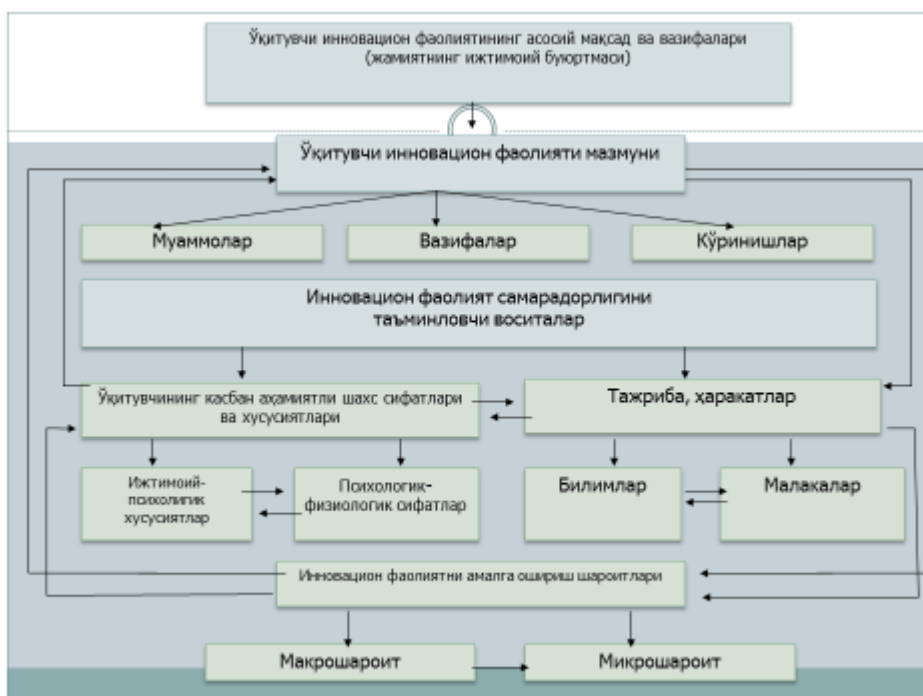
Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Инновацион фаолиятнинг ички тузилмаси

1. Инновацион фаолиятнинг умумий мақсади;
2. Инновацион фаолиятнинг мазмуни;
3. Инновацион фаолият самарадорлигини таъминловчи воситалар;
4. Инновацион фаолиятни амалга ошириш шарт-шароитлари

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Маънавий етук устознинг фаолиятини қуйидаги мезонларга асослаган ҳолда баҳолаш мумкин:

- ўқувчиларнинг соғлом маънавий муҳити, касбий камолати бўйича қўлга киритган ютуқлари;
- ўқувчиларнинг маиший ҳаётдан хабардорлиги ва уларнинг мафкуравий тайёргарлиги учун масъуллиги;
- ўқувчиларнинг касбий кўникмаси шаклланиши учун масъуллиги;
- ўқувчиларнинг ўқув ва меҳнат интизومي, таълим муассасаси ички тартиб-қоидаларига риоя қилиши;
- ўқувчиларнинг фанларни ўзлаштириш даражаси;
- ўқувчиларнинг илмий-ижодий ишларида фаол қатнашиши, турли кўрик танловлардаги иштироки ва қўлга киритган ютуқлари ва шу қабилар.

Устозлар мактаби. Устоз-шогирд анъанаси

www.themegallery.com

Профессионализм категориялари

- ▶ ижодий индивидуаллик;
 - ▶ ўзининг ўсиш ва такомиллашиш жараёни;
 - ▶ ўз имкониятларини амалга ошириш сифатидаги креатив тажрибаси.
 - ▶ Ўқитувчининг ижодий индивидуаллиги қуйидагилардан иборат:
 - ▶ интеллектуал – ижодий ташаббус;
 - ▶ билимлар кенглиги ва чуқурлиги интеллектуал қобилияти;
 - ▶ зиддиятларга нисбатан хушёрлик, ижодга танқидий ёндашув, вужудан яратувчиликка курашчанлик қобилияти;
 - ▶ ахборотларга ташналик, муаммолардаги ғайри одатийликка ва янгиликка бўлган ҳис-туйғу, профессионализм, билишга бўлган чанқоқлик
- ▶ (Н.В.Вишнекова).

Ўқитувчи фаолиятидаги креативлиги босқичлари:

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув
**4-амалий машғулот. Мусиқий таълимда фойдаланиладиган
мультимедиа лойиҳаларининг турлари ва шакллари**

Режа:

- 4.1. Мусиқий асарлар устида ишлашда инновацион ёндашувлар.
- 4.2. Инновацион таълим моделлари характеристикаси.
- 4.3. Инновацион таълим моделларининг турлари

4.1. Мусиқий асарлар устида ишлашда инновацион ёндашувлар

Мусиқий асарлар устида ишлашда куй ривожини ва ундаги жумлалар, давриялар, авжлар (кульминация), куй қисмлари ва бошқа таянч нуқталар аниқ белгиланади. Уларнинг қайси бири етакчи ёки ёрдамчи бўлиши мусиқанинг характери ва вазифаларига боғлиқ. Шунингдек асарнинг техник жиҳатдан садоланиши, мураккаб ва қийин жойлари белгиланиб олинади ва бўлақларга бўлиб нота билан хусусийликдан умумийликка ва умумийликдан хусусийликка қараб хатосиз ўрганилади.

Ушбу жараёнда ўз ижросини эшитган ҳолда танқидий баҳолаш, қийин жойларини секин суръатда чалиш тавсия этилади. Айниқса, техник жиҳатдан мураккаб бўлақларини турли штрих ва артикуляциялар воситасида чалиш катта ёрдам бериши мумкин.

Созанда кичик бўлақлар устида қанча вақт қунт билан ишламасин, асарни бир бутунлигини ҳеч қачон эсан чиқармаслиги керак ва баъзида бутунича чалиб тасаввурини янада бойитиб бориши мақсадга мувофиқдир. Бутун ижро давомида эса меъёр тушунчаси устоз ва шогирднинг диққат марказида бўлмоғи лозим.

Инновацион таълим методлари
анъанавий ёки дистанцион
технологиялардан иборат

Модул ва модул-рейтинг тизими

Интерфаол дарс турлари:

- Компьютер симуляция,
- Иш ва ролли ўйинлар,
- Воқеа ҳодисаларни таҳлил қилиш,
- Психологик тренинглар

4.2. Инновацион таълим моделлари характеристикаси

Инновацион таълим модели	Асосий хусусиятлари	Таълим моделларининг ривожлантирувчи характери
Контекст таълим	Турли фаолиятларни интеграциялаш: таълим, илмий амалиёт.	Таълим олувчиларнинг амалий кўникмаларини ривожлантириш (с акцентом на прикладную)
Имитацион таълим	Таълимнинг ўйин ва имитацион шаклларида фойдаланиш	Фаол таълим методлари ролини ошириш (имитация ва имитацион ўйинлар)

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Инновацион таълим модели	Асосий хусусияти	Таълим моделларининг ривожлантирувчи характери
Муаммоли таълим	Ўқув материални ўқитувчи томонидан муаммога айлантириш	Таълим вазифаларини характерини ўзгартириш (репродуктив, продуктив, ижодий)
Модулли таълим	Ўқув материални структуралаштириш, блокларга ажратиш ва назорат қилиш	Ўқув материални специфик ташкиллаштириш – қисмларга ажратиш

Инновацион таълим модели	Асосий хусусияти	Таълим моделларининг ривожлантирувчи характери
Билимларни тўлик ўзлаштириш	Таълим олувчилар индивидуал хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда таълим вариантларини қўллаш	Внимание на <i>фиксацию результата обучения</i>
Дистант таълим	Таълим ресурсларидан фойдаланган ҳолда мустақил ишлашга ўргатиш	Янги инновацион технологиялардан фойдаланиш

4.3. Инновацион таълим моделларининг турлари

Инновацион таълим моделларининг турлари:

- **пассив** – таълим олувчи «объект»;
- **фаол** – таълим олувчи «субъект»(мустақил ишлаш, ижодий фаоллик);
- **интерфаол** – ўзаро ҳамкорлик.

Интерфаол технологиялар принциплари

- индивидуаллаштириш;
- эгилувчанлик;
- Контекст ёндашув;
- Ҳамкорликда ишлаш;
- Фаол таълим методларидан фойдаланиш.

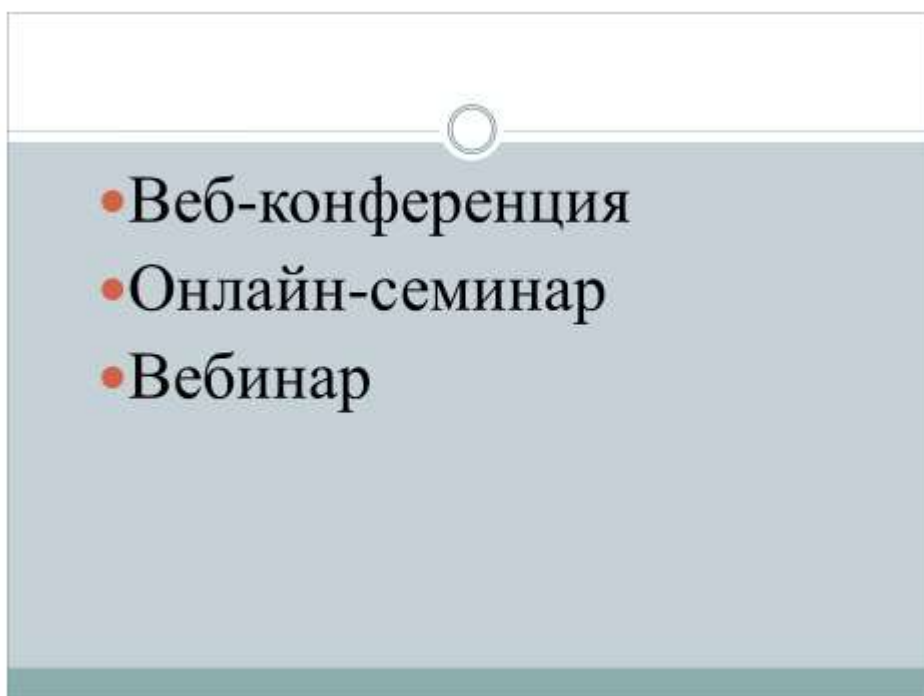

Дистанцион таълим - информацион, телекоммуникацион технологиялар ва техник воситалардан фойдаланишга асосланган таълим.

Дистанцион таълимнинг устунликлари

- **Эгилувчанлик.**
- **Модуллик.**
- **Паралеллик.**
- **Иқтисодий самарадорлик.**
- **Қамров кенглиги.**
- **Конструктив қулай.**
- **Ижтимоий тенглик.**
- **Интернационаллик.**
- **Таълим берувчининг инновацион фаолияти.**

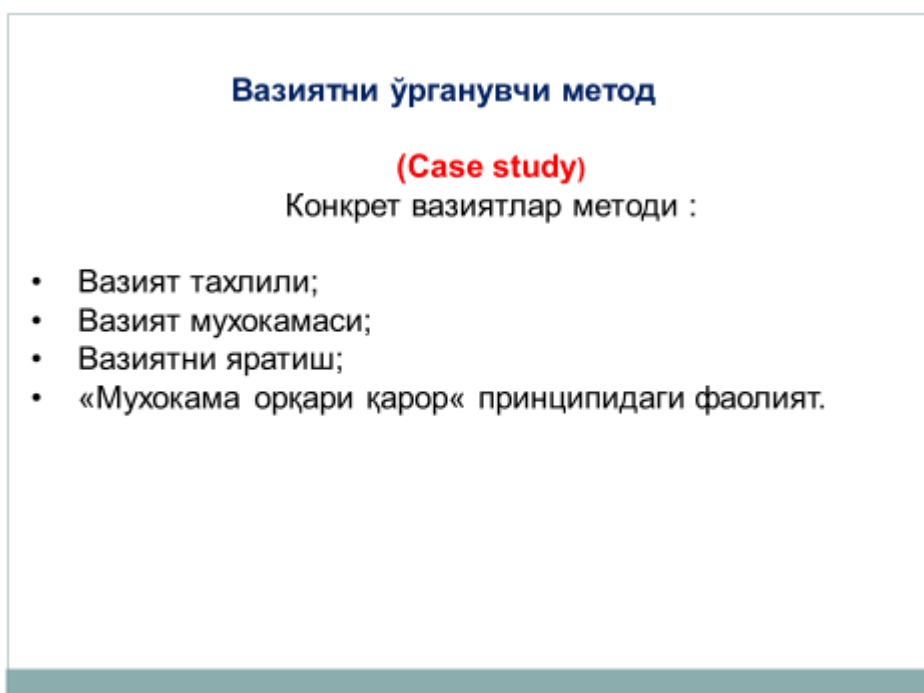

5-амалий машғулот. Муסיқий таълимни замонавийлаштиришда давлат сиёсати

Режа:

- 5.1. Муаммоли таълим.
- 5.2. Ўқитишнинг индивидуаллаштириш технологиялари
- 5.3. Интерфаол услублардан фойдаланиш методикаси

5.1. Муаммоли таълим

Муаммоли таълим

Муаммоли таълим [грек. problēma - вазифа, топшириқ] - мантиқий фикрлар тадбирлари (таҳлил, умумлаштириш) ҳисобга олинган ўргатиш ва дарс бериш усулларини қўллаш қоидалари ва талабаларнинг тадқиқот фаолиятлари қонуниятларининг (муаммоли вазият, билишга бўлган қизиқиш ва талаб...) тизими.

Лойихалаш методига қўйилган талаблар

- Ҳал қилиниши лозим бўлган муаммо (вазифа)нинг мавжудлиги, уни ҳал қилиш учун интеграциялашган билим, илмий-тадқиқот талаб қилиниши;
- Кутилаётган натижанинг назарий, амалий ва билим олишга йўналтирилганлиги;
- Талабаларнинг мустақил (индивидуал, жуфтликда ва гуруҳ шаклида) фаолияти;
- Лойиха мазмунини тизимлаштириш (босқичлараро натижаларни кўрсатган ҳолда).
- Тадқиқот методларини фаолиятлар кетма-кетлигинидан фойдаланган ҳолда қўллаш.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Лойihalаш методи асосида ўқув фаолияти босқичларини режалаштириш

- Муаммони аниқлаш ва тадқиқот мақсадини белгилаш (тадқиқот жараёнида «ақлий хужум», "круглий стол» методларидан фойдаланиш);
- Фараз ва унинг ечимини илгари суриш;
- Якуний натижаларни расмийлаштиришни муҳокама қилиш (презентация, химоя, ижодий ҳисобот, ва б.);
- Маълумотларни йиғиш, тизимлаштириш ва таҳлил қилиш;
- якуний натижани расмийлаштириш, презентация;
- хулосалар, янги тадқиқот ишларини илгари суриш.

5.2. Ўқитишнинг индивидуаллаштириш технологиялари

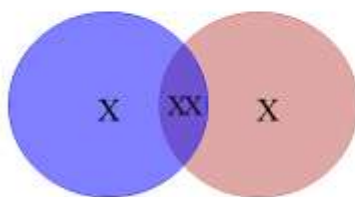

Индивидуаллаштириш технологиясининг умумий хусусиятлари

- ўзлаштира олмасликка олиб келувчи омилларни қайд қилиш;
- фикрлаш жараёнида билим, малака, кўникмаларни эгаллаш индивидуал камчиликларни тузата олиш усуллари;
- оила тарбиясидаги мотивациянинг бўлинмаслиги, ироданинг сустилиги камчиликларини қайд қилиш ва енга олиш;
- қобилиятли ва истеъдодли ўқувчиларга нисбатан ўқув жараёнини оптималлаштириш (ижодий фаолият, синф ва синфдан ташқари ишларни ҳисобга олиш);
- ўқитиш жараёнини танлаш эркинлигини бериш;
- умумий ўқув малакалари ва кўникмаларини шакллантириш;
- ўқувчиларнинг ўз-ўзига мос баҳо бера олишини шакллантириш;
- ўқитишнинг техник воситаларидан, шунингдек, ЭҲМдан фойдаланиш

5.3. Интерфаол услублардан фойдаланиш методикаси

«Венн» Диаграммаси

- 2 объектни, тушунчани, гояни, ходисани таққослаш фаолиятини ташкил этиш жараёнида ишлатилади.

Т- СХЕМА «Тест назорати»

Ютуғи

Камчилиги

<ul style="list-style-type: none">• Ватқни тежалиши• Фронтал ҳолда иш олиб бориш имкони• Мантқий фикрни ривожлантириш.• Баҳолаш қулай	<ul style="list-style-type: none">• Нтукнинг ривожлан-маслиги.• Мулоқатни йўқлиги.• Ҳамкорликда фао-лиятнинг йўқлиги.• Педагогик муно-сабатнинг йўқлиги.
--	---

SWOT -таҳлили

- S-кучли томони
- W- кучсиз томони
- O- имкониятлари
- T- хавф-хатар

Strengths	Weakness
Opportu- nities	Threats

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

1999 йил 19 июнда Европанинг 29 давлатининг таълим тизими вазирлари томонидан **БОЛОНИЯ ДЕКЛАРАЦИЯСИ** имзоланди ва 2010 йилга қадар Европанинг барча давлатлари ана шу тизимга кириши назарда тутилган

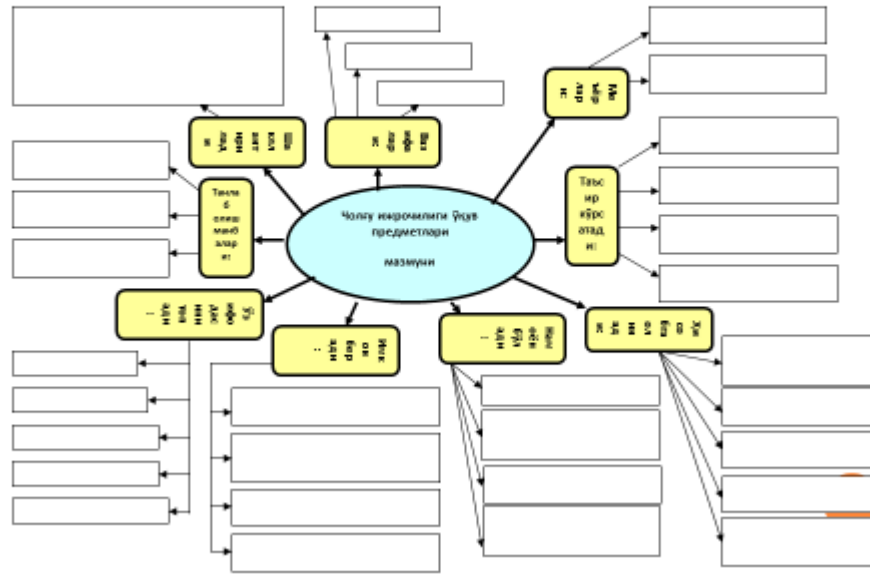
SWOT – ТАҲЛИЛ

S – кучли томони	O – имкониялари
W – кучсиз томони	T – тўсиқлар

<p>S –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Халқаро ҳамкорлик. 2. Тажриба алмашиш имконияти. 3. Бошқа давлатларда ишлаш учун шaroит. 4. Ўзарo тенгҳуқуқлилик. 5. Инновацион жараёнларга шарт-шaroитнинг яратилиши. 6. Техникавий ривожланиш. 	<p>O –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Болония жараёнига қўшилиш талабалар ва педагогларнинг мобил ҳаракатини таъминлайди. 2. Иш билан таъминланиш даражаси кенгайди. 3. Талаблар билан алмашиш кенгайди.
<p>W –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Катта маблағ талаб этилаётгани. 2. Талаларга етарли даражада эркинлик берилмаётганлиги. 3. Ҳаддан ташқари меҳнат бозорига специализация қилинаётганлиги 	<p>T –</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Иқтисодий. 2. Оммавий маданият хавфи. 3. Миллий хусусиятларнинг етишмаслиги

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

ТОПШИРИҚ: МУСИҚА ТАЪЛИМИ МАЗМУНИНИ ТАНЛАБ ОЛИШ ВА
АМАЛГА ЖОРИЙ ЭТИШ (МАНТИҚИЙ СХЕМАСИ) БЎШ
ЖОЙЛАРНИ ТЎЛДИРИНГ!

1-мавзу. Чолғу ижрочилиги соҳасида инновацион таълим

Режа:

1. Россия халқ мусиқа ижрочилиги анъаналари.
2. Ўрта асрларда ижрочилик санъати.
3. Япония мусиқасининг қадимий анъаналари

1. Хорижий давлатларда ҳам чолғу ижрочилиги ривожланиши тенденциялари таҳлил қилинганда ҳар бир халқнинг ўзига хос ижрочилик анъаналарини кузатиш мумкин. Жумладан, Балалайка — рус миллий асбоби. Балалайка куни пайдо бўлиши халқ мусиқачиларининг хизмати деб санаш керак. Байрам расмий равишда тан олинмаган, лекин мусиқий жамоаларга ҳар йили уни чиқишлар ва концертлар билан нишонлашга ҳалал бермаяпти. Байрамнинг ғояси Россия халқ мусиқачилари клубининг Президенти Дмитрий Белинскийга келган. Санани танлашда тарихий асос бўлиб 1688 йил 23 июндаги биринчи хужжат бўлиб хизмат қилди. Биринчи марта Балалайка кунини 2008 йилда нишонлашди. Маълум бўлдики у вақтдабайрам 2 та юбилейни нишонлашга боғлиқ бўлди. Балалайка номи қайд қилинган биринчи хужжатга 320 йилиги ва 125 йил аввал машшоқ, композитор ва рус халқ асбобларнинг биринчи миллий оркестри дирижёри Василий Андреев балалайкани оркестрга қўшган. Аслида бу воқеа халқ мусиқа асбоблирида чалиш санъатининг ривожланишига асос солди. Балалайка кунини Европада, Лотин Америкасида, Австралияда, АҚШ, ЖАР, Украинада, Белорусияда, Қозоғистон, ва албатта, Россияда ҳар хил рус халқ мусиқий асбобларда чалувчи уста ижрочилар, ижодий жамоалар, шунчаки хаваскорлар, халқ мусиқачилари нишонлайдилар. 2010 йилдан бошлаб Қримда байрам шарафига фестиваль ўтаказилади. Июнь мобайнида бу ерда халқ мусиқачиларининг чиқишлари уюштирилади, 23-июнда эса катта гала-концерт билан фестиваль якунланади.

Тунис мусиқаси узоқ йиллар давомида финикий, юнон, рим, айниқса, араб ва турк маданияти таъсирида ривожланиб келди. Тунис мусиқаси Мағриб мамлакатлари маданиятида алоҳида аҳамиятга эга. Бадавийлар анъаналари негизида маросим ва меҳнат кўшиқлари, шоирбахшилар ижоди ривож топди. Мумтоз мусиқаси Андалусия (Зирёб) мактаби таъсирида қарор топган. Туркумли жанр нуба муайян мақам (лад)ларга асосланиб, чолғу бадиҳавий муқаддима (истифтах), маълум усулларда ижро этилаётган вокал

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

(авъят, бтайхи, баруэл, таушийя, дардж ва бошқалар) ҳамда чолғу (мсаддар, дхоул каби) қисмлардан иборат. 24 мумтоз нубадан ҳозирда Т. да 13 таси сақланган. Қасида, мувашшах, шунингдек, диний мусика шакллари — зажал, зикр, турк маданияти таъсирида башраф (чолғу куй)лар кенг ўрин олган. Миллий созлари: уд, торликамонли рабаб, қонун, найсимон касба, зурна (сурнай тури), доирасимон тар ва бендир, тўртбурчак даф, дарбука, тбала (барабан турлари). Мустақилликка эришилганидан сўнг мусика маданиятига эътибор кучайди. 60-йилларда симфоник оркестр, миллий ансамбллар ташкил этилди. Тунис фольклор ансамбли, Бизерта мумтоз мусика ансамбли, "Рашидия" жамияти оркестри (ҳозирги радио оркестри) ишлай бошлади. Анъанавий мусика билан бирга мусика маданиятининг европалашган шакллари ёйила борди. Мусика кадрлари олий ва ўрта мусика ўқув юртлари, жумладан, Тунисдаги Миллий мусика, рақс ва халқ санъати консерваторияси, Сфаксдаги консерваторияда тайёрланади. Бастакор, ижрочи ва мусикашунос Салоҳ ал Маҳдий, бастакор ва удчи М. ал Жамусий, хонандалар У.Карим, Ш.Алавий, Абдулҳақ Тариалар машҳур. Ҳар йили ўтказиладиган Карфаген мусика фестивали фольклор санъатининг жаҳон марказига айланди.

2. Ўрта асрларда рицарлар санъати пайдо бўлди, миннезингерлар мактаби шаклланди (Вольфрам фон Эшенбах ва бошқалар); 14-асрда мейстерзингерлар санъати, 16-асрдан чолғу (айниқса орган) мусикаси (К.Пауман сингари композиторлар ижодида) ривожланди. Ислоҳот даврида халқ кўшиқлари заминидан протеста хорали пайдо бўлди. Германия Шютс немис мусикасида оратория ва кантата жанрларини ишлаб чиқди, биринчи немис операси “Дафна” (1627)ни ездиди. 1723-йилдан И.С.Бах фаолияти бошланган Лейпциг йирик мусика марказига айланди. 18-аср 2-ярмида мусикали сахна жанри—зингшпил пайдо бўлди (И. Хиллер ва бошқалар). Асосан чет элларда ишлаган Германия Гендел, Х.Глюк каби композиторлар Англия, Франция ва бошқа мамлакатлар мусика тараққиётига катта ҳисса қўшди. Й.Гайдн, В.А.Моцарт, Л.Бетховен сингари Вена классик мактаби усталари немис мусикаси ривожига кучли таъсир ўтказди. Л.Бетховен ижоди немис мусикасининг чўққисидир. 19-аср бошида мусиқийромантизм намояндалари Ф.Шуберт, К.Вебер, Ф.Менделсон Бартолди, Р.Шуман, 19-аср 2-ярмида Р.Вагнер. И.Брамс, М.Регерлар ижод қилди. 20-аср бошидан Германияда экспрессионизм (Р. Штраус, А. Шёнберг), неоклассицизм (П. Хиндемит), атонализм каби мусиқий авангардизм оқимлари тарқалди. Фашистлар режими мамлакат мусиқий маданиятига ҳалокатли таъсир қилди. Илг‘ор кайфиятдаги мусика арбоблари хориждан бошпана топди. Урушдан кейин кекса авлодга мансуб композиторларнинг ижоди ва фаолияти (К. Орф ва бошқалар) етакчилик қилди. 60-йиллардан кейингина ёш композиторлар

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

(Х. Хенсе, К. Штокхаузен) кўзга кўрина бошлади. Берлин, Ҳамбург, Мюнхен, Франкфурт-на-Майн, Штутгарт, Лейпциг, Дрезден ва бошқа шаҳарларда опера ва балет театрлари, симфоник оркестрлар, Олий мусиқа мактаблари бор.

3. Япония мусиқаси қадимий анъаналарга бой бўлиб, ўз тараққиёти жараёнида хитой ва корейс, хинд ва Жанубий Шарқий Осиё мамлакатлари халқлари мусиқа маданияти таъсирида бойиган; у меҳнат, турмуш, диний маросимлар билан боғланган. Кўшиқлар бир овозли, қўш метрлар устун. Мусиқий чолғу асбоблари ҳилма хил: чертиб чалинадиган — *syamisen* (лютня), *koto* (13 торли ситра); пуфлама — *nokan*, *syakuhati* (флейталар), *soo* (лаб органи), *xitiriki* (гобой тури); зарбли — *tayko*, *kotsudzumi*, *otsulzumi* (барабанлар), *suoko* (гонг). Профессионал мусиқа диний ҳаракатлар ва театр билан боғлиқ бўлган; унинг сарчашмалари 6—7-асрларга бориб тақалади. 14-асрда театрнинг Ноо санъати (кўшиқ, рақс, чолғу асбоблар жўрлигида ижро этиладиган декламация), 16 — 17-асрларда *Djoguri* кўғирчоқ театри мусиқаси ва *kabuki* (мумтоз япон театри турларидан бири) мусиқаси шаклланди. Японияда мусиқа санъатини ривожлантиришда Мусиқа тадқиқотлари институти (1879 йил ташкил этилган, 1886 йилдан Токио мусиқа мактаби) муҳим рол ўйнади.

1897 йил япон симфоник оркестрининг биринчи концерти бўлиб ўтди. Европада мусиқа таълимини олган Ямада Косаку, Нобутоки Киёси, Киёсе Ясудзи, Матсудайра Ёритсуне каби композиторлар композиторларнинг янги федерацияси (1930 йилдан Япония замонавий мусиқа уюшмаси)ни туздилар. Ўз ижодларида миллий анъаналарга суянган ҳолда, Европанинг композицион усуллариغا ҳам мурожаат этдилар.

1960 - 80 йилларда Мамия Митио ва Акутагава Ясуси каби композиторлар фольклор ва япон мумтоз мусиқасидан кенг фойдатандилар. 1940-йилларнинг охиридан Секи Акико раҳбарлигида антиимпериалистик характердаги "Япониянинг куйловчи овозлари" оммавий хор ҳаракати кенг ёйилди. 1950-йилларнинг охиридан авангардизм таъсири кўзга ташлана бошлади, экспериментал мусиқа турлари тарқадди. Ҳоз. даврда оммавий ва мумтоз мусиқа билан бирга миллий мусиқа турлари ёйилган. Фольклор мусиқасини йиғиш, ўрганиш ва тарқатишга алоҳида эътибор берилди. 1970-йилларда караоке (бўш оркестр) ҳаваскорлар ижрочилиги пайдо бўлиб, у аҳоли орасида жуда оммалашди.

Композиторлардан Нода Теруяки, Хачимура Ёшио, Икебе Шинитиро, ижрочи дирижёрлардан Абе Комай, Масаси Уэда, Ватанабе Акео, Иваки Ҳироюки, Моро Такаши, пианиночи Танака Кейко, скрипкачи Кубо Ёко машҳур. Японияда 20 дан ортиқ симфоник оркестр, камер чолғу ансамбли, хор жамоалари ва бошқалар бор. Токиода Давлат мусиқа академияси (1887

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

йилдан), 20-аср мусиқаси институти (1957 йилдан), Миллий нафис санъат ва мусиқа юрти, Тохо олий мусиқа мактаби фаолият кўрсатади.

Назорат саволлари

5. Балалайка куни қандай байрам?
6. Тунис мусиқаси қайси маданиятлар таъсирида ривожланиб келди?
7. Вена классик мактаби намоёндалари кимлар?
8. Япония мусиқаси қайси қадимий анъаналар таъсирида бойиган.

Фойдаланиш учун адабиётлар:

4. Халқ чолғулари ижрочилигида ёшлар фаоллигини ошириш масалалари. Республика илмий-амалий конференцияси мақолалар тўплами. Махсус муҳаррир Д.Муродова. –Т.:”Мусиқа”.2015. -280 б.

5. Умрбоқий созлар. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. –Тузувчи О.Тошматова. –Т.: “Нишон-Ношир”.2015. -252 б.

6. Ўрта махсус мусиқа ва санъат таълим тизимининг вазифалари. Халқаро илмий-амалий конференциянинг мақолалар тўплами. Масъул муҳаррир Б.Азимов. – Т.:”Мусиқа”.2016. -184 б.

2. Мусиқий таълимда инновацион технологиялардан фойдаланиш масалалари

Режа:

1. Олий таълим сифатини ташкилий-бошқарувининг таянч механизми.

2. Таълим жараёни норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги сифат тушунчаси.

3. Таълим жараёнлари сифатини таъминлашнинг асосий мезонлари
Олий таълим сифатини ташкилий-бошқарув жиҳатдан таъминлаш нуқтаи назаридан, сифатни бошқаришнинг қуйидаги учта таянч механизмини ажратиб кўрсатиш мумкин: олий таълимнинг кўп даражали (сатҳли) ирреархик стандартлашуви, олий таълим жараёнларининг менежменти, шунингдек, олий таълим сифатини стратегик жиҳатдан бошқариш.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Ва ниҳоят, кадриятлар нуқтаи назардан, олий таълим муассасаси таълим тизими фаолияти ва ривожланиши доирасида олий таълим сифатини ошириш устида ишлаш таълимдаги барча инновацион жараёнларнинг етакчи бўғини ҳисобланади, бошқача айтганда, сифатга умуман бутун таълим тизимини модернизация қилишнинг ҳал қилувчи омили тарзида қаралади.

Шу тарзда белгилаб олинган фараз ҳамда вазифалар асосида қўйилган мақсадга амалда эришиш тадқиқотларда юзага келадиган вазифалар билан аниқланадиган тадқиқот қонуниятларини тузиш билан сифатни бошқариш тизимини ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг назарияда ва амалиётда мавжуд бўлган тажрибалари билан, шунингдек, сифатни бошқаришнинг асл муаммолари билан боғлиқдир.

Қуйида бу қонуниятни алоҳида муаммолар блокига ажратиб, уларга мос келадиган тадқиқот вазифалари ҳамда уларда қўлланилган методологик аппарат воситаларини кўриб чиқамиз.

Муаммоларнинг биринчи блоки турли тизимлар доирасидаги тасаввурлар (масала - сифатнинг замонавий концепциясини норматив-ҳуқуқий, тарихий-маданий ва назарий-методологик жиҳатларини аниқлашдан иборат) асосида сифат тушунчасини концептуаллаштириш зарурати билан белгиланади.

Ҳақиқатан ҳам, таълим сифатини оширишни бутун таълим тизимини модернизациялашнинг етакчи механизми сифатида кўрсатиш кейинги йиллардагина пайдо бўлди, шунинг учун ҳам сифат муаммосининг олий таълим тизимига нисбатан қўлланиладиган, ҳозирги сифат муаммоси тушунчаси мазмунини белгилайдиган тасаввурлар доирасини чегаралаб олиш муҳимдир.

Аввало, бу муаммони кўриб чиқишда Ўзбекистон Республикасидаги таълимнинг мақсад ҳамда вазифаларини белгилайдиган асосий норматив-ҳуқуқий ҳужжатлардаги сифат тушунчаси мавжуд бўлган семантик майдонни белгилаб олиш муҳимдир. Сифат муаммосини муҳокама қилишимиз асосида долзарблашадиган илмий-назарий ва шунингдек, интуитив тасаввурларни аниқлаш бу муаммонинг иккинчи томони бўлиб ҳисобланади. Ва ниҳоят, шу тартибда сифат категорияларида олий таълим моҳияти, мақсади, тузилиши ва самарадорлиги шартлари ҳақидаги назарий тасаввурларни қайта белгилаш зарурияти мавжуд.

Шу муносабат билан таълимнинг моҳияти, йўналтирилганлиги, мезонлари ва ўзига хослигига нисбатан ўзаро-қўшимча таянч тасаввурлар ва тахминлар кўринишида ифодаланадиган олий педагогик таълим (муаммоларнинг иккинчи гуруҳи) сифатининг айнан интуитив концепцияси алоҳида рол ўйнайди. Буларга қуйидагилар киради:

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

- таълим фаолиятида энг юқори даражадаги самарадорликка эришишни ўзининг эзгу мақсади қилиб қўйган, шахсий педагогик таълим тизимини яратиш, педагогик фаолиятининг асосланганлиги, ўзига хос педагогик техникага эгаллиги орқали намоён бўладиган педагогик таълимга компетентли ёндашув;

- замирида мутахассис шахсининг ўқитувчи касбий тафаккурига ва фаолиятига муайян ижтимоий ва маданий шароитлардаги энг муҳим талабларни акс эттирувчи касбий ёндашув;

- педагогик таълимга индивидуал-ижодий ёндашув, бунда инсон шахсиятининг ихтисослашмаган сифат ва хусусиятлари, инсон шахсиятига мос бўлган очиқлик, мулоқатга киришувчанлик, ўз-ўзини намоён қила билишлик ва ўз-ўзини тушуна билишлик каби хусусиятларини ривожлантиришга эътибор жалб қилинади.

Сифат муаммосининг концептуал асосларини белгилаш натижаларига кўра сифатни бошқариш механизмини юзага чиқариш зарурияти билан боғлиқ учинчи гуруҳ муаммолар пайдо бўлади. Ҳақиқатан ҳам, у ёки бу феноменни концептуал жиҳатдан тушуниш, керакли ёъналишда унга таъсир қилиш моделини ишлаб чиқишнинг зарурий, лекин етарли бўлмаган шартидир. Тадқиқотимиз доирасида таълим сифати динамикасига сезиларли тарзда таъсир қиладиган уч асосий механизм аниқланади. Бунга қуйидагилар киради:

- таълимни стандартлаштириш: буни таълимий фаолият мақсад ва меъёрлари самарадорлигини таҳлил қилиш, ишлаб чиқиш, қўллаш бўйича кўп қиррали амалиёт каби тушуниш лозим;

- таълим жараёнлари сифати менежменти: буни таълим муассасаларида амалга ошириладиган жараёнларнинг барчасини тавсифлайдиган, шу жараёнлар самарадорлиги қўлланиш меъёрлари бўйича кейинчалик узлуксиз такомиллаштириб бориладиган меъёрларини таърифлаш тарзида тушуниш лозим;

- стратегик режалаштириш ва ташкилий менежмент: буни олий таълим тизимини, энг юқори даражадаги сифатга эришишга ёъналтирилган инновацион жараёнларни бошқариш тизимини яратиш бўйича олиб бориладиган тадбирлар тўплами сифатида тушуниш керак.

Муаммоларнинг тўртинчи гуруҳи сифатни бошқаришнинг етакчи омиллари ва механизмларидан бири сифатидаги олий таълимни стандартлаштириш моҳияти ва шакларини таълим тизими даражасида таърифлаш зарурияти билан боғлиқ равишда юзага келади. Кейинги изланишларимиз доирасида олий таълим сифатини олий таълим муассасаси даражасида стандартлаштиришнинг учта асосий қисми кўриб чиқилади.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Муаммоларнинг бешинчи гуруҳи олий таълим муассасаси даражасида белгиланадиган талаблар ҳисобига таълим сифати таянч (яъни давлат таълим стандартлари даражасида стандартлаштириладиган) мезон ва кўрсаткичларини ривожлантириш ва тўлдириш зарурияти билан боғлиқдир. Шунини таъкидлаш мизки, бу компонентни ажратиш кўрсатиш кўпгина сабаблар билан боғлиқ, бу сабаблар ичида таълим фаолиятининг кўп тармоқли молиялаштирилиш тизимини айтиш ўтиш лозим, бунда тақдим қилинаётган таълим хизматларининг ҳажми таълим дастурларининг давлат ҳамда маҳаллий бюджет ҳисобидан молиялаштиришдаги мутаносиблик билан белгиланади.

Муаммоларнинг олтинчи гуруҳи педагоглар тайёрлаш таълимий дастурларининг мазмунини таълим сифатининг таъминлаш омилларидан бири сифатида тадқиқ қилиш билан боғлиқдир. Бунда қуйидагилар ишлаб чиқиши ва синовдан ўтказилиб, амалиётга жорий этилиши ўта муҳимдир:

- касблар бўйича бутун ҳудуддаги олий таълимга бўлган талаб-эҳтиёж, ёъналишлари, даражаси ва тузилмасини белгилайдиган ҳудудий стандарт;

- олий таълим тизимининг умумий доирасида олий таълим муассасасидаги кадрлар тайёрлаш айрим жараёнларининг мақсади ва тузилишини белгилайдиган кабга ёъналтирилган стандарт;

- педагогик фаолият юритишга оид асосий таянч тасаввур, билим ва малакаларни ҳосил қилишга имкон берадиган стандарт.

Муаммоларнинг навбатдаги, еттинчи гуруҳида таълим сифатини тизимли бошқариш моделини яратишнинг муҳим асослари ва имкониятлари муҳокама қилинади. Таълим жараёнда қўлланадиган технологиялар, таълим фаолият натижаларини ҳисобга олиш (мониторинг) модели, шунингдек, фойдаланиладиган илмий-ахборот ресурслар сифатнинг асосий мезонлари бўлиб ҳисобланади. Таълим сифатини тизимли бошқаришни яратишнинг умумий модели ҳар бир айрим таълим жараёни даражаси ва кўрсаткичларининг белгиланган мезонларга мос равишда кейинчалик шу тизимни оптималлаштирган ҳолда ажратилишини тақозо қилади.

Таълим жараёнлари сифат менежментини ташкиллаштиришнинг муқобил схема ҳамда моделлари таҳлили доирасида қуйидаги асосий мезонлар ва тавсифларга ажратилган:

- таълим технологиялари сифати менежменти тизимида: таълим фаолиятининг маданий-тарихий намунаси, таълим муҳитининг макон-замон ва ахборот жиҳатдан бойитилганлиги, шунингдек, иштирокчиларнинг маданий-таълимий мавқелари;

- таълим фаолияти натижалари сифати менежменти тизимида: таълим фаолияти натижаларини ҳисобга олишнинг форматив ва рейтинг шакллари;

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

- таълим фаолияти шароитлари менежменти тизимида: ташқи, ички ва корпоротив ахборот, бу ахборотни қайта ишлаш ва ундаги ахборот оқимини бошқариш, малака ошириш жараёнларида фойдаланиш илмий-ахборот манбаларини доимо янгилаб туриш каби ноёб ҳодисани келтириб чиқаради.

Муаммоларнинг навбатдаги, саккизинчи гуруҳи ҳозирги замон олий таълим сифатига доир масалалар ҳақидаги тасаввурларнинг ўзгаришини белгилайдиган асосий омилларини аниқлаш зарурати билан боғлиқдир. Аслида, бу омиллар сони кўп, улардан тўртта асосий гуруҳ омиллар мазмундорлиги билан ажралиб туради:

- таълимдаги давлат сиёсати соҳасида - замонавий бозор иқтисодиёти моделига ўтиш, бунда таълимга кадрлар тайёрлашнинг марказлашган тизими сифатида эмас, балки ҳозирда мавжуд бўлган таълимга оид эҳтиёжларни ҳам, истиқболдаги таълим бўйича эҳтиёжларни ҳам қониқтирадиган бозор муҳити сифатида қаралади;

- сифатни бошқариш назарияси ва методологияси соҳасида – кейинги ўн йилликларда сифатни бошқариш ва сифатни бошқаришнинг умумий концептуал модели соҳасида барча томонидан қабул қилинган механизм ва меъёрларнинг ишлаб чиқилиши билан боғлиқ;

- таълимдаги сифат муаммосини ҳал қилишни илмий-назарий жиҳатдан таъминлаш соҳасида – кейинги йилларда бутун республика бўйлаб конференциялар уюштирилди, уларда сифатни бошқариш тизимини ишлаб чиқиш ва амалга оширишнинг барча сатҳлари муҳокама қилинди; бундан ташқари, таълим натижаларини ҳолисона ташхислашнинг назарияси ва амалиётини мунтазам равишда ишлаб чиқадиган қатор марказлар барпо қилинди.

Ва ниҳоят, ушбу ишда муҳокама қилинган муаммоларнинг охириги тўққизчи гуруҳи олий таълим муассасаси даражасидаги олий педагогик таълим сифатини бошқариш тизимини ишлаб чиқишга бўлган муҳим ёндашувларни белгилаш билан боғлиқдир. Хусусан, бу ерда сифатни бошқаришнинг назарий йўналишларини белгилашда энг мақбул йўлларни топишга уринишлар билан стратегик режалаштиришнинг уйғунлашуви алоҳида рол ўйнайди. Таълим тизимининг ҳам устунликларини, ҳам унинг заиф томонлари ва камчиликларини синчковлик билан ҳисобга олиш ҳамда таҳлил қилиш яна бир муҳим омиллардан ҳисобланади.

Сифат муаммосини ва олий таълим сифатини бошқариш муаммоларини ҳал қилишнинг механизмларини яратиш қилинган ишларнинг умумий яқуни ҳисобланади. Умумий қоидаларга тўғри келмайдиган қуйидаги далилга эътиборни тортамиз: таълим сифатини ошириш ҳақидаги анъанавий тасаввурлар сифатни ўлчашдаги у ёки бу мезоннинг, улардаги аниқлик,

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

мажбурийлик даражасининг хусусий (асосан, миқдорий) ўзгаришлар доирасида шаклланган. Бунда таълим тизимлари сифати у ёки бу феноменининг ижтимоий-психологик, маданий, тизимли шартланганлиги ҳақидаги анча муҳим масалалар деярли кўриб чиқилмаган.

Таълим сифат муаммоси ҳақидаги нуқтаи назарнинг ўзгариши таълим назарияси ва амалиёти ҳақидаги айнан илмий қарашларнинг ўзгариши билан чамбарчас боғлиқ эмас. Бу ўзгаришлар олий педагогик таълимнинг янада мустақкамроқ бўлган университет таълими, шунингдек, янада мослашувчан бўлган масофавий таълим билан рақобат муҳитида ўзининг мавжуд бўлиши ва ривожланишга ҳақли эканлигини кўпроқ кейинги йилларда пайдо бўлган зарурият туфайли юзага келган. Шундай қилиб, олий таълим сифати ҳақидаги замонавий тасаввурларнинг қайта кўрилиши, аниқроғи, шаклланиши таълимда шаклланган янги ижтимоий-маданий вазиятнинг даъватига жавоб бўлиб ҳисобланади. Бизнинг фикримизча, айти ана шу даъватга жавоб бутун олий таълим тизимининг барқарорлашиш ва ривожланиш истиқболларини белгилаб беради.

Назорат саволлари

- Олий таълим сифатини ташкилий-бошқарув жиҳатдан таъминлашнинг таянч механизмлари нималардан иборат?
- Таълим сифатининг интуитив концепцияси таркибига нималар киради?
- Таълим сифатининг таъминлаш омиллари қандай?
- Таълим сифатни бошқаришнинг назарий йўналишлари қайсилар?

Фойдаланиш учун адабиётлар:

1. Зиёмухамедов Б., Абдуллаева Ш. Илғор педагогик технология: назария ва амалиёт / “Маънавият асослари” дарси асосида ишланган услуб. қўлл. – Тошкент: Ибн Сино, 2001. – 80 б.
2. Мардонов Ш. Янги таълимий кадриятлар асосида педагог кадрларни тайёрлаш ва малакасини ошириш. – Тошкент: Фан, 2006. – 232 б.
3. Халқ чолғулари ижрочилигининг замонавий омиллари. Республика илмий-амалий конференцияси мақолалар тўплами. Тўпловчи А.Лутфуллаев. –Т.: “Муסיқа”.2015. - 435 б.

1-кейс

Муסיқа мактаби тарбияланувчиси Дилдора 12 ёшда. Қизнинг ота-онаси кизи учун фортепиано сотиб олиб берган. Уйда фортепиано ижрочилиги билан кўшимча тарзда Дилдоранинг бувиси шуғулланар эди. Дилдора ижрочилик соҳасида ютуқларга эриша бошлади. Мактаб концертларида якка ижрочи сифатида иштирок эта бошлади.

Дилдора тарбияланадиган гуруҳда Мунира деган қиз ҳам тарбияланади. Лекин улар сира ҳам келиша олмайдилар. Мунира – чин етим қиз. Дилдоранинг эришаётган ютуқлар Муниранинг ғашига тегар, унинг баҳиллигини оширар эди. Кундан кунга Мунира Дилдорани ёмон кўриб кетар, ҳар кўрганида бирор баҳона топиб, мазах қилар эди. Эҳтимол шу сабаб бўлса керак, катталарнинг ёки тарбиячиларнинг йўқлигида улар шу даражада уришиб кетишадики, қизларни ажратиб олиш жуда ҳам қийин бўлади.

САВОЛ:

1. Мазкур можароли вазиятни қандай йўл ва усул билан хал қилиш мумкин?
2. Бу тариқа руҳий жароҳатли ҳолатларни вужудга келишининг олдини олиш мумкинми? Агар “ха” бўлса, қандай қилиб?

2-кейс

Бир неча йил аввал муסיқа мактабига бошқа муассасадан 10 яшар Юлдуз исмли қизни ўтказадилар. Жуда чиройли, ширингина, сочлари жингалак, дуторчи қизча. Аввалги ўқиган муסיқа мактаби ўқитувчиси меҳрибонлик билан гапирар, ҳар бир эришган ютуқларидан хурсанд бўлиб, рағбатлантирар эди. Янги муסיқа мактаби ўқитувчиси талабчан ва қаттиққўл бўлиб, берган топшириқлари юзасидан кўпроқ танбех берар эди. Юлдузнинг ота-онаси ўқитувчининг хатти-ҳаракатини тушунмай, ўқитувчини жахлдор деб ўйлаб, дарҳол уни муסיқа мактабидан чиқариб олдилар. Ярим йил давомида ижрочилик соҳасида анчагина ютуқларга эришди, ўқитувчисининг талабчанлиги натижасида ижро техникасини ўсганлиги сезилиб турар эди. Қизчанинг қаршилигига қарамай, ота-онаси муסיқа мактабига юбормай кўйди. Қизча ҳатто нима бўлганини ҳам тушуниб улгурмади. У жуда оғир аҳволда эди ва бошдан ўтказганларининг оқибати унинг хулқида узоқ вақт ўз таъсирини кўрсатди. У гўёки катталардан аламзада, бутун дунёга ишончсизлик нигоҳи билан боқарди. Ота-онасининг самимий меҳрли муносабати Юлдузда шубҳа уйғотар эди.

САВОЛ:

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

1. Ушбу вазиятда Юлдузнинг икки хил шароитдаги хулқи келтирилади. Юлдузнинг янги шароитга мослашиш давридаги хулқи хусусиятларининг келиб чиқиши ҳамда кейинчалик мусиқа мактабидан кетганидан хулқи сабабларини тушунтириб беринг.

2. Ушбу вазиятни олдини олиш, яъни Юлдузнинг янги шароитга, каттик талабчанликка мослашиб кетиши ва умуман мусиқа мактабига қайтарилиши учун оилага қандай ёрдам ташкиллаштирилиш мумкин?

3-кейс

Рустамнинг отаси оталик ҳуқуқидан маҳрум этилган. Унинг онаси эса 3 йил олдин меҳнат миграцияси сабабли чет элга кетганича хали-хануз қайтиб келмаган. Рустам мусиқа мактабида рубоб чолғу ижрочилиги машғулотларига қатнайди. Охири вақтларда мусиқа мактабидан қочиб кетадиган ва узоқ вақт дайдиб келадиган одат чиқарди. Хулқида ҳам салбий ўзгаришлар пайдо бўла бошлади. Унинг салбий хулқ-атвори гуруҳдаги болаларга ҳам таъсир кўрсата бошлади. Рустам аслида мусиқа мактабидан чиқиб, кўчада топган ўртоқлари билан клей хидлаб келади. Бу одатини гуруҳдаги ўртоқларига ҳам ўргата бошлади.

САВОЛ:

1. Сизнинг дастлабки ҳаракатларингиз...
2. Болани тарбиялашда қандай тарбия усулларидадан фойдаланасиз?

4-кейс

8 яшар Ирина ота-онасининг ихтиёрига кўра мусиқа мактабига фортепиано чолғу ижрочилигига қатнай бошлади. Иринанинг чолғу ижрочилигига қизиқиши йўқ, кўпроқ расм чизишга қизиқади. Лекин эшитиш қобилияти яхши, ритмни яхши хис қилади ва мусиқий хотираси ҳам яхши. Ота-онасига билдирмаган ҳолда, фортепиано машғулотларига кирмай кўйди.

САВОЛ:

1. Иринанинг фортепиано ижрочилигига қизиқтириш мақсадидаги сизнинг ҳаракат режангиз...
2. Қизнинг оиласи билан биргаликда касбга йўналтиришнинг қандай усуллари биласиз?

5-кейс

Азизани мусиқа мактабига 13 ёшдалигида олиб келишган. У шу ёшигача мусиқа билан шуғулланмаган. Мусиқа санъати билан касбий шуғулланмаганлиги натижасида техник ривожланишда орқада қолган.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Унинг ота-онаси Азизанинг дутор чолғусини ўзлаштиришини жуда хохлашгани сабабли, тезроқ бирор асарни ижро этиб беришини талаб қилишар эди. Азиза эса, хали ижро штрихлари ва гаммалардан нарига ўтмас эди. Азиза бўш қолди дегунча, бирор халқ куйини чалишга ҳаракат қилар, лекин бунинг уддасидан чиқмас эди. Ота-онаси Азизани мусиқа мактабига боришини тақиклаб қўйишди.

Лекин Азиза мусиқа мактабига яширинча борадиган бўлди. У мусиқа мактабидаги яширин ҳаёт билан яшай бошлайди. Ота-онаси билгандан кейин эса, катта жанжалга сабаб бўлди.

Савол:

1. Азизанинг хатти-харакатини қандай баҳолайсиз?
2. Мана шундай вазиятларда, мусиқа ўқитувчисининг вазифалари нимадан иборат. Сизнинг ҳаракат режангиз.

6-кейс

Пўлат мусиқа мактабига келганидан аввал одоб-ахлоқлиэди, кейинчалик катталарга тақлид сифатида сигарет чакар ва кўчаларда тўполончилик қилиқларини қилар эди. Тўйларга бориб анча-мунча маблағ топарди. Дайдиб юрганлиги сабабли уни ички ишлар ходимлари ота-онасига ва мактабига хат юбордилар. Лекин уйда ва мактабида қанчалик яхши муносабатда бўлишмасин, Пўлат кўпинча у ердан қочиб кетишга ҳаракат қиларди ва мусиқа мактабига кетдим деган ваз билан яна ўша эски хунарини давом эттирар эди. Ота-онаси мусиқа мактабига келиб, боланинг тўйларга боришида ўқитувчисини айблаш бошлади.

САВОЛ:

1. Бу вазиятга нисбатан сизнинг муносабатингиз.
2. Ота-онасига қандай муносабат билдириш ва бу ҳолатни олдини олиш мақсадида қандай ишлар олиб борилиши керак?

7-кейс

Одатда кўпинча мусиқа мактабининг битирувчилари касб-хунар коллежи ва лицейлар мусиқий фаолиятга мослашишларида кўпгина қийинчиликларга дуч келадилар. Бу: касбий мусиқанинг мураккаб тузилмаси; ижро услубларидаги мураккаблик; ўқув жараёни билан боғлиқ вазифаларни бажариш; устоз-ўқитувчи боғлиқ масалалар; оилавий муаммоларни ҳал этиш кабилар.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Коллеж ва лицейларда ўқиш мобайнида мусиқа мактабининг собик битирувчилари ўз муаммоларини ечишда ёрдам сўраб яна мусиқа мактабига келиб мурожаат этадилар. Шундай вақтлар ҳам бўладики, берилган асарларни ўзлаштиришда қийинчиликка учраган талаба яна мусиқа мактабидаги ўқитувчиси ёнига келади. Мусиқа ўқитувчиси одамгарчилик нуқтаи назаридан ўқувчисига ёрдам беради. Бунинг натижасида ўқувчида коллеж ёки лицей ўқитувчисига нисбатан салбий муносабат юзага келади.

САВОЛ:

1. Коллеж ёки лицей ўқитувчиси сифатида бу вазиятни қандай йўл билан ҳал қиласиз?
2. Сизда таҳсил олаётган болага нисбатан сизнинг муносабатингиз қандай бўлиши керак?
3. Битирувчи-ўқувчиларнинг коллеж ҳаётига мослашишларига ёрдам бериш тизимини такомиллаштириш мақсадидаги Сизнинг таклифларингиз?

8-кейс

Камер ансамбли ижрочилиги бўйича машғулотларда фортепиано ва скрипка чолғулари ўқувчилари учун репертуар танлашингиз керак. Ўқувчиларнинг шахсий муносабатлари яхши эмаслиги сабабли танлаган асарингиз ўқувчиларнинг бирига ёқса иккинчиси ушбу асарни рад этади (турли сабабларни кўрсатган ҳолда).

Савол:

1. Ўқувчилар томонидан муносабатларига кўра рад этиб бўлмайдиган асар танлаш мумкинми?
2. Сизнинг ўқувчилар муносабатларини ўзгартиришга йўналтирилган ҳаракат режангиз?

9-кейс

Тўйда 10 ёшли боланинг санъаткорлар учун пул териб хизмат қилаётганини кўрдингиз. Боланинг мусиқа ўқитувчиси сифатида сизнинг дастлабки ҳаракат режангиз.

10-кейс

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

10 яшар бола 6 ёшидан бери скрипка чолғу ижрочилиги бўйича “Муסיқа ва санъат мактаби”да ўқиб келмоқда. Боланинг ритмик координацияси бузилган. Сизнинг ҳаракат режангиз.

11-кейс

Муаммоли вазиятни муҳокама қилиш учун машқ

Йўриқнома:

1. Реал ҳаётий вазият акс этган 1.1.-матнни диққат билан ўқинг (5 дақиқа давомида).
2. Ақлий хужум усулидан фойдаланган ҳолда куйидаги саволларга жавоб беринг (5 дақиқа давомида):
 - Мазкур вазиятда боланинг қандай эҳтиёжлари инобатга олинмаган?
 - Бу воқеанинг бу тарзда кечишининг олди олиниши мумкинмиди?
 - Мазкур вазиятнинг самарали тарзда олдини олиш учун кимларнинг (ёки қайси идора ва органларнинг) ёрдами жалб этилиши мумкин эди?
 - Воқеанинг ривожланиши давомида мактаб-интернат ходимлари қандай маъқул чораларни кўришлари лозим эди?

1.1. Реал ҳаётий вазият. Бугунги кундаги ...-муסיқа мактаб-интернатининг 8-синф ўқувчиси Хасанов Фаррух 14 ёшда. У 11 ёшида онаси томонидан муассасага олиб келтирилган эди.

Воқеа куйидагича кечган: У ... тумани “...” фуқоролар уюшмаси худудида туғилган Хасанов Фаррух онаси Хасанова Фотима билан биргаликда яшаб келмоқда эди. Дадаси билан онаси Фаррух 7 ёшида ажралиб кетишган. Онаси Хасанова Фотима Фаррух 10 ёшга етганида янги оила – янги турмуш куради. Оилавий ҳаёт бошларида ҳаёт яхши кетаётгандек эди бироқ, кунлар ўтиши билан оиладаги етишмовчиликлар, икир-чикирлар жанжалларга олиб кела бошлади. Уйда бўлаётган келишмовчиликлар, ўғай отанинг онага нисбатан муносабати, Фаррухга қилаётган муомаласи унинг хулқига жиддий таъсир кўрсата борди. Фаррух дарсларга тайёрланмас, муסיқа мактабига бормаслик одатларини чиқара бошлади. Фаррух кўчадаги бекорчи болалар ҳаётига кўшила бошлади. Кўли эгриликка одат қилиб, ёмон йўлларга кира бошлади.

Ушбу сабаблар оилада жиддий жанжалларга олиб келиб парокандалик бошланди. Охир оқибат янги оилани сақлаш ниятида 11 яшар Фаррухнинг онаси Хасанова Фотима ўз фарзандини ... туманидаги ...-сонли кам таъминланган оила фарзандларига мўлжалланган мактаб-интернатга

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

хужжатлар тайёрлаб олиб келади. Фаррух мактаб-интернат хаётига аста-секин кўника борди. Она Фаррухни дастлабки кунларида ҳар hafta келиб хабар олиб кетган бўлса, кейинчалик умуман ўз фарзандидан хабар олмай кўяди. Hafta сўнгида барча ўқувчилар ўз уйларига кетсада, Фаррух мактаб-интернатда қолар, уйга онаси олиб кетмас, хатто таътил пайтлари ҳам яқинлари эътиборисиз муассасада қолиб кетар эди. Ушбу воқеалардан таъсирланган мактаб-интернат директори Фаррухга оилавий шароит билан таништириш, оилавий меҳр кўрсатиш учун ўз уйига олиб кетди. Бирок Фаррух ушбу оилада эски қилиқларини эсга олиб, қўли эгрилик хунарини бошлади. Бир неча бор буюм, пул ўғирлашга тушди. Бир ойга ҳам бормаган мазкур оилавий муҳит билан танишиш жараёни уй эгаларида Фаррух ҳақида салбий фикр ва муносабатнинг пайдо бўлиши натижасида уни яна муассасага қайтариш ниятини вужудга келтирди. Демак, Фаррух яна мактаб-интернат хаётига қайтарилди.

Мактаб-интернат Фаррухга ҳар тамонлама ёрдам беришга ҳаракат қилар эди. Қишки, ёзги кийим-бош, ўқув қуроллари билан бепул таъминланди. Фаррухнинг хаётига мазмун киритиш мақсадида мактаб-интернат жойлашган "...” маҳалласи фуқороси Рахмонова Қ. болага васийлик қилиш мақсадида ўз оиласига фарзандлари даврасига кўшди. 3-4 ой ушбу оиладаги хаёт уйдаги буюмларни йўқолиши, соат ўғирланиши билан яқунланди. Фаррух яна, яъни иккинчи бор мактаб-интернат хаётига қайтарилди. Ҳар қандай муомала билан ҳам муассаса ходимлари Фаррухни қўли эгрилик одатидан қайтара олмадилар. Онасини бир неча бор мактаб-интернатга чақирилиши натижасида она ўз фарзандидан воз кечиши қарори билан яқунланди. У ўз фарзандидан воз кечиши ҳақидаги тилхатни ёзиб, осонгина гўёки у учун қийин бўлиб туюлган вазиятдан қутулди.

Фаррухнинг хаётига бефарқ бўлмаган яна бир Урушбоевлар оиласига васийлик тайинланиб, боланинг тарбияси билан шуғулланиш мақсадида ўз оиласига олиб кетади. Фаррух бу оилада 1 йил яшаб уй ишларига кўмаклаша бошлади, бирок дарсларни яхши тайёрламас, дарсларни кўп қолдирар эди.

Ёши улғайиб қолган Фаррух энди кўча хаёти уни қизиқтирар, кўпроқ вақти кўчада ўтар эди.

Фаррухга меҳр кўрсатиш ниятидаги Уришбоевлар уни қаттиқ қойимас, кўнглини оғритмас эди. Ушбу хаёт Фаррухни дангаса, кўпол, кўча боласига айлантира бошлади.

Ўз оиласидан ташқари, жами 3 та оилага мослаша олмаган Фаррух бугунги кунда яна мактаб-интернат шароитида яшаб, таълим-тарбия олиб келмоқда.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

1.2. Фаррухнинг хулқи ўзгаришига таъсир этган эҳтимолий омиллар.

Педагог-тарбиячи Фаррухга у билан гаплашиб кўришни таклиф этди Фаррух ҳам бунга рози бўлди. Фаррух мактаб-интернатдаги ишларини, уйдаги ишлари кечишининг яхши эмаслигини тасдиқлайди. Педагог-тарбиячи уйдаги ахвол қандайлигини сўрайди. Фаррух қуйидагича жавоб беради: “Яхши шекилли”. Педагог-тарбиячи Фаррухнинг товушида аллақандай ғамгинликни сезади. Мутахассис нима учун у ўғирликка ружў кўйганлиги ҳақида ўйлай бошлайди. У Фаррухнинг мактабдаги хулқини ва ўғирлик билан боғлиқ воқеанинг сабабини ойдинлаштиради. Педагог-тарбиячи Фаррух ўз уйдаги вазиятдан, яъни отаси уларни ташлаб кетганидан ташвишда эканлигини, ўқитувчи унга ўз меъёрида таълим бера олмаслигини аниқлайди. У дарс мобайнида диққатини меъёрида жамлай олмайди. Бунинг устига бошқаларга ҳам халақит беради. Шунингдек педагог-тарбиячи жабр кўрган кишиларнинг ўз нарсаларини ўғирлатишига йўл кўйиб бермаслигини ҳам билади. Фаррух катталарнинг илиқ муносабати, яхши меҳрли муомаласига мухтождир. Фаррухнинг бугунги кундаги хулқи, одатлари шаклланишига кўп нарса таъсир этган.

Биринчидан, ўз биологик отасининг ташлаб кетиши. Бу ҳолат ҳар қандай фарзандда “КЕРАК ЭМАСЛИК” туйғусини, бефарқлик, кадр-қимматсизлик каби хисларни уйғотади.

Иккинчидан, онанинг болага бераётган эътиборини тўсатдан бошқа бир ва бола учун бегона бўлган объект, яъни эркакка тақсимлаши. Албатта, мазкур оилавий вазиятда она янги турмуш ўртоғининг талабларига жавоб бериш ҳамда маиший-хўжалик ишлари билан шуғулланиш баробарида, эҳтимол болага етарли эътибор ва алоҳида вақт ажрата олмагандир. У билан тарбиявий таъсирли муомала ўрната олмагандир. Айнан муомала, муносабат, илиқ меҳрга тўймаганлик ва эътибор остидан қолиш каби камчиликлар болада қаҳри қаттиқлик, гапга тушунмаслик, “безбетлилик”, гап қайтариш, ўз вақтини керак бўлмаган ишлар билан ўтказиш каби одатларнинг шаклланишига олиб келган бўлиши мумкин.

Учинчидан, онанинг буткул болани эсдан чиқариши. Биринчи ва иккинчи санаб ўтган сабабларимиздан қаттиқ ранжиган ва ўзида ўз оиласига нисбатан хиссизликни шакллантириб бораётган Фаррух учун мазкур айрилик унинг ҳақиқатда ҳам ҳеч кимга КЕРАК ЭМАСлик фикрини мустаҳкамланишига олиб келган бўлиши мумкин.

Тўртинчидан. Ҳар қандан инсон яқин кишига нисбатан эҳтиёжни хис қилади. Ўз яқинларисиз қолган Фаррух эндиликда бошқа тенгдош болаларидан ажралиб қолиш ҳолатига тушган бўлиши мумкин. Чунки гуруҳдош тенгдош ўртоқлари ҳар ҳафта ўз оиласига, ўз уйига ошиқадилар.

Чолгу ижрочилигида инновацион ёндашув

Доимо ўз яқинлари ҳақида яхши сўзларни айтиб, бўлган воқеаларни хавас билан хотирлайдилар. Бу эса болада ички ўқиниш, бошқалардан камлик деган хиснинг пайдо бўлиши ҳамда бошқаларга ўхшамаслик деган фикрнинг шаклланишига туртки бўлган бўлса, ажаб эмас.

Бешинчидан, болада спортга нисбатан қизиқиши каби бошқа яширин қобилият ёки мойилликлари ўз вақтида аниқланиб, ривожлантириш учун махсус педагогик шароит яратилмаган бўлиши мумкин. Натижада болада ўзгалар нигоҳида ва ўзи ҳақидаги фикрларида фақат ЁМОН деган сўз ва муносабатлар айланиб юраверган. Боладаги кучсиз томонлар гўёки у эга бўлган ягона хусусиятдек талқин этилган. Аслида эса агарда боланинг кучли томонлари муҳокама марказига олиб чиқилиб, кучли хусусиятлари эътиборга олиниб, шу воситасида унинг қадр-қиммати кўтарилиб, унга нисбатан ишонч билдирилиб, юқори баҳо ва илиқ меҳрли муносабатлар билан унинг **БОШҚАЧА ЭКАНЛИГИ, БАРЧАГА КЕРАКЛИГИ, ЖУДА ЯХШИ БОЛАЛИГИ, ҲАЁТДА НИМАЛАРГАДИР ЭРИША ОЛИШИ МУМКИНЛИГИ, БОШҚАЛАРГА ҲАМ МЕҲР БЕРА ОЛИШИ МУМКИНЛИГИ** таъкидланганда эди, эҳтимол коррекцион-ривожлантирувчи таъсир кўрсатиш имкони бўлган бўлар эди.

Лекин Фаррухга нисбатан муносабат қурилаётганда юқоридагилар инобатга олинмаган эди.

Унда керакли эҳтиёжлар кондирилмаган. Масалан, агар эҳтиёжлар назариясига эътибор берадиган бўлсак, у ҳолда қуйидаги эҳтиёжларнинг кондирилмаганлигининг гувоҳи бўламиз.

1. Физиологик эҳтиёжлар – озиқ овқат, кийим-кечакка нисбатан эҳтиёж ва бошқа зарур моддий ашёлар.

2. Хавфсизликка эҳтиёж – ўз қадр қимматига эга бўлиш, кимгадир кераклилик, кимнингдир ҳимоясида бўлиш хисси.

3. Мансублиликка эга бўлиш эҳтиёжи – маълум бир инсоннинг яқини сифатида ўзини хис қилиши, ота-онадан айрилиқ туфайли, ўз мансублигини хис қилмаслик ҳолати, меҳрли ва эътиборли муносабатнинг мақжуд эмаслиги, ўз реал “Мен”ининг шакллантирилмаганлиги.

4. Ижтимоий, маънавий-ахлоқий эҳтиёжлар – доимий яқин дўстларга эга бўлиш, ягона муқим яшаш жойига эга бўлиш, ота ва онанинг бола кўнгли ва ички дунёсига нисбатан ҳурмати, боланинг такрорланмас ва ўзига хос хусусиятга эгалиги, унинг ички ақлий ва хиссий имкониятларни юзага чиқаришга нисбатан таълим-тарбиявий таъсир; болада маънавият ва ахлоқий ҳаёт тарзи, дўстона муносабат, яқинларни ва умуман инсонларни қадрлаш каби тушунчаларни шакллантириш, хунар эгаллаш, ахлоқий дунёқарашга эга

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

бўлиш ва умуман бола эга бўлган барча кучли томонларнинг қўллаб-қувватланиши ва ҳ.з.

VI. МУСТАҚИЛ ТАЪЛИМ МАВЗУЛАРИ

Мустақил ишни ташкил этишнинг шакли ва мазмуни

Тингловчи мустақил ишни муайян модулни хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда қуйидаги шакллардан фойдаланиб тайёрлаши тавсия этилади:

- меъёрий ҳужжатлардан, ўқув ва илмий адабиётлардан фойдаланиш асосида модул мавзуларини ўрганиш;

- тарқатма материаллар бўйича маърузалар қисмини ўзлаштириш;

- автоматлаштирилган ўргатувчи ва назорат қилувчи дастурлар билан ишлаш;

- махсус адабиётлар бўйича модуль бўлиmlари ёки мавзулари устида ишлаш;

- тингловчининг касбий фаолияти билан боғлиқ бўлган модуль бўлиmlари ва мавзуларни чуқур ўрганиш.

Мустақил таълим мавзулари

1. Мусика санъати фанини ўқитишда инновацион педагогик технологияларидан фойдаланиш.

2. Илғор хорижий тажрибалар асосида ўқув-услубий мажмуаларни яратиш.

3. Модул асосида дарсларни ташкил этиш услубиёти.

4. Деклан Берннинг "blended learning" (аралаш таълим) тизими.

5. "Устоз-шогирд" таълимининг ўқитиш шакли ва мазмуни.

6. Мусика санъати фанини ўқитишда инновацион педагогик технологияларидан фойдаланиш.

7. Талабаларнинг мутахассисликка оид ўзлаштирганлик даражасини жорий, оралиқ ва якуний назорат қилиш ва баҳолаш.

8. Таълим олувчиларнинг ўқув дастурий материални ўзлаштирганлик даражасини назорат қилиш методлари ва баҳолаш мезонлари.

VII. ГЛОССАРИЙ

АБСОЛЮТ ЭШИТИШ ҚОБИЛИЯТИ – Товушларнинг аниқ баландлигини тинглаш ёрдамида фарқлай билиш қобилияти. Мазкур қобилиятга эга инсон мусиқани тез ўзлаштиради;

АВЖ – баёни ва ривожда энг юқори нуқта. Ўзбек мусиқа меросининг мақом, ашула, катта ашула каби йирик шаклдаги намуналарида бир неча хил Авжлар учрайди. Булар ўрта авж ва катта авж деб номланади;

АГОГИКА – мусиқа ижрочилигида бадий хусусиятни кўзлаб асар суратини бир оз ўзгартириш, тезлатиш ёки секинлатишга айтилади;

АДАЖИО – Асарни оғир, вазмин, салмоқли суратда ижро этиш белгиси;

АККОМПАНеМЕНТ – (fr. *Accompaniment*, – жўр бўлиш) – ашула айтганда ёки бирор чолғуда чалганда унга жўр бўлиш. А. Яккахон ашулачи ёки чолғучига гармоник ва ритмик ҳамоҳанг бўлиб, мусиқа асарининг бадий даражасини чуқурлаштиради;

АККОРД – (fr. *Accord* – бирдамлик) – турли баландликдаги уч ва ундан ортиқ товушларни бир вақтда янграши.

АКТ – (lot. *actus* – ҳаракат) – мусиқали драма, опера, балет, оперетта ва бошқа сахна асарларининг тугалланган бир қисми, пардаси. Сахна асарлари одатда бир неча Актдан иборат бўлиб, булар орасида танаффус, яъни антракт бўлади. Айрим сахна асарлари бир актдан иборат бўлади.

АКЦЕНТ – бир товуш ёки аккордни қаттиқ чалиш, одатда тактнинг кучли ҳиссасида келиб, акцентли нота $>$, *sf.*, \vee каби белгилар билан кўрсатилади; шунингдек акцент ритмик чўзимини орттириш орқали гармония, тембр ва куй ҳаракатини ўзгартириш кабиларда қўлланилади.

АЛЛА – суръати оҳиста ва ўртача куйдир. Одатда тебранувчан, аллаловчи, ёқимли хусусияти ҳукмрон бўлади. Алла аёлларимизнинг гўдакларни ухлатиш учун бешик ёки беланчакни тебратиб айтадиган кўшиғи. Ўзбек композиторлари ва бастакорлари чолғу аллалар ҳам яратдилар;

АЛЛЕМАНДА – Францияда XVII асрдан бери маълум қадимий рақслардан, бу рақс $\frac{2}{4}$ ё $\frac{4}{4}$ ўлчовида оғир, вазмин, сокин, бир текис ҳаракат билан ижро этилади. XVIII асрнинг охирларига келиб, у битта ёки тўлиқсиз тактга (такт олди) эга бўлган; бундаги ҳаракат узлуксиз бўлиб, ўн олтиталикларда кўпгина полифоник ривожловда келган, шу туфайли усулларнинг (ритм) жозибалиги аниқ сезилади, бу рақс ўз хусусияти билан прелюдияга яқин (чолғу пьеса).

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

АЛЛА БРЕВЕ – тўрт чоракли ўлчовда (4/4-С) ёзилган тактдаги ноталарнинг ҳар икки чораги «бир» ҳисобидан, яъни такт (2/2-С) ўлчовида саналишини кўрсатади. Алла бреведа ҳар бир такт икки саноғида кучли ва кучсиз ҳиссаларидалигини аниқлайди. Алла бреве сўзлари нота йўлининг

бошланишида калит ва алтерация белгиларидан сўнг ёзилади:

АРИЯ – (итал. **Aria** – ашула) – Ашула каби куйчан, мукаммаллашган ва кенг кўламли шаклга эга, одатда лирик ва драматик мазмунли тугалланган асар. Ария асосан опера, мусиқали драма, шунингдек кантата ва ораторияларда қўлланилади. Жиддийлиги, мазмунининг ғоявий бир мақсадга эгалиги билан Ария драмадаги монолог билан тенгдир. Шунинг учун ҳам ария Баъзида монолог деб юритилади.

БАЁТ – Тошкент-Фарғонада машҳур мақом йўлларидаги беш қисмдан иборат йирик ашула туркуми. Наво мақомининг наср бўлимидаги йирик ашула йўлларида бири;

БАЛАБОН – (бўламон, болабон, боламан) – Қадимий ўзбек халқ чолғуларидан. Кўпроқ Хоразмда тарқалган. Ёғоч асосан тутдан ясалиб ичи кавлаб бўшатилади. Шакли сурнайга ўхшаш, лекин кичикроқ, узунлиги 300 мм. Бўламонинг юқори қисмига ўрнаштирилган «тили» қамишдан тайёрланган. Бўламонда саккизта тешик мавжуд бўлиб, еттитаси устки томонда, саккизинчиси пастки томонда жойлашган. Орқа томондаги тешик юқорида бўлиб, чап қўлнинг бош бармоғи билан беркитилади. Товушқатори диатоник, кичик октава ре ва ре-бемолдан бошлаб уч октавага яқинлашиб борди;

БАЛАМАН – Тил ёрдамида ижро этиладиган озарбайжон халқ чолғуси. Бу чолғуни ясти баламан (Доғистонда ясти-балабан) деб ҳам юритилади. Баламан тут ёки ўрик ёғочидан ясалади. Баламанда 5 тадан 9 тага қадар тешикчалар бўлиб, булардан бири орқа томонда (пастки қисмида) жойлашган. Товушқатори диатоник.

БАЛЛАДА – (итал. ballade) – адабий-поэтик жанр бўлиб, халқ ўтмиши ёки ўтган давр ҳақида шеҳрий қисса. Қисса ёки ҳикоя қилиб айтиб бериш характерида ёзилган чолғу, ё вокал мусиқа асари. XII асрда рақс характеридаги халқ хорларини Баллада дейилган XIV-XV асрларда лирик ашулалар шу ном билан юритилган. XVIII-XIX асрларда балладада ҳаёлий ва эртак қаҳрамонлари асосий ўрин эгаллади. XIX асрдан бошлаб вокал, қисман чолғу мусиқа асарлари Баллада деб номланди;

БАРИТОН (итал. **baritono**) – Бас ва тенор товушлари ўртасидаги эркаклар овози. Баритоннинг драматик тенорга яқин лирик ва драматик

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

турлари бўлиб, овоз ҳажми ката октавадаги ля ёки си бемолдан биринчи октавадаги сол ёки ля-бемолга қадар, ноталари бас калитида ёзилади;

БАРКАРОЛА – (итал. **Barkarola, barca** – *яъни қайиқ*) – қайиқ ҳайдовчи балиқчилар ашуласи. Венецияда кенг тарқалган. Мунгли садолардаги вокал ёки чолғу пҳесалардан айримлари шу ном билан аталади. Бундай асарларда куй ва унинг жўр қисмида кўпроқ сув тўлқинлари тасвирланади.

БАС – (итал. **Basso-пастки**) – Эркакларнинг паст (йўғон) товуши. Катта октавадаги фа биринчи октавадаги фага қадар бўлган ораликдаги товуш. Овози кенг ашулачиларда паст ва юқори томони яна кенгайиши мумкин. Ноталар бас калитида ёзилади. «Гулсара» операсида Аллома, «Лайли ва Мажнун» операсидаги Домла, «Майсаранинг иши» операсидаги Қози партиялари Бас учун ёзилган.

Йўғон товуш берадиган мис пуфлама чолғуси: овоз ҳажми билан Тубага яқин.

БАСТАКОР – (форс-тож. **Баста-боғлов, кор-иш, машғулот**) – *монодия* услубида асар (қўшиқ, ашула, чолғу куй)лар яратувчи ижодкор. Ўзбек мусиқа меросида Бастакорлик анъаналари узоқ ўтмишга бориб тақалади. Т.Жалилов, Ю.Ражабий, Ф.Содиқов, К.Жабборов, Ғ.Тошматов, М.Мирзаев каби бастакорлар бу соҳадаги анъанани бирмунча кенгайтириб нафақат куй, қўшиқларгина яратиш қолмай, мусиқали драма, опера, кантата, оратория каби жанрлар ривожига муҳим хисса қўшишди;

БАХШИ-ШОИР – дўмбира ёки дутор жўрлигида дoston йўлларини ижро этиш билан бирга, турли мавзуларда ўзлари ҳам шҳер ва дostonлар яратувчилар;

БУРРЕ, БУРЕ – икки ҳиссали $\frac{4}{4}$ тез суръатлар билан ижро этиладиган қадимий французча ракс (XVI аср). Бир чорагида такт олди (тўлиқсиз такт) келиши типик ҳодиса, иккинчи ва учинчи ҳиссаларининг синкопаланиши учраб туради. Бурре – XVI асрдан маълум, халқ ўртасида қўлланиб келинган бурре $\frac{3}{8}$ ўлчовида бўлиб, саройда ижро этиладигани $\frac{4}{4}$ ўлчовидир. XVII асрга келиб композиторлар бу раксни опера ва балет таркибига киритганлар;

БОЛЕРО – XVIII аср охирларидан бошлаб кенг тарқала бошлаган, жуфт бўлиб ўйналадиган испан халқ ракси. $\frac{3}{4}$ ўлчовида чалинади, тезлиги ўртача, раксга кастанеталар (кичик ҳажмдаги урма чолғу асбоби) жўр бўлади.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

ВАЛЬС – (фр. *valse*) – икки кишидан бўлиб, охиста ўйналадиган ракс.

Муסיқа ўлчови $\frac{3}{4}$ да бўлиб, тез, ўртача тез ва вазмин суръатларда бўлади.

Вальс Австрия, Чехия ва Германия халқлари ракси асосида 18-асрнинг икки ярмидан бошлаб қўлланилади. 19-асрда эса Европанинг ҳамма мамлакатларида кенг тарқалди. Вальс чолғу асбоблари билан ва вокал ҳолида бўлиши мумкин. Вальс мусиқали сахна асарлари (опера, балет, оперетталар) да қўлланила бошлади. Шунингдек фортепиано, симфоник оркестр учун вальслар яратилади.

ВАРИАЦИЯ – Муסיқа асари мавзуи, куй ёки жўр қисмининг турланиши. Тез суръатда жонли ва якка ижро этиладиган мумтоз ракс.

ВИБРАЦИЯ (лот. *Vibratio* – титраш, қалтираш) – товушни тўлқинлатиш. Торли чолғуларда бармоқ босилган пардани қимирлатиб туриш йўли билан Вибрация ҳосил қилинади. Ашула айтишда эса Вибрация товуш берувчи аппаратни ҳаракатга келтириб туриш йўли билан олинади. Вибрация товуши ўзига хос ранг-барангликка эга бўлади.

ВИРТУОЗ (итал. *virtuoso*, лот. *virtuz* – талант, виртуоз) – муסיқа асарларини зўр маҳорат билан ижро этувчи созанда. Одатда виртуозлар мураккаб, таҳсирчан муסיқа асарларини чаладилар. Бундай муסיқа асарлари кўп ҳолларда этюд ва концерт шаклларида бўлади.

ВОКАЛИСТ – ашулачи. Одатда бу атама махсус мактаб (муסיқа таълим муассасаларида) таҳсил олган ашулачиларга нисбатан қўлланилади.

ВОЛЬТА – (итал. *Volta* – вольта) – бир нота ёзувида муסיқа асарининг маълум қисмини қайта такрорлашда турлича тугатиш учун қўйиладиган белги. Қайтариладиган қисмининг тугалланиши ҳар сафар турлича бўлиши мумкин. Бу ҳолда тугалланишда ўзгартириладиган ноталар устига 1,2 рақамлари қўйиладики, бу ишора «биринчи такрор учун», «иккинчи такрор учун» деган маънони англатади. Агар муסיқа асарининг ўрта қисми қайтарилиши лозим бўлса, такрор белгиси такрорланиши лозим бўлган нотанинг ҳар икки томонига қўйилади;

ВОДЕВИЛ – 1. Муסיқа жўрлигида ижро этиладиган енгил ҳажвий асар. 2. Ҳажвий опера ва пьесаларда сахнада қатнашувчиларнинг ҳаммаси томонидан ижро этиладиган нақаротли қўшиқ, бу ашула сатирик ёки кулгили бўлиб, сахна асари охирида айтилади;

ГАММА – октавадан кам бўлмаган оралиқдаги товушқаторнинг бир текис кўтарилиши ёки пасайиши. Гамма юнонларда учинчи ҳар номи бўлиб, у билан ўрта асрдаги энг пастки товуш, яъни катта октавадаги сол (Г) товуши кўрсатилган.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

ГАРМОНИЯ – (юн. *Garmoniа* – боғланиш, оҳангдошлик) – бир йўла эшитиладиган бир неча товушларнинг ўзаро боғланишда келиши, Гармония фақат бир тоналликка бўлган товушлар оҳангдошлигини таъминлабгина қолмай, тоналликлараро оҳангдошликни ҳам таъминлайди. Оҳангдошликнинг асосий тури аккорддир. Гармония мусиқа маданиятининг тобора юксалиши туфайли ўзгариб, бойиб бормоқда. Турли миллат халқлари композиторлари хилма-хил Гармонияларни яратганлар.

ГОПАК – шўх ва чаққонлик билан ижро этиладиган украин халқ рақси. Такт ўлчови 2/4. Гопакнинг якка, жуфт ва кўпчилик бўлиб ижро этиладиган турлари мавжуд.

ДАВРИЯ – Тугалланган кичик бир мусиқа тузилиши бўлиб, бу турлича қаданслар билан тугалланган икки жумланинг қўшилишидан ҳосил бўлади. Бу қаданслардан биринчиси ёки савол билан тугалланувчи (кўпроқ ярим қаданс ҳолатида) бўлиб, иккинчиси жавоб берувчи мукамал тугалланган қаданс ҳолатида келади. Баҳзан такрорий структура, яъни ҳар икки жумла бир турли куй асосида бўлса, баҳзан такрорланмайдиган структура, яъни ҳар икки жумла турлича куй асосида келади. Давриядаги жумлалар тенг масофада бўлганидек, кенгайтирилган Даврияда икки жумла биринчисига нисбатан учун бўлади. Агар даврия бошланғич тоналикда тугаланса – бир тоналлик Даврия агар иккинчи жумладан қаданс биринчисига нисбатан бошқа тоналликда ўтса – модуляцияланувчи Даврия деб аталади.

ДАРОМАД (форс. – кириш) – бошланғич қисм. Ашуланинг бошланғич қисми. Пастки (бош) пардаларда чалинадиган (айтиладиган) бўлаги. Даромад термини кўпроқ йирик шаклли ашула («Кўча боғи», «Гиря» ва бошқа) катта ашула ва мақом йўлларида нисбатан қўлланилади;

ДЕТАШЕ – (фр. *detashe, detucher* – бўлиш, ажратиш). Торликамонли чолғуларда ҳар бир товуш камончани бир томон (паст ёки юқорида) тортилишида ижро этиш;

ДИАПАЗОН – (юн. *Diapason* – ҳамма торлараро) – ашулачиларнинг овози, чолғулар, товушқатор, лад, куй, в.б.нинг товуш ҳажми. Овоз ва мусиқа чолғуларидаги энг пастки ва энг юқори товуш оралиғи (интервали);

ДИАТОНИКА (юн. *diatonikos* – бир тондан иккинчи тонга ўтиш) – ладдаги асосий поғоналардан тузилган қатор мусиқа товушлари. Табиий мажор, минор ва ўрта аср ладлари учун асос бўлган асосий етти поғонадаги тон ва ярим тонлар Диатоникага киради;

ДИНАМИКА (юн. *dinamikos* – кучли) – мусиқа товушларининг қаттиқ-секин ижро қилиниши. Динамикада товушни турлича чиқариш, яъни бир йўла қаттиқ ёки секин, аста-секин кучайтириш ё секинлаштириш, айрим товушларни алоҳида таҳкидлаб (қаттиқ) эшиттириш в.б. бўлиши мумкин.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Динамиканинг асосий турлари форте (форте нота ёзувида қискартириб – *f* деб ёзилади.) – каттик, кучли; пиано (пиано, нота ёзувида қискартириб – *p* деб ёзилади.) – секин;

ДИРИЖЁР – (фр. *diriger* – бошқариш, йўлга солиш) – муסיқа асарини ижро этувчи жамоалар (солистлар, хор, оркестрларга раҳбарлик қилувчи санъаткор.) Дирижёр муסיқа асарини оммавий ижросига қадар ижрочи жамо билан бўлган ҳамма тайёргарлик (репетиция)ни олиб боради. Асосий ижро вақтида эса асарнинг ижро тезлиги, динамика туслари, айрим тўда ёки якка ижрочиларни тўхташ ёки ижро қилиш вақтларини кўрсатиб туради. Жамоани бирлаштиради, асарни бадиий ижроси учун ҳаракат қилади. Дирижёр ўнг кўлида кичик таёқча ушлаб, муסיқа асаридаги тактларнинг биринчи кучли саноғини пастга тушириш билан кўрсатиб туради. Юз, кўл, бош ва гавда ҳаракатлари ва мимикалар билан асар моҳиятини кўрсатиб, қандай ижро этилишини билдиради;

ДИСКАНТ – Болаларнинг баланд товуши. Биринчи октавадаги до дан иккинчи октавадаги сол оралиғидаги овоз. Вокал ансамбли хорда ё болаларнинг, ё хотин-қизларнинг юқори (сопрано) овози партиялари;

ДИССОНАНС – (фр. *dissonance* лот. *dissono* – созланмаган товуш) – тингловчини безовта қилувчи, гўё ўзаро қовушмаган (мунофират) товушлар. Катта ва кичик секунда, септима ва нона, орттирилган кварта (учтонлик), кичрайтирилган квинта интерваллари Диссонансга киради. Диссонанс ўткирлик, кескинлик, қайғу-уқубат ва бошқа шу каби ҳолатларни ифоладалашда кучли қуролдирки, бу ҳаяжонли ҳолатлар юқори нуқтага кўтарилиб, сўнг эмоционал оҳиста ва мулойим товушларда очилиши, яъни консонанс (мулойимат)га ўтиши билан тўла бир образ гавдалантирилади. Диссонансни ўринсиз, ҳаддан ташқари кўп кўлланиши формалистик муסיқага хос бўлган беҳманиликка олиб боради;

ДОМРА – торли тирнама рус халқ чолғуси. Домра уч бўлакдан иборат: коса (корпус), дастаси (гриф) ва бош қисми. Косага қопланадиган қопқоқ фақат арча дарахтидан тайёрланади. Қопқоғининг марказий қисмида товуш берувчи тешикчалар бўлади. Бу тешикчаларнинг ўнг томонида коса устига каттик ёғочдан қилинган қобиқ қопланган. У қопқоқни тирналишидан сақлайди. Коса авранг (клён) ёки қайиндан тайёрланган еттита бўлак тахтачадан иборат. Домрани бўғзи ҳам қайиндан, дастаси каттик ёғочдан ясалади. Дастада ярим тон оралиғида тузилган 18 та парда бор. 2,5,7,10 ва 12 пардалар оралиғида садаф тугмачалар ўрнаштирилади. Домра 1-асрнинг охирларида В.В.Андреев уч торли Домрани қайта ишлаб, унинг катта-кичик турларини яратди ва рус халқ чолғулари оркестрига киритди;

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

ЖАЗ – XIX аср охири – XX аср бошларида Америкада пайдо бўлиб, тез тарқалган бал рақсидир. Жазга Америка негрлари музикасининг ритм, лад, чолғулаш, товуш чиқариш каби хусусиятлари тахсир қилган. Жаз музикасининг кўп тарқалган турлари: фокстрот, близ, чарлстон, танго, румба, буги-вуги кабилар.

ЖИГА – ўлчов миқдори уч ҳиссали, яъни $\frac{3}{8}$, $\frac{6}{8}$, $\frac{9}{8}$, $\frac{12}{8}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{6}{4}$, $\frac{12}{16}$

бўлган инглизларнинг қадимий рақси, бу рақс жуда тез ва жонли ижро этилади. ХВИИ-ХВИИИ асрлардаги тўрт қисмдан иборат бўлган рақс сюиталарида жига охирги, тўртинчи қисмда келган;

КАДЕНЦИЯ – 1. Тартибли ҳолатда эшитилаётган музиканинг тугалланган, бир мақсадга келиб тўхтагани ёки музика асарининг бутунлай тамом бўлгани бўлиб, буни бошқача қаданс деб ҳам аталади. Каденция музика асарини фақат тугалланганлигини аниқлаб қолмай, бўлақларга ҳам бўлади:

а) мукамал каденция, яъни аккордлар асосий ҳолатда ва биринчи поғона тоника учтовушлигининг куйсимон ҳолатда тугалланиши;

б) номукамал каденция, яъни юқоридаги тартибларга тўғри келмайдиган ҳолатда тугаши;

в) тўла каденция, яъни тоника учтовушлиги билан тугаши;

г) ярим каденция – доминанта, субдоминанта аккордида тугалланиши.

2. Виртуоз шаклида бўлган музика асари – одатда чолғу концертида бирор қисми ёки хотимасининг импровизация характерида тамом бўлиши. Каденцияда ёлғиз бир чолғу асбоби – чанг, ғижжак, рубоб, скрипка, фортепиано ижро этиб, оркестр ё ансамбль жўр бўлмайди;

КАДРИЛ – Оврўпо халқларининг кўп қисмида тарқалган рақс, музика ўлчови $\frac{2}{4}$ бўлиб, 5-6 хил ҳаракатлардан иборат, бу ҳаракатларнинг ҳар бири ўз номига эга бўлиб, ўзига хос жўр бўлувчи музикаси бор. XVII асрнинг охиридан XIX аср охирига қадар кадрил кенг тарқалган рақслардан бўлган. Кадрил турли номлар билан рус, украин, белорус, литва, латиш ва эстон халқларида тарқалган. Рус халқи ўртасида кадрилнинг турли ҳолатлари ҳам мавжуд;

КАМАРИНСКАЯ – тез суръатда, хушчақчақлик билан ижро этиладиган рус халқ рақси бўлиб, $\frac{2}{4}$ ўлчовда келади. Одатда камаринская рақси бир неча марта турли ҳолатларда қайтарилади. Рус композиторлари симфоник оркестр ва фортепиано учун шу ном билан пьесалар яратдилар.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

КАНСОНА – XV-XVI асрларда полифоник тузилишда бўлган кўповозли ашула, миллий колорит (хусусият, белги) сақланиб ёзилган содда мусиқа асари XVI аср охирларида ричеркар ёки фуга типигаги (хилидаги) кичик чолғу пьеса ҳам шу ном билан аталган. XIX-XX асрлардан бошлаб «сўзсиз кўшиқ» даражасидаги куйни кансона дейилган.

КАНОН – 1. Бир куйни бир неча овозда олдин-кейин қайтариладиган кўповозли мусиқа асари. Канондаги куй бир овозда тугалланмасдан иккинчи овозда бошланади (имитация усули асосида); иккинчи, учинчи овозларда куй деярли ҳеч қандай ўзгаришсиз қайтарилсада, ритмик жиҳатдан Баъзи бир ўзгаришлар билан ҳам келиши мумкин (квинта, октава интервалида). Каноннинг кўшканон тури ҳам бор, бунда бир йўла турли овозларда иккита куй қайтарилади, канон имитациянинг бир тури. 2. Бармоқлар билан тирнаб чалинадиган арман халқ торли чолғу асбоби;

КАТТА (МАЖОР) УЧТОВУШЛИК – энг яқин ораликда (терция бўйича келган ҳолатда), пастдан катта, сўнг кичик терция ҳосил қилган учтовушлик. Бу терциялар йиғиндиси соф квинтани ($3\frac{1}{2}$ т.) ташкил этади. Катта учтовушлик мажор учтовушлиги деб ҳам аталади.

КЛАВИР – 1. Вокал-симфоник мусиқа асарларининг (опера, оратория, кантата) овозлар ва фортепиано ёки ёлғиз бир фортепиано учун мослаб кўчирилган нусхаси. 2. Клавишли-торли чолғу асбобининг немисча аталиши.

КОНЦЕРТ – 1. Симфоник оркестр ёки халқ чолғулари оркестрининг (ансамблининг) жўрлигида ёлғиз бир чолғу асбоби ёки овоз учун йирик шаклда ёзилган мусиқа асари. Концерт кўпроқ уч қисмдан иборат бўлади, биринчи қисм – драматик хусусиятда, тез ижро этилади, соната аллегроси шаклида; иккинчи қисм – лирик хусусиятда, салмоқли (анданте) суръатда, уч қисмли шаклда бўлади; учинчи қисм – финал, тантанали рақс тарзида (рондо шаклида) ёзилади. 2. Мусиқа асарлари ва рақсларни кўпчилик олдида ижро этилиши, бундай концерт симфоник оркестр, ашула ва рақс, халқ чолғулари оркестри (ансамбли) халқ ижодиёти (фольклор), камер ҳамда байрам концертлари шаклида бўлиши мумкин;

КОНТРАПУНКТ – 1. Ўзига хос оҳангдорликка эга бўлган икки ё бир неча куйнинг бир йўла келиши, яъни кўповозлик. 2. Асосий мавзу билан бир вақтда эшитилладиган куй. 3. Товушнинг контрапункт ҳолатига келишини ўрганувчи фан бўлиб, улар қатъий услубдаги ва эркин услубдаги контрапункт билан икки турда қўлланилади: мураккаб контрапункт;

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

горизонтал ҳаракатчан контрапункт; вертикал ҳаракатчан контрапункт; кўшалок контрапункт; учлик (уч мавзули) контрапункт; учлик фуга; кўшалок фуга; полифония.

КУРАНТА – қадимий француз рақси, дастлаб $\frac{2}{4}$, кейин $\frac{3}{4}$ ўлчовида бўлади, ўртача ва тез суръатда жонли ҳаракатлар билан ижро этилади. XVII-XVIII асрларда тўрт қисмли рақс сюитасининг иккинчи қисми куранта бўлган, типик суръати ;

ЛЕЗГИНКА – Доғистон ва умуман Кавказ халқлари ўртасида кенг тарқалган рақс. Лезгинка жонли, тезлашиб борадиган рақс, такт ўлчови икки хиссали (асосан $\frac{6}{8}$ да) бўлиб, кўпроқ синкопали ҳолатда келади.

ЛЯВОХИНА – хушчақчақ, енгил белорус рақсли халқ кўшиғи, суръати тез, такт ўлчови $\frac{2}{4}$, ритмик ҳаракати билан текис нимчорак ҳисобида боради;

МАДРИГАЛ – олдин бир овозли, XVI асрдан кўп овозли бўлиб айтила бошланган кўшиқ (ансамбль, хор) – хор, бу кўпроқ Италия, сўнг Англияда кенг тарқалди. Мадригал кўпроқ лирик-психологик мазмунда ривожланган. Мадригал бадиий жиҳатдан ривожланган бўлиши билан бошқа ашула-хорлардан фарқ қилган.

МАЗУРКА – ритми жуда равшан ва характерли бўлган поляк халқ рақси. Такт ўлчови $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$ бўлиб келади. Мазурка суръати турлича, яъни салмоқли суръатдан тезроқ ижро этилишигача боради. XIX асрдан бошлаб мазурка Оврўпода бал рақси сифатида кенг тарқалади, мазурка мусиқа жанри сифатида опера, балет, чолғу мусиқаларида қўлланилади;

МАРШ – ҳарбий юришларда, парадларда иштирок этувчиларни руҳлантириш, уларнинг ҳиссиётларига таҳсир этиш мақсадида ёзилган мусиқа асари. Маршнинг такт ўлчови $\frac{2}{4}$, $\frac{4}{4}$, $\frac{6}{4}$ бўлиб, равон ритмда, куйи равшан бўлади. Маршнинг суръати ва мусиқа хусусияти билан бир-биридан ажраладиган турлича хиллари бор. Масалан, парад марши, юриш марши, тантанали марш, мотам марши каби. Марш жанридан опера, балет, симфоник мусиқа асарларида ҳам фойдаланилади. Концертларда иштирок этиш ва ашула қилиб айтишда ҳам марш мусиқаси қўлланилади.

МЕНУЭТ – текис ҳаракатлар билан салмоқли суръатда ижро этиладиган қадимий француз халқ рақси. Такт ўлчови уч хиссаси, менуэт чолғу мусиқасида қўлланила бошлангандан сўнг жонли хусусият ва тез

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

суръатга кўчади. XIX асрнинг дастлабки йилларига қадар тсиклли соната (даврли соната) шаклида ёзилган симфониянинг учинчи қисми ва бошқа чолғу мусиқа асарларидаги менуэт ўрнини скерсо эгаллади. Менуэт – XVIII асрнинг бошларида пайдо бўлган, такт ўлчови $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{8}$, сокин, ниҳоятда секин суръатли ракс.

МИНОР, МИНОР ЛАДИ – турғун товушлардан кичик (минор) учтовушлиги ҳосил бўладиган лад, минорни иккинчи турда (молл) деб ҳам аталади, бу турғун учтовушликка бошқа нотурғунлари тортилади. Минорда етти поғона бўлиб, булардан I, III, V поғоналари турғундир, минорнинг турлари – табиий минор, гармоник минор ва мелодик (куйсимон) минордир.

МОРДЕНТ – уч нотанинг тез чалинишини кўрсатади. Мордент белгиси (ёки) ноталар устига ёзилади, унда асосий товуш, ёрдамчи товуш (бир поғона юқори ё паст турган) ва яна асосий товуш ижро этилади. Оддий мордентлардан ташқари икки каррали, чизилган мордентлар ҳам бўлади;

МОТИВ – 1. Мусиқа мавзусини ифодаловчи кичик бир мусиқа бўлаги – оҳанги. Мотив одатда кучли ҳиссага эга бўлган тактдан иборат бўлади. 2. Мусиқа асарини қайта кенгайтириб ишланишида маълум хусусиятга эга бўлган мавзунинг хусусиятли қисми;

РОМАНС – 1. Бир овоз учун вокал асар, романс турли мавзу, хусусият ва тузилишда бўлиши мумкин. Кўпроқ лирик ёки лирик-драматик бўлиб, чолғу асбоблари жўрлигида ижро этилади. XIX асрда Россияда романс жуда кенг тарқалди. Ўзбекистон композиторлари ва бастакорлари ҳам кўплаб романслар ёздилар. 2. Вокал мусиқасидан олиниб, ёлғиз мусиқа асбоблари учун яратилган оҳангдор куйлар;

НОКТЮРН – мураккаб уч қисмли шаклларда чекка қисмлар суръати деярли ҳар доим вазмин ёки аллегреттодан секинроқ, ўртача даражада бўлади. Ўрта қисмларда баҳзан жонланиш содир бўлиб, у ҳатто шиддатли ҳаракатга айланиб кетиши мумкин.

биринчи
даврия

ўрта қисм

→ реприза

—: кода

Ноктюрн – XIX аср бошларида тарқалган лирик хусусиятдаги пьесади, у кўпроқ ҳаёл, орзуларни тараннум қилувчи чолғу мусиқаси. Ноктюрннинг вокал тури кам учрайди, кейинги пайтда чолғу асбоблари ва ансамбллар учун ҳам яратилган турларини кўриш мумкин;

НОТАСИЯ – махсус график белгилар воситасида мусиқа асарларини ёзиш йўли.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

НЮАНС – товуш оҳангдошлиги, мусикада динамик ўзгаришлар ва товушларнинг эшитилиш хусусиятини ўзгартириш белгиларидир, булар аксари итальян тилида ёзилади: долсэ – майин, мулойим; аппоссионате – серзавк; энергио – қаттиқ, журҳатли. Нюансни қўллаш (нюансировка), ижро этиладиган мусика асарининг шакли, айрим жойларини бўрттириш ёки аксинча, секин берилишига, ҳамда ижрочилик маҳоратига боғлиқ.

ОДА – бирор шахс ёки бирор воқеага бағишлаб, мақтов тариқасида ёзилган тантанали хусусиятдаги мусика асари. Ода атамаси бадий адабиётдан олинган, ода – қасида ўзбек композиторлари томонидан ҳам яратилди, унда хор, якка баритон овози ва симфоник оркестр иштирокида сахналаштирилди;

ОЛЯНДРА – молдованларнинг хор жўрлигида ижро этиладиган қадимий халқ рақси, рақс бир текис ижро қилиниши билан характерлидир.

Мусика ўлчови $\frac{3}{8}$, ўртача тезликда ўйналади. Оляндра кўпроқ хотин-қизлар томонидан ижро этилади. Оляндра деҳқонлар тўйида биринчи тантанали рақс сифатида ҳам ижро қилинади.

ОПЕРА – мусикали драматик асар. Операда нутқнинг маълум бир қисми ёки деяри ҳаммаси куйланади. Бошланишидаги муқаддимаси, пардалар оралиғида чалинадиган антрактлардан ташқари, ария, ариозо, дуэт, тертсет, квартет, хор, речитативларни ўз ичига олади. Драматургия, тасвирий санъат, яъни декорация, костюм ва хореография (рақс) операда салмоқли ўрин эгаллайди. Опера XVI асрнинг охирида Италияда пайдо бўлган, опера тарихий-қахрамонлик, тарихий-романтик, эпик, халқ ҳикоя афсоналари, лирик, драматик, ҳажвий каби жанрларда яратилади. Шунга кўра, опера-буффа, опера-водевил, опера-сериа каби номлар билан аталади. Ўзбекистон композиторлари томонидан илк опералар яратилиши 1939 йилдан бошланди;

ОРАТОРИЯ (итал. oratoria, лот. oro – сўзлайман) – кантатага ўхшаш яккахон ашулачилар, хор ва симфоник, баҳзан халқ чолғулари оркестрлари учун ёзилган кўп қисмли йирик мусика асари. Оратория одатда драматик мавзуда бўлсада, сахнада кўрсатиш учун эмас концертларда ижро этиш учун мўлжалланган. Оратория кантатадан ҳажми жиҳатдан катталиги, эпик-драматик характерда бўлиши, мавзунинг кенглиги билан фарқ қилса, операдан драматик ривож ўрнига қиссасимон бўлиши билан ажралади. Ораторияда ария, речитатив, вокал ансамбллари, хор қатори, чолғу мусикалари ҳам бўлади. Ораториянинг лирик-эпик мавзусини очиб беришда хор ва чолғу мусика катта ўрин тутади. Ораториянинг ҳар бир қисми ўзига хос, мустақил тугал бир асардек бўлади.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

ПАСТОРАЛ – 1. Қишлоқ ҳаётидан олинган, идиллия мавзуидаги, яъни осойишта турмушни тасвир этувчи кичик опера, пантомима, балет. ХВИИ-ХВИИИ асрларда сарой санъатида пасторал катта ўрин эгаллаган;

2. Маълум режада тасвирий хусусиятда қишлоқ турмуши, табиат кўринишларини тасвирлаб берувчи чолғу пьеса ёки тсиклли асар-соната, концерт, симфония;

ПЕНТАТОНИКА – октава оралиғидаги турли баландликка эга бўлган беш товушли тизим. Пентатоника хитой, шотланд, мўғул, корейс, япон каби халқлар мусиқаси учун хусусиятли.

ПОЛОНЕЗ – қадимий поляк ракси, рақс тезроқ юриладиган қадамлар билан тантанали ижро этилади. XIX асрда полонез концертларда ижро этилишини мўлжаллаб, чолғу асбоблари учун ёзилди ва бу кенг тарқалди. Рус композиторлари операларида полонез рақсини қўлладилар. Полонезнинг

ўлчови $\frac{3}{4}$ бўлиб, ритмик шакли қуйидагича:

ПОЛКА – чех халқининг қадимий ракси бўлиб, бир жуфтдан доира бўлиб ижро этилади, мусиқа ўлчови $\frac{2}{4}$. Рақс шўх ва жонли бўлиб, XIX асрда бутун Оврўпода бал ракси сифатида композиторлар ижодиётида маълум ўрин эгаллади;

ПОЛИФОНИЯ – кўповозли мусиқа тури, ҳар бир алоҳида мустақилликка эга бўлган бир неча куйнинг гармоник қўшилиб, мураккаблашиб ривожланиши. Полифониядаги овозлар турли оҳанг (интонация), ритм, авж-чўққи, қаданслар ҳатто динамик белгилар – туслар ва тембрларда бўлишларидан қатъий назар, булар қўшилиб бир умумий эшитилишга бўйсундилар. Мусиқа тузилишида полифониянинг аҳамияти жуда муҳим, чунки бундаги куй, ритм, лад ва гармониялар ўзаро узвий боғлиқ ҳолда ривожланади, шунинг учун ҳам мусиқа жанрларининг турли шакллари (фуга, инвенция, канон)да полифоник тузилишларда қўлланилади. Контрапунктли, имитацияга асосланган инвенцияли полифониялар бўлади. XX асрнинг 20-йилларида ўзбек халқ куйларини гармониялашда полифония шаклларидадан фойдаланилди.

ПРЕЛЮДИЯ – чолғу пьеса, дастлаб ижро этиладиган асосий мусиқа олдидан келадиган сараҳбор (даромад), яъни кичик пьеса, муқаддима, ХВ асрдан бошлаб лютия, кейинроқ клавесин ва орган чолғу асбобларини чалувчи созандалар ўртасида тарқала бошлади. XVI-XVIII асрлардан бошлаб прелюдия тсикли чолғу асарлар (прелюдия ва фуга тсиклларида бошловчи

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

қисм) сифатида қабул қилинди. Композиторлар прелюдия номи билан фортепиано учун кичик ҳажмдаги чолғу пьесалар яратдилар;

ПЬЕСА – 1. Театр сахнасида кўрсатишга мўлжаллаб ёзилган драматик асар. 2. Ёлғиз бир чолғу асбоби ёки ансамбль учун ёзилган чолғу мусиқа. Одатда, кичик ҳажмда фортепиано, скрипка ва ансамбллар учун пьесалар ёзилади;

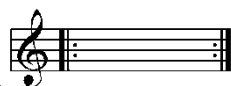
РАҚС – кенг оммалашган, нафис ҳаракатлар ва маълум бир ритмик тузилишлар билан бадиий образ яратишга асосланган санъатнинг бир тури. Рақсдаги гавданинг мулойим ва нафис ҳаракатлари (пластик) ҳамда ритмик ҳаракатлар мусиқа билан чамбарчас боғлиқ ҳолда давом этади.

РЕЗОНАНС – акс садо; асосий товуш берувчи жисмнинг бошқа товуш берувчи жисмларни тўлқинига келтириш билан товушнинг кучайишидир;

РЕКВИЭМ – мотам куйи, марҳумлар хотирасига бағишлаб яратилган вокал ёки вокал-чолғу мусиқа асари. XVIII-XIX асрлар буюк композиторлар яратган реквиэмлар концерт эстрадаларида ижро этиладиган давр бўлди. Рус композиторлари ижодиётида реквиэмни халқ қаҳрамонларига бағишлаб ёзилган оратория ва кантаталарда учратиш мумкин.

РЕПЕТИСИЯ – машқ тайёргарлик. Концертларда ижро этиладиган мусиқа асарлари ё сахнада кўрсатиладиган сахна асарларини расмий ижроси олдидан ўтказиладиган тайёргарлик. Тайёрланаётган асарнинг охириги бош (генерал) репетицияси одатда бевосита расмий ижродан аввал ўтказилади.

РЕПРИЗА – 1. Мусиқа асарининг айрим қисмини қайтариб ижро этиш учун қўйиладиган белги, у қайтариб чалинадиган парчанинг ҳар икки

томонидан қўйилади:

Реприза нуқталари, нота чизиғининг 2-3 ва 3-4 чизиқлари оралиғида қўйилади. Агар қайтариладиган қисмнинг охири иккинчи марта ўзгариб келса, у ҳолда буларнинг устига рақамлари қўйилади:

2. Соната шаклида ривожловдан сўнг келадиган охириги асосий қисм. Реприза экспозицияда бош мавзуга нисбатан бош ва бир тоналликда келади. Репризанинг берилишидан мақсад – сонатадаги асосий мусиқа образига (тарз) яқун яшаш ва асосий ғояни тасдиқлаб олишдир.

Оддий уч қисмли шаклдаги мусиқа асарида биринчи қисмнинг ўзгаришсиз қайтарилиши;

РИГОДОН – тез ижро этиладиган французча рақс (XVII-XVIII аср), у алла бревен ўлчовида, бир чоракда такт олди билан келади. Тўрт чоракли

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

ўлчовда $\frac{4}{4}$ (C) ёзилган тактдаги ноталарни ҳар икки чораги «бир» ҳисобидан, яъни такт $\frac{2}{2}$ (C) ўлчовида саналишини кўрсатади, хусусияти жиҳатидан буррега яқин.

РОМАНС – 1. Бир овоз учун вокал асар, романс турли мавзу, хусусият ва тузилишда бўлиши мумкин. Кўпроқ лирик ёки лирик-драматик бўлиб, чолғулар жўрлигида ижро этилади. XIX асрда Россияда романс жуда кенг тарқалди. Ўзбекистон композиторлари ва бастакорлари ҳам кўплаб романслар ёздилар. 2. Вокал мусиқасидан олиниб, ёлғиз мусиқа чолғулари учун яратилган оҳангдор куйлар;

РОНДО – бош мавзуни бир неча бор, турли мазмундаги лавҳа (эпизод)лардан сўнг ҳар доим қайтарилишидан тузилган мусиқа шакли. Рондода бош мавзу камида уч марта асосий тоналликда қайтарилиши шарт. Ораликда келган янги мавзулар турли тоналликларда бўлиши мумкин, қайтариладиган асосий куйни – рефрен, янги келадиган мавзуларни – куплет деб ҳам аталади. Рондонинг кенг тарқалган тури беш қисмлидир: А+В+А+С+А. Соната тсиклидаги мусиқа асарларининг охириги финал қисми кўпроқ рондо шаклида ёзилади. Рондони икки ва уч қисмли шакллар билан таққослаб, рондони бир қанча қисмларини бир-бирига қўшиш йўли билан шаклни шакллантириш деб тушунилади;

РУМБА – XIX асрнинг 20-йилларида Америкада ва Ғарбий Оврўпода кенг тарқалган Мексика бал рақси. Румбанинг кескин синкопалик ритми Куба халқ рақсидан олинган, мусиқа ўлчови $\frac{4}{4}$, суръати салмоқли бошланиб, охирига бориб тезлашади; румба жаз мусиқасининг бир шакли ҳисобланади

САРАБАНДА – Испаниянинг қадимий халқ рақси, мусиқа ўлчови $\frac{3}{4}$, $\frac{3}{2}$, уч ҳиссали, типик усуллари каби, улар

каденцияларда кўринишда келади. Рақс эмоционал ва завқли хусусиятда бўлган. XV-XVI асрларда сарабанда комедия бошланиши олтидан ўйналган. XVII-XVIII асрларда балет сахналарида қўлланила бошланди;

СОЛФЕДЖИО, СОЛФЕДЖО – эшитув малакасини юксалтириш ва нотага қараб уларни тез ўқишни ўрганиш учун ўтказиладиган вокал машқ. Солфеджио мусиқа диктантлари ёзиш, мусиқа асарлари ва турли машқларни

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

нотага қараб, нота номини айтиб қуйлаш тарихида олиб борилиши мумкин. Солфеджио атамаси сол-фа нота номларидан олинган;

СОНАТИНА – кичик соната, кичик ҳажмдаги соната. Сонатина сонатадан маъно жиҳатдан оддийлиги, кичик масштабилиги, ижро этилиши бирмунча енгиллиги билан фарқ қилади. Сонатина ўқув репертуарларда, концерт эстрадаларида ҳам ижро этиб турилади.

СТРЕТТО – мусиқа асари суръатини тезлатиш, жадаллаштириш; фугада мавзунинг бир неча товуш билан зич эшитилиши; мусиқа асарининг охириги эпизоди;

ТАМБУРИН – французча рақс бўлиб, ўлчови $\frac{2}{2}$, $\frac{2}{4}$ каби, бу рақс тез ва жонли ижро этилиб, рақсга флейта (чанг) ва тамбурилар (ноғора) жўр бўлади, шунга кўра, рақс номи ҳам чолғу номи билан аталган, мусиқа адабиётларида бубен шу ном билан юритилади. Тамбурин унча катта бўлмаган чўзикроқ ноғора шаклидаги урма чолғу;

ТАНГО – қадимий испан халқ рақси бўлиб, тсиганларнинг фламенко номли рақсига ўхшаш. Испан тангосининг куйи Кубадан келиб чиққан бўлиб, хабанера турига киради. Мусиқа ўлчови кўпроқ $\frac{2}{4}$, танго оғир, вазмин суръатда ўйналиб, якка ва жуфт бўлиб эстрадаларда ижро этилади.

ТЕМБР – товуш туси, ишораси, ҳар бир мусиқа чолғусининг ўзига хос товуш сифати. Чолғу асбобининг тузилиши ва шаклига кўра унинг тембри (ажратиш белгиси) турлича бўлиши мумкин;

ТЕТРАХОРД – кетма-кет келган тўрт поғона товушқатори оралиғи, интервал. Ладда икки тетрахорд бўлиб, бунинг биринчиси пастки тетрахорд, иккинчиси юқориги тетрахорд деб юритилади.

ТРАНСПОЗИЦИЯ – товушларни бошқа тоналликка кўчириш, транспозиция турли шароитда қилинади, яъни ёзилган мусиқа асари ашулачи овозига ноқулай бўлса, ёзилган ноталар ўқиш ёки чалиш учун ноқулай бўлса, мазкур ҳолларда мусиқа асарини бир тоналликдан иккинчи тоналликка транспозиция қилинади, ноталар тоналлиги ўзгартирилади. Бунда мусиқанинг хусусияти, ритми, аккорд тузилмаси, интерваллар муносабати ўзгармайди. Транспозиция асарни бошдан-оёқ маълум бир интервалда, бошқа тоналликка

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

кўтариш ё тушириш, муסיқавий калитларни алмаштириш йўли билан амалга оширилади.

ТРЕЛ – бидратма, мелизм турларидан бири, нота йўлида ёзилган бир нотанинг юқориги кўшни поғона билан бирин-кетин тез ва узлуксиз қайтарилиб чалиниши. Трел нотанинг устига кўйилган (тр) белгиси билан кўрсатилади:

ТРЕПАК – қадимий рус халқ рақси, муסיқа ўлчови $\frac{2}{4}$ бўлиб, жонли суръатда, хушчақчақ ижро этилади. Рақсдаги асосий ҳаракатлар ижрочи томонидан импровизация этилади; трепакнинг муסיқа шаклидан рус композиторлари фойдаланганлар;

УВЕРТЮРА – 1. Опера, балет, оратория, драма, кинофильм кабиларнинг бошланиши олдидан ижро этилувчи чолғу пьесаси бўлиб, оркестри учун ёзилади. 2. Соната шаклида Ансамбль учун ёзилган муסיқа асари, сахна асарлари учун ёзилган, у кўпроқ шу асарнинг қисқача мазмунини (либретто) баён қилиб беради. Пуфлама халқ чолғулари Ансамбль учун ҳам увертюра яратилган.

УНДЕЦИМА – ўн бир поғона кенгликдаги интервал, октавага кварта интервали кўшилишидан ҳосил бўлади ва 11 рақами билан кўрсатилади:

ФАНТАЗИЯ – эркин шаклда ёзилган чолғу асари, пьеса. Фантазия муסיқада камер жанри ҳолатида майдонга келди. Дастлабки даврда фантазия бадиҳа хусусиятда, эркин шаклда бўлган, кўпроқ орган ё клавесинлар учун яратилган. XIX асрдан бошлаб фортепиано учун ёзилган, маҳорат билан ижро қилинадиган пьесаларни фантазия деб атай бошладилар. Кейинчалик фантазиянинг симфоник Ансамбль жўрлигида ёлғиз бирор чолғу (скрипка, фортепиано, ғижжак) учун ёзилган турлари пайдо бўлди. Ансамбль учун ёзилган маълум бир дастурдаги йирик симфоник фантазиялар ҳам яратилди. Фантазия учун асос бўлган мавзулар муסיқа асарининг турланиши (вариацион) тартибида ишланган халқ ашулалари, рақслари, опера-балетлардан эркин ҳолда олиниши мумкин, симфоник фантазия асосий жанр ҳисобланади.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

ХОРОВОД – халқ рақс санхтининг қадимий тури, хоровод драматик воқелик, рақс, ашула билан биргаликда ижро этилади. Хоровод кўп халқлар ўртасида кенг тарқалган, у – доира бўлиб, айланиб, ашула айтиб ўйналадиган ўйин, давра маъносида;

ЭКСПРОМТ – ҳеч қандай тайёргарликсиз бир йўла бадиха (импровизация) тарзида яратилган мусиқа асари. Экспромт – мусиқий лаҳза, хусусияти ва суръатлари ҳар хил бўлади, шакли одатда оддий уч қисмли шаклдан кичик бўлмайди. Экспромт ўзининг лирик ва жўшқинлиги билан ажралиб туради. Экспромт фортепиано ва бошқа чолғулар учун яратилган кичик бир асар (пьеса);

ЭКОССЕЗ – тез суръатлар билан ижро этиладиган шотланд халқ рақси, такт ўлчови илгари $\frac{3}{4}$ да, кейинчалик $\frac{2}{4}$ бўлиб, волинка жўрлигида ижро этилган. Экоссез бал рақси сифатида Францияда XVII асрда, Россияда XVIII аср бошларида англез номи билан тарқалган. XIX асрдан бошлаб экоссез номи билан атала бошланди. Олмонияда эса шотландча деб юритила бошланди. Экоссезнинг мусиқа шакли кўп қиёфали рақс, кейинчалик бориб композитор ва бастакорлар ҳам шу мавзуда ижод эта бошладилар;

ЭКСПОЗИЦИЯ – 1. Соната шаклининг биринчи бўлими бўлиб, бунда асосий мавзулар баён этилади. Соната аллегросининг экспозицияси бир неча мавзу (партия)лардан иборат: а) бош партия асосий мавзуни баён қилиб, кўпроқ драматик хусусиятда бўлади; сўнг боғловчи партия бошқа тоналликка модуляция қилиниб, янги мавзу (материалини) маълумотини тайёрлайди; б) ёрдамчи партия бир ва баҳзан бир неча мавзудан тузилади; кўпроқ лирик хусусиятда бўлади, яъни бош мавзуга қарама-қарши тарзда ҳамда боғловчи партия тайёрлаган тоналликда давом этади (мажорда кўпроқ доминантада, минорда эса ёндош мажор тоналлигида). Кўпинча яқунловчи партия ҳам бўлиб, бу ёрдамчи партия тоналлигини мустаҳкамлайди. Боғловчи ва яқунловчи партиялари бутунлай бўлмаслиги мумкин; ба]зан бош ва ёрдамчи партия мавзулари бирлаштирилади, унда икки мавзунинг тугалланиши учун хусусиятли бўлган янги мавзу маълумотидан фойдаланилади.

ЭЛЕГИЯ – ҳасрат, зорланиш, ўйчан, қайғули хусусиятда бўлган мусиқа асари – пьеса.

ЭТЮД – ижрочилик маҳоратини ошириш учун маълум бир усулдан мураккаб қилиниб яратилган мусиқа асари. Композитор ва бастакорлар томонидан яратилган этюдлар фақат ижрочилик маҳоратини ошириш учунгина эмас, балки катта бадиийликка ҳам эга. Этюдлар ижрочи маҳоратини (техникасини) такомиллаштириш учун мўлжалланган пьесалардир. Масалан, бармоқларни равон ҳаракатланиши учун терция,

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

октава мисолларида кўриш мумкин. Кўпгина этюдлар бадий асар моҳиятига эга эмас, бироқ шу билан бирга композитор ва бастакорлар олий даражали музикаий этюдлар яратишмоқда.

ЯЛЛА – кенг тарқалган ўзбек халқ ашулаларидан, одатда яллани уч-тўрт ашулачи ижро этади. Бошланғич қисмини (даромад) ҳамма яллачилар баробар (унисон) ижро этадилар. Ўрта авж бўлимини айрим ашулачилар, ниҳоят катта авжини (кульминация) бир ашулачи бошлаб, унинг ўрта қисмида бошқа ашулачилар қўшилади; аксарият яллалар бандли (куплет) шаклда бўлади.

ЧАРДАШ – венгер халқ рақси, чардашни жуфт-жуфт бўлиб ўйналади. Музика ўлчови $\frac{2}{4}$, бу рақс икки қисмдан иборат бўлиб, биринчиси салмоқли, ҳаяжонли, иккинчиси тез, шиддатли (буни фришка деб аталади). Чардашнинг ритми синкопали, яъни қаттиқ чалинадиган (акцентли) нотанинг кучли ҳиссадан кучсиз ҳиссага кўчиши.

ГЛОССАРИЙ

<i>Ёзилиши</i>	<i>Қайси тилдан</i>	<i>Ўқилиши</i>	<i>Таржимаси</i>
А			
abstrich	<i>nem.</i>	<i>abshtrix</i>	- камоннинг (смычок) пастга харакати
abwechselnd	<i>nem.</i>	<i>abvkselg'nd</i>	- алмаштириб (чолғуларни)
a capella	<i>ital.</i>	<i>a kapella</i>	- жўрनावозсиз хор ижроси (хорнинг ўзи)
accelerando	<i>ital.</i>	<i>achchelerando</i>	- тезлашиб
adagietto	<i>ital.</i>	<i>adajietto</i>	- адагиога нисбатан сал тезроқ
adagio	<i>ital.</i>	<i>adajio</i>	- секин
affetto	<i>ital.</i>	<i>affetto</i>	- сезги; аффеттуосо (аффеттуозо) – сезиб
agitato	<i>ital.</i>	<i>ajitato</i>	- эътирос билан, ҳаяжон билан
alcuna licenza	<i>ital.</i>	<i>alkuna lichentsa</i>	- бир оз эркин ижро, ритм ва муסיқий суръатдан бир оз чиқиш
alla	<i>ital.</i>	<i>alla</i>	- ...га ўхшатиб, ... кайфиятида (а ла – франтс.)
alla breve	<i>ital.</i>	<i>alla breve</i>	- яримталиқ ноталар билан ҳисобланадиган (чоракталиқ эмас) 4 ҳиссали такт. Унда тактлар икки ҳиссали ҳаракат билан дирижёрлик қилинади.
allargando	<i>ital.</i>	<i>allargando</i>	- секинлаштириш, кенгайтириб
alla stretta	<i>ital.</i>	<i>alla stretta</i>	- тезлашиб
allegretto	<i>ital.</i>	<i>allegretto</i>	- аллегро га нисбатан секинроқ муסיқий суръат
allegro	<i>ital.</i>	<i>allegro</i>	- тез
allmahlich	<i>iem.</i>	<i>alg'mexlix</i>	- аста-секин
alto	<i>ital.</i>	<i>alg'to</i>	- алт (овоз)

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

altri	<i>ital.</i>	<i>alg'tri</i>	- солистсиз (якканавозсиз, яккахонсиз) гуруҳ
an	<i>nem.</i>	<i>an</i>	- ...га
andante	<i>ital.</i>	<i>andante</i>	- ошиқмасдан, ошиқмай
andantino	<i>ital.</i>	<i>andantino</i>	- анданте га нисбатан бир оз тезроқ
anfang	<i>nem.</i>	<i>anfang</i>	- бошланиш
anima	<i>ital.</i>	<i>anima</i>	- кўнгил, юрак. сон анима – сезиб, сезги билан; анимато – илҳом билан, жонланиб
aperti, aperto	<i>ital.</i>	<i>aperti, aperto</i>	- очик овоз билан (мисли дамли чолғуларда сурдинасиз, урма зарбли чолғуларда овозни бўғмасдан чалиш).
appassionato	<i>ital.</i>	<i>appassionato</i>	- эътирос билан
archet	<i>fran.</i>	<i>arshe</i>	- камон (смқчок)
archi	<i>ital.</i>	<i>arki</i>	- корли-камонли чолғулар
arco	<i>ital.</i>	<i>arko</i>	- камон (смқчок); соллърарсо – камон билан чалиш
arfa	<i>ital.</i>	<i>arfa</i>	- арфа
assai	<i>ital.</i>	<i>assai</i>	- ғоят, жуда
attacca	<i>ital.</i>	<i>attakka</i>	- асарнинг кейинги қисмига тўхтовсиз ўтиш
auf	<i>nem.</i>	<i>auf</i>	- ...га
aufstrich	<i>nem.</i>	<i>aufshtrix</i>	- камоннинг юқорига ҳаракати
auftakt	<i>nem.</i>	<i>auftakt</i>	- нафас, тактолди
aus	<i>nem.</i>	<i>aus</i>	- ...дан, билан

В

bachetta	<i>ital.</i>	<i>bakketta</i>	- 1) зарбли чолғулар учун таёқча, 2) камоннинг ёғоч қисми; бачетта ди тимъани – литавра чўпи (таёқчаси) (багуэтте – франтс. багет)
-----------------	--------------	-----------------	--

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

banda	<i>ital.</i>	<i>banda</i>	- 1) дамли чолғулар оркестри, 2) опера ёки симфоник оркестрлардаги кўшимча мисли дамли чолғулар гурухи
bassoon	<i>fran.</i>	<i>basson</i>	- фагот
baton	<i>ingl.</i>	<i>beten</i>	- дирижёр таёқчаси (Батон – франтс. бетен)
batterie	<i>fran.</i>	<i>batri</i>	- бир нечта урма-зарбли чолғулардан ташкил топган гурух
battuta	<i>ital.</i>	<i>battuta</i>	- 1) зарб, 2) такт, 3) дирижёрлик таёқчаси; а баттута – ритмик аниқ ижрога қайтиш
becken	<i>nem.</i>	<i>bekken</i>	- тарелкалар
belebend	<i>nem.</i>	<i>belebend</i>	- илҳом билан, жонланиб
bewegung	<i>nem</i>	<i>bevegung</i>	- ҳаракат, Бевэгт – ҳаяжон билан
bis	<i>lot.</i>	<i>bis</i>	- қайтариш, бирор бир қисмни икки марта қайтариш.
blaser	<i>nem.</i>	<i>blezer</i>	- дамли чолғу (ёки бласининструменте – блязиинструменте)
bogen	<i>nem.</i>	<i>bogen</i>	- камон (смқчок)
bois	<i>fran.</i>	<i>bua</i>	- қадимий дамли чолғу
bouche	<i>fran.</i>	<i>bushe</i>	- валторнанинг ёпиқ овози
bratsche	<i>nem.</i>	<i>bratshe</i>	- алт (камонли чолғу)
breit	<i>nem.</i>	<i>brayt</i>	- кенг
brio	<i>ital.</i>	<i>brio</i>	- жонли, қувноқ (сон брио – жонланиб, қувноқ)

С

caccia	<i>ital.</i>	<i>kachcha</i>	- ХИВ-ХВИ асрлар вокал мус. жанри
cadenza	<i>ital.</i>	<i>kadentsa</i>	- 1) каданс, 2) каденция
caisse	<i>fran.</i>	<i>kes</i>	- барабан

Чолгу ижсрочилигида инновацион ёндашув

calando	<i>ital.</i>	<i>kalando</i>	- овоз кучини Ёасайтириб бориш
cam'ana	<i>ital.</i>	<i>kam'ana</i>	- кўнғироқ (колокол)
cam'anello	<i>ital.</i>	<i>kam'anello</i>	- кўнғироқча
cantabile	<i>ital.</i>	<i>kantabile</i>	- куйчан
canto	<i>ital.</i>	<i>kanto</i>	- 1) кўшиқ, оҳанг, ҳиргойи 2) юқори овоз: дискант, сопрано
capo	<i>ital.</i>	<i>kapo</i>	- бош, бошланиш
cassa	<i>ital.</i>	<i>kassa</i>	- барабан
castagnette	<i>ital.</i>	<i>kastang'ette</i>	- кастанета
celesta	<i>ital.</i>	<i>chelesta</i>	- челеста
cembalo	<i>ital.</i>	<i>chembalo</i>	- чембало, клавесин
cinelli	<i>ital.</i>	<i>chinelli</i>	- тарелкалар
claquebois	<i>fran.</i>	<i>klyakbua</i>	- ксилофон
clarinetto	<i>ital.</i>	<i>klarinetto</i>	- кларнет
clarino	<i>ital.</i>	<i>klarino</i>	- табиий (асл) труба
cloche	<i>fran.</i>	<i>klyosh</i>	- кўнғироқ
coda	<i>ital.</i>	<i>koda</i>	- кода (тугалловчи қисм)
col (solla)	<i>ital.</i>	<i>kolg' (kolla)</i>	- билан, солла парте (<i>колла Ёарте</i>) – партия билан биргаликда (асосий партияни кузатиб)
come	<i>ital.</i>	<i>kome</i>	- ...дек, худди <i>come</i> сўра (<i>коме сўра</i>) – (худди) бошидагидек
comodo	<i>ital.</i>	<i>komodo</i>	- қулай, енгил, зўриқмасдан
con	<i>ital.</i>	<i>kon</i>	- билан, ... билан бирга
conducteur	<i>fran.</i>	<i>kondyukter</i>	- дирижёр
continuo	<i>ital.</i>	<i>kontinuo</i>	- ҳар доим, тўхтовсиз, давомли <i>бассо континуо</i> (<i>бассо континуо</i>) – тўхтовсиз, давомли бас
contrabasso	<i>ital.</i>	<i>kontrabasso</i>	- контрабас
contrafagotto	<i>ital.</i>	<i>kontrafagotto</i>	- контрафагот
coperto	<i>ital.</i>	<i>koperto</i>	- ёпиқ овоз
corda	<i>ital.</i>	<i>korda</i>	- тор, сим
cornet-a-'istons	<i>fran.</i>	<i>kornet-a-'iston</i>	- корнет-а-Ёистон
cornetta	<i>ital.</i>	<i>kornetta</i>	- корнет

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

corno	<i>ital.</i>	<i>korno</i>	- валторна, сорно ингесе (<i>итал. корно ингезе</i>) – инглиз рожоги
coro	<i>ital.</i>	<i>koro</i>	- хор
crescendo	<i>ital.</i>	<i>kreshendo</i>	- овоз кучини аста-сэкин кучайтириш
cymbales	<i>fran.</i>	<i>kenbalg'</i>	- тарелкалар
D			
da capo al fine	<i>ital.</i>	<i>da kapo alg' fine</i>	- бошидан охиригача кайтариш
damfer	<i>nem.</i>	<i>demfer</i>	- сурдина
deciso	<i>ital.</i>	<i>dechizo</i>	- журҳат билан, кўркмасдан
decrescendo	<i>ital.</i>	<i>dekreshendo</i>	- овоз кучини аста-сэкин пасайтириш
detache	<i>fran.</i>	<i>detashe</i>	- камонли чолғуларда ижро штрихи, ҳар бир овоз тордан узилмаган ҳолда алоҳида йўналишларда ижро этилади.
diminuendo	<i>ital.</i>	<i>diminuendo</i>	- овоз кучини аста Ъасайтириб бориш
direction	<i>fran.</i>	<i>direksg'on</i>	- дирижёрлик
divisi	<i>ital.</i>	<i>divizi</i>	- бир хил турдаги чолғу гуруҳларининг бўлиниб чалиши, (масалан: аккордларни); нон дивиси (<i>итал. нон дивизи</i>) – бўлинмасдан ижро этиш
dolce	<i>ital.</i>	<i>dolche</i>	- майин
dolente	<i>ital.</i>	<i>dolente</i>	- арз билан, дард билан
doppelzunge	<i>nem.</i>	<i>doppelg'tsunge</i>	- дамли чолғуларда тилни икки марта уриш
doppio	<i>ital.</i>	<i>doppio</i>	- икки карра доппио мовименто (доппио мовименто) – икки карра тез
double	<i>fran.</i>	<i>dubl'</i>	- кўш, кўшалок, қайтариш
drangent	<i>nem.</i>	<i>drengend</i>	- тезлашиб

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

due *ital.* *due* - икки; а деух (фран. а де) – иккаласи, 2 чолғу

Е

echo *fran.* *eko* - эхо, валторнада ижро услуби

edition *fran.* *edisg'on* - нашриёт

eilen *nem.* *aylen* - шошилиб

einfach *nem.* *aynfax* - оддий, енгил

en dehors *fran.* *an deor* - оҳангни ажратиш ёки алоҳида овоз

energico *ital.* *enerjiko* - энергия билан, кучли, шижоат билан

englischhorn *nem.* *englishxorn* - инглиз рожоги

espressivo *ital.* *espressivo* - ифодали

etwas *nem.* *etvas* - бир оз, озгина

Ф

fagott *nem.* *fagot* - фагот

fast *ital.* *fast* - кучли, тез

feierlich *nem.* *fayerlix* - тантанали, байрамона

ferme *nem.* *ferme* - ёпиқ овоз

feroce *ital.* *feroche* - ғазаб билан, ёввойи

feuer *nem.* *foyer* - олов, қайноқ

fiati *ital.* *fg'yati* - дамли чолғулар

fine *ital.* *fine* - тамом

flagioletto *ital.* *fladjoletto* - 1) флажолет (камонли чолғулар ва арфадаги ижро услуби, 2) қадимий флейта тури

flat *ingl.* *flet* - бемол

flatterzunge *nem.* *flattersunge* - дамли чолғуларда ижро услуби (тремоло тури)

flautando *ital.* *flautando* - камон билан грифга яқин чалиш (флейта овозига ўхшатиб)

forte *ital.* *forte* - кучли, қаттиқ; фортиссимо – жуда кучли

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

frullato	<i>ital.</i>	<i>frullato</i>	- дамли чолғуларда ижро услуби (тремоло тури)
fuoco	<i>ital.</i>	<i>fuoko</i>	- олов; сон фуосо – олов билан

G

geige	<i>nem.</i>	<i>gayge</i>	- скрипка
gemachlich	<i>nem.</i>	<i>gemelix</i>	- осуда, тинч
gemessen	<i>nem.</i>	<i>gemessen</i>	- аниқ, ўлчовдан чиқмасдан
gesang	<i>nem.</i>	<i>gezang</i>	- кўшиқ
gesto'ft	<i>nem.</i>	<i>geshto'ft</i>	- ёпиқ овоз
geteilt	<i>nem.</i>	<i>getaylt</i>	- бир турдаги камонли чолғулар гуруҳининг иккига бўлиниб чалиши
giocoso	<i>ital.</i>	<i>jokozo</i>	- шодланиб, қувноқ, ўйноқи
giusto	<i>ital.</i>	<i>justo</i>	- тўғри, аниқ, ўлчовда
glissando	<i>ital.</i>	<i>glissando</i>	- глиссандо
glocke	<i>nem.</i>	<i>gloke</i>	- кўнғироқ
gran	<i>ital.</i>	<i>gran</i>	- катта
grandioso	<i>ital.</i>	<i>grandiozo</i>	- салобатли
grave	<i>ital.</i>	<i>grave</i>	- оғир, тантанали
grazia	<i>ital.</i>	<i>gratsia</i>	- грация, эҳтиёт билан
grosso	<i>ital.</i>	<i>grosso</i>	- катта, йирик
gusto	<i>ital.</i>	<i>gusto</i>	- маъноли (ширали)

H

halfte	<i>nem.</i>	<i>xelbfte</i>	- ярим
harfe	<i>nem.</i>	<i>xarfe</i>	- арфа
harmonique	<i>fran.</i>	<i>armonik</i>	- гармоник (аккорд)
harpegiert	<i>nem.</i>	<i>xarpedjirt</i>	- арпеджированно
hastig	<i>nem.</i>	<i>xastix</i>	- шошилиб
hauptsatz	<i>nem.</i>	<i>xauptzats</i>	- бош партия
hautbois	<i>fran.</i>	<i>obua</i>	- гобой
heftig	<i>nem.</i>	<i>xeftix</i>	- ... га томон интилиб
heimlich	<i>nem.</i>	<i>xaymlix</i>	- сирли, ёпиқ
heraus	<i>nem.</i>	<i>xeraus</i>	- ...дан ташқари, ичида эмас; бирор-бир овозни ажратиб ижро этиш
herzlich	<i>nem.</i>	<i>xertslix</i>	- чин дилдан, юракдан

Чолғу ижсрочилигида инновацион ёндашув

hinter	<i>nem.</i>	<i>xinter</i>	- орқада
hoboe	<i>nem.</i>	<i>xoboe</i>	- гобой
hohe	<i>nem.</i>	<i>xoe</i>	- баландлик
horn	<i>nem.</i>	<i>xorn</i>	- валторна
humor	<i>nem.</i>	<i>xumor</i>	- юмор, ҳазил

I

imitando	<i>ital.</i>	<i>imitando</i>	- ўхшатиб
immer	<i>nem.</i>	<i>immer</i>	- ҳар доим, ҳамма вақт
in	<i>ital.</i>	<i>in</i>	- ...га, ...га томон, ...дан
incalzando	<i>ital.</i>	<i>inkal'tsando</i>	- тезлашиб
intrada	<i>lot,</i> <i>nem.</i>	<i>intrada</i>	- кириш

K

kettle-drums	<i>ital.</i>	<i>ketl-dramz</i>	- литавралар
klagend	<i>nem.</i>	<i>klagend</i>	- арз билан
klang	<i>nem.</i>	<i>klang</i>	- овоз, тон, тембр
klarinette	<i>nem.</i>	<i>klarinette</i>	- кларнет
klavier	<i>nem.</i>	<i>klavir</i>	- торли-клавишли чолғуларнинг умумий аталиши (клавесин, фортепиано ва б.)
klein	<i>nem.</i>	<i>klyayn</i>	- кичик
kraft	<i>nem.</i>	<i>kraft</i>	- куч
kurz	<i>nem.</i>	<i>kurts</i>	- қисқа, узиб

L

laissez vibrer	<i>fran.</i>	<i>lesse vibre</i>	- 1) фортепианонинг ўнг педалида чалиш, 2) арфада торлар вибрациясини тўхт.
lamento	<i>ital.</i>	<i>lamento</i>	- йиғи, хўрсиниш
langsam	<i>nem.</i>	<i>langzam</i>	- секин
largetto	<i>ital.</i>	<i>largetto</i>	- Ларго дан тезроқ, андантедан секинроқ
largo	<i>ital.</i>	<i>largo</i>	- кенг, секин
laut	<i>nem.</i>	<i>laut</i>	- қаттиқ

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

leader	<i>ingl.</i>	<i>liide</i>	- бошқарувчи (дирижёр, концертмейстер)
lebhaft	<i>nem.</i>	<i>lebhaft</i>	- жонли
leer	<i>nem.</i>	<i>leer</i>	- бўш, леэре сеите (леэре зайте) – очик сим.
legato	<i>ital.</i>	<i>legato</i>	- легато. ноталарни бўлмасдан, улаб чалиш Нон legato – ноталарни бўлиб чалиш
leggero	<i>ital.</i>	<i>ledjero</i>	- енгил
legno	<i>ital.</i>	<i>leng'o</i>	- камоннинг ёғоч қисми, сон легно – камоннинг ёғоч қисми билан чалиш.
leise	<i>nem.</i>	<i>lyayze</i>	- секин, сокин
lento	<i>ital.</i>	<i>lento</i>	- секин, кучсиз, чўзиб
liberta	<i>ital.</i>	<i>liberta</i>	- озод, эркин
libitum	<i>lot.</i>	<i>libitum</i>	- исталган, ад либитум – хоҳишга қараб.
loco	<i>lot.</i>	<i>loko</i>	- ёзув бўйича чалиш
lungo	<i>ital.</i>	<i>lungo</i>	- узун, узоқ
lustig	<i>nem.</i>	<i>lyustix</i>	- қувноқ, кулгили
M			
ma	<i>ital.</i>	<i>ma</i>	- лекин
maestoso	<i>ital.</i>	<i>maestozo</i>	- тантанавор, улуғвор
main	<i>fran.</i>	<i>men</i>	- қўл
marcato	<i>ital.</i>	<i>markato</i>	- ажратиб
marcia	<i>ital.</i>	<i>marcha</i>	- марш
marlete	<i>fran.</i>	<i>marlete</i>	- камонли чолғуларда штрих тури
marziale	<i>ital.</i>	<i>martsiale</i>	- жанговар
meno	<i>ital.</i>	<i>meno</i>	- ...роқ, озроқ, бир оз мено мосо – секинроқ
mezzo	<i>ital.</i>	<i>metsdzo</i>	- ярим, ўртача меззо форте – ўртача куч билан ф
militaire	<i>fran.</i>	<i>militer</i>	- ҳарбий
mit	<i>nem.</i>	<i>mit</i>	- билан, бирга
mixte	<i>nem.</i>	<i>mikst</i>	- аралаш, ҳар-хил, турли
moderato	<i>ital.</i>	<i>moderato</i>	- ўртача

Чолгу ижрочилигида инновацион ёндашув

moglich	<i>nem.</i>	<i>myoglix</i>	- бўлиши мумкин, балки
molto	<i>ital.</i>	<i>molto</i>	- жуда, ғоят
mordente	<i>ital.</i>	<i>mordent</i>	- ўткир, учли (мелизм тури)
morendo	<i>ital.</i>	<i>morendo</i>	- овознинг йўқолиб бориши
moto	<i>ital.</i>	<i>moto</i>	- ҳаракат, сон мото – ҳаракат билан
muta	<i>lot.</i>	<i>muta</i>	- алмаштир. Мута ин ... - га алмаштир. партияларда кўрсатилади. Масалан: доирани ноғорага

N

nach	<i>nem.</i>	<i>nax</i>	- ...га, ...да, ...дан кейин
nachlassend	<i>nem.</i>	<i>naxlassend</i>	- Ёасайтиш (овоз), кучсизланиш, ҳотиржам
natürlich	<i>nem.</i>	<i>natyurlix</i>	- табиий, одатий. М: Ёизз. дан кейин нат.
nicht	<i>nem.</i>	<i>nixt</i>	- эмас, ...масдан М: ничт счнелл – шошмасдан
niederschlag	<i>nem.</i>	<i>nidershlag</i>	- дирижёр таёқчасининг Ёастга ҳаракати
nimmt	<i>nem.</i>	<i>nimt</i>	- олинг. М: ниммт Б-Кларинетте – созандага ин Б кларнетини олиш кўрсатмаси
noch	<i>nem.</i>	<i>nox</i>	- яна

O

obbligato	<i>ital.</i>	<i>obbligato</i>	- керакли, мажбурий
oboe	<i>ital.</i>	<i>oboe</i>	- гобой
offen	<i>nem.</i>	<i>offen</i>	- очик овоз, сурдинасиз
oft	<i>nem.</i>	<i>oft</i>	- тез-тез
ohne	<i>nem.</i>	<i>one</i>	- ...сиз, ...дан ташқари
opus	<i>lot.</i>	<i>opus</i>	- асар
ordinario	<i>ital.</i>	<i>ordinarno</i>	- одатий (ижро). М: Ёизз. дан кейин арсо
organo	<i>ital.</i>	<i>organo</i>	- орган
ossia	<i>ital.</i>	<i>ossia</i>	- ёки, енгил вариант (одатда текстни енгиллаштириш)

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

ostinato	<i>ital.</i>	<i>ostinato</i>	- мустахкам, ўжар. М: бассо остинато – оҳанг ёки ритмик кўринишни ўзгартирмасдан бир ҳил қайтариб чалиб туриш.
ouvert	<i>fran.</i>	<i>uver</i>	- очик овоз
P			
partitura	<i>ital.</i>	<i>partitura</i>	- партитура
passione	<i>ital.</i>	<i>passg'one</i>	- эътирос, қизиқиб
pauken	<i>nem.</i>	<i>pauken</i>	- литавра
pausa	<i>ital.</i>	<i>pauza</i>	- пауза
percussione	<i>ital.</i>	<i>perkussione</i>	- урма-зарбли чолғулар гуруҳи
petit	<i>fran.</i>	<i>pti</i>	- кичик
peu	<i>fran.</i>	<i>pyo</i>	- бир оз, озгина
piacere	<i>ital.</i>	<i>pg'yachere</i>	- хоҳишга қараб, эркин ижро
pianissimo	<i>ital.</i>	<i>pianissimo</i>	- жуда секин (овоз)
piano	<i>ital.</i>	<i>piano</i>	- секин (овоз)
piatti	<i>ital.</i>	<i>pg'yatti</i>	- тарелка (урма-зарбли чолғу)
piccolo	<i>ital.</i>	<i>pikkolo</i>	- кичик
piu	<i>ital.</i>	<i>piu</i>	- бир оз ...
pizzicato	<i>ital.</i>	<i>pitstsikato</i>	- бармоқ билан чалиш
poco	<i>ital.</i>	<i>poko</i>	- бир оз, камроқ М: Ёосо аллегро – унчалик тез эмас
poi	<i>ital.</i>	<i>poi</i>	- кейин, кейинроқ, ...дан кейин
portamento	<i>ital.</i>	<i>portamento</i>	- 1) кўшиқ ва дамли чолғуларда бир нотадан иккинчисига сирпаниб ўтиш, 2) камонли чолғуларда ижро штрихи тури.
posaune	<i>nem.</i>	<i>pzaune</i>	- тромбон
position	<i>fran.</i>	<i>pozisg'on</i>	- чап кўлнинг грифдаги жойлашув ҳолати
possibile	<i>ital.</i>	<i>possibile</i>	- мумкин, бўлиши кўпроқ
pour	<i>fran.</i>	<i>pur</i>	- учун

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

poussee	<i>fran.</i>	<i>pousse</i>	- камоннинг харакати	юқорига
prachtvoll	<i>nem.</i>	<i>praxtfol'</i>	- ажойиб, ғурур билан	
presto	<i>ital.</i>	<i>presto</i>	- тез	
prima	<i>ital.</i>	<i>prima</i>	- биринчи	

Q

quasi	<i>ital.</i>	<i>kuazi</i>	- худди, ...га ўхшатиб	
--------------	--------------	--------------	------------------------	--

R

rallentando	<i>ital.</i>	<i>rallentando</i>	- секинлашиб	
rasch	<i>nem.</i>	<i>rash</i>	- тез, жадал	
recitativo	<i>ital.</i>	<i>rechitativo</i>	- речитатив (овоз чиқариб ўқиш, декламация қилиш)	
resto	<i>ital.</i>	<i>resto</i>	- қолган қисм, бошқа қисм	
retardant	<i>fran.</i>	<i>retardan</i>	- секинлашиб	
risoluto	<i>ital.</i>	<i>rizolyuto</i>	- шахдам, шахд билан	
ritardando	<i>ital.</i>	<i>ritardando</i>	- секинлашиб	
ritenuto	<i>ital.</i>	<i>ritenuto</i>	- секинлашиш	
rubato	<i>ital.</i>	<i>rubato</i>	- эркин ижро	
ruhig	<i>nem.</i>	<i>ruix</i>	- секин, тинч, хотиржам	

S

saite	<i>nem.</i>	<i>zayte</i>	- тор, сим	
saltando	<i>ital.</i>	<i>salg'tando</i>	- камонли чолғуларда штрих тури. Камонни торга ташлаш (уриш) ва сакратиб чалиш.	
sans	<i>fran.</i>	<i>san</i>	- ...сиз, эмас	
sautillue	<i>fran.</i>	<i>sotiye</i>	- камонли чолғуларда штрих тури. Енгил списсато	
saxsophon	<i>nem.</i>	<i>saksofon</i>	- саксофон	
scherzando	<i>ital.</i>	<i>skertsando</i>	- ҳазилона, ўйноқи	
scherzo	<i>nem.</i>	<i>skertso</i>	- скертсо, ҳазил	
schleppend	<i>nem.</i>	<i>shleppend</i>	- тортиб	
schnell	<i>nem.</i>	<i>shnelg</i>	- тез	
score	<i>Ingl.</i>	<i>skoo</i>	- партитура	
secco	<i>ital.</i>	<i>sekko</i>	- қуруқ, юлиб, бирдан	

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

segno	<i>ital.</i>	<i>seng'o</i>	- қайтариш белгисининг бир тури
sehr	<i>nem.</i>	<i>zer</i>	- ғоят, жуда
semplice	<i>ital.</i>	<i>sempliche</i>	- табиий, оддий
sempre	<i>ital.</i>	<i>sempre</i>	- доим, ҳамма вақт, ҳар доим
senza	<i>ital.</i>	<i>senza</i>	- ...сиз, эмас
sforzando	<i>ital.</i>	<i>sfortsando</i>	- бирон-бир товуш ёки аккорда бирдан пайдо бўлган акцент
silenzio	<i>ital.</i>	<i>silentsio</i>	- жимлик, тинчлик
silofono	<i>ital.</i>	<i>silofono</i>	- ксилофон
simile	<i>ital.</i>	<i>simile</i>	- ўхшатиб, худди олдингидек
small	<i>ingl.</i>	<i>smol</i>	- кичик, катта эмас
sola	<i>ital.</i>	<i>sola</i>	- битта, якканавоз, яккахон
sordina	<i>ital.</i>	<i>sordina</i>	- сурдина, сон сордини – сурдина билан
sostenuto	<i>ital.</i>	<i>sostenuto</i>	- шошилмай, овозни кенгайтириб, ушлаб
sotto	<i>ital.</i>	<i>sotto</i>	- остида. Тагида
soutenu	<i>fran.</i>	<i>sutenyu</i>	- шошилмай, хотиржам
spiccato	<i>ital.</i>	<i>spikkato</i>	- камонли чолғуларда штрих тури. Камонни енгил сакратиб чалиш.
spirito	<i>ital.</i>	<i>spirito</i>	- рух, ақл, сезги
spitze	<i>nem.</i>	<i>shpitse</i>	- камоннинг учи (қисми)
staccato	<i>ital.</i>	<i>stakkato</i>	- узиб-узиб чалиш.
stark	<i>nem.</i>	<i>shtark</i>	- кучли, кудратли
steigernd	<i>nem.</i>	<i>shtaygernd</i>	- тезлашиб, интилиш билан
stesso	<i>ital.</i>	<i>stesso</i>	- шунинг ўзи, шундай
stimme	<i>nem.</i>	<i>shtimme</i>	- овоз
strepitoso	<i>ital.</i>	<i>strepitozo</i>	- шовқинли, қаттиқ
stringendo	<i>ital.</i>	<i>strinjendo</i>	- тезлашиб
subito	<i>ital.</i>	<i>subito</i>	- бирдан
T			
tace	<i>ital.</i>	<i>tache</i>	- рауза чўзимини кўрсатиш, (жимлик)
takt	<i>nem.</i>	<i>takt</i>	- такт

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

tamburino	<i>ital.</i>	<i>tamburino</i>	- шиқилдоқ (бубен)
tamburo	<i>ital.</i>	<i>tamburo</i>	- барабан
tamtam	<i>ital.</i>	<i>tamtam</i>	- тамтам (урма зарбли чолғу)
tempo	<i>ital.</i>	<i>tempo</i>	- темп (муסיқий суръат), ритм, такт
tenuto	<i>ital.</i>	<i>tenuto</i>	- берилган чўзимдаги нотани охиригача куч билан ушлаб чалиш
timbro	<i>ital.</i>	<i>timbro</i>	- тембр (ранг)
timpani	<i>ital.</i>	<i>timpani</i>	- литавра
tranquillo	<i>ital.</i>	<i>trakuillo</i>	- хотиржам, зўриқмасдан (дам олиб)
tre	<i>ital.</i>	<i>tre</i>	- 3 (уч)
tremolando	<i>ital.</i>	<i>tremolando</i>	- тремоло, (қалтиратиб)
triangolo	<i>ital.</i>	<i>triangolo</i>	- учбурчак (треуголғник)
tromba	<i>ital.</i>	<i>tromba</i>	- труба
trombone	<i>ital.</i>	<i>trombone</i>	- тромбон
trommel	<i>nem.</i>	<i>trommel</i>	- барабан
trompette	<i>fran.</i>	<i>trompet</i>	- труба
troppo	<i>ital.</i>	<i>troppo</i>	- жуда, ғоят
tuba	<i>ital.</i>	<i>tuba</i>	- туба
tutti	<i>ital.</i>	<i>tutti</i>	- 1) бир хил турдаги чолғу гуруҳининг барча аъзолари, 2) асардаги оркестр ижроси (солистка рауза райтида, 3) бутун оркестр ёки хор ижроси.

U

ultimo	<i>ital.</i>	<i>ulg'timo</i>	- сўнги, охирги
un	<i>ital.</i>	<i>un</i>	- бир, ёлғиз
und	<i>nem.</i>	<i>und</i>	- ва
unisono	<i>ital.</i>	<i>unisiono</i>	- 1) унисон, Ёрима. 2) ажратиб чалиш белгисидан сўнг бирор гуруҳ аъзоларини бир хил чалиш кўрсаткичи
unmerklich	<i>nem.</i>	<i>unmerklix</i>	- билинтирмасдан

V

veloce	<i>ital.</i>	<i>veloche</i>	- тез, чопқир
verlag	<i>nem.</i>	<i>verlag</i>	- ношир, нашриёт
vide	<i>lot.</i>	<i>vide</i>	- қара. ви – де – партияларда бирор-бир жумлани бошланиши ва тугалланиши
viel	<i>nem.</i>	<i>filg'</i>	- кўп
vif	<i>fran.</i>	<i>vif</i>	- жонли, тез, қайноқ
viola	<i>ital.</i>	<i>viola</i>	- алт (камонли чолғу)
violino	<i>ital.</i>	<i>violino</i>	- скрипка
violoncello	<i>ital.</i>	<i>violonchello</i>	- виолончел
vite	<i>fran.</i>	<i>vit</i>	- тез
vivace	<i>ital.</i>	<i>vivache</i>	- тез аллегро дан тезроқ (виво – виво)
voce	<i>ital.</i>	<i>voche</i>	- 1) овоз, 2) партия (нота), сотто восэ – ярим овозда
voix	<i>fran.</i>	<i>vua</i>	- овоз
volk	<i>nem.</i>	<i>vol'k</i>	- халқ
voll	<i>nem.</i>	<i>vol'</i>	- тўлик
volti	<i>ital.</i>	<i>vol'ti</i>	- варақлаш, очиш вольти субито (вольти субито) – тезда варақлаш, очиш (в.с.)
vuota	<i>ital.</i>	<i>vuota</i>	- очик (очик симда чалиш кўрсаткичи)

W

wand	<i>ingl.</i>	<i>uond</i>	- дирижёр таёқчаси
wechseln	<i>nem.</i>	<i>veksel'n</i>	- алмаштириш
weg	<i>nem.</i>	<i>veg</i>	- олиш, яшириш Дамфер wэг (демфер вег) – сурдинани олиш (ечиш)
weich	<i>nem.</i>	<i>veyx</i>	- юмшок, нозик
wenig	<i>nem.</i>	<i>venix</i>	- бир оз, камроқ, озроқ
werk	<i>nem.</i>	<i>verk</i>	- асар, ижодий иш
wie	<i>nem.</i>	<i>vi</i>	- қандай
wieder	<i>nem.</i>	<i>vider</i>	- яна, янгидан

Чолгу ижсрочилигида инновацион ёндашув

wild *nem.* *vilg'd* - ёввойи

wichtig *nem.* *vuxtix* - оғир

Z

zart *nem.* *tsart* - юмшоқ, кучсиз

zugleich *nem.* *tsuglyayx* - бир вақтда (ижро)

zunge *nem.* *tsunge* - ёғочли дамли чолғуларда
трост (камиш)

zusammen *nem.* *tsuzammen* - бирга, унисон

zwischen *nem.* *tsvishen* - орасида

ТЕСТЛАР

1.	Инновация нима?	жараён ёки маҳсулотнинг самарадорлигини ошириш мақсадида татбиқ этилган ёки татбиқ этилаётган янгилик	ҳар қандай ўзгаришларни амалга ошириш	эски тизимнинг ўзгартирилиши	маҳсулот сифатини оширишга қаратилган ҳаракат
2.	Инновация турлари қайси жавобда тўғри кўрсатилган?	технологик, ижтимоий, ташкилий, маркетинг, маҳсулотга оид	прогрессив, агрессив	оригинал, эскирган	умуман янги, муқаддам бўлиб, кейин унутилган
3.	Европа Иттифоқида инновацияларни жорий этиш бўйича давлатларнинг таснифи қандай?	1. Инновация илғорлари; 2. Инновацияга эргашувчилар; 3. Ўртача инноватор давлатлар; 4. Орқада қолаётган давлатлар	1. Шарқий Европа давлатлари 2. Ғарбий Европа давлатлари	1. Инновацияга интилувчи 2. Инновацияни татбиқ этувчи 3. Инновацияни инкор этувчи	1. Европа Иттифоқи таркибидаги давлатлар 2. Европа Иттифоқида интилувчи давлатлар
4.	Чолғу ижрочилигида инновацияларни қайси соҳада татбиқ этиш энг юқори самара беради?	таълим тизимида	профессионал санъатда	ҳаваскорлик санъатида	илмий тадқиқотда
5.	Ижро санъатида инновация сифатида қабул қилинадиган йўллардан бирини танланг	муқаддам маълум бўлмаган примитив чолғулардан фойдаланиш	янги ўқув адабиётларини яратиш	талаба ва ўқувчиларни иқтидорига қараб танлаб олиш тизимини жорий этиш	таълим сифатини яхшилаш мақсадида ўқув режаларини такомиллаштириш
6.	Чолғу ижрочилигида инновация сифатида қабул қилинадиган йўллардан бирини танланг	муқаддам ишлатилмаган нарсалардан чолғу сифатида фойдаланиш	талаба ва ўқувчиларни иқтидорига қараб танлаб олиш тизимини жорий этиш	таълим сифатини яхшилаш мақсадида ўқув режаларини такомиллаштириш	янги ўқув адабиётларини яратиш
7.	Ижро санъатида инновация сифатида қабул қилинадиган йўллардан бирини танланг	чолғу ижрочилигида муқаддам ишлатилмаган услубларни	таълим сифатини яхшилаш мақсадида ўқув режаларини	янги ўқув адабиётларини яратиш	талаба ва ўқувчиларни иқтидорига қараб танлаб олиш тизимини

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

		кўллаш	такомиллаштириш		жорий этиш
8.	Чолғу ижрочилигида инновация сифатида қабул қилинадиган йўллардан бирини танланг	мавжуд чолғуларни такомиллаштириш	янги ўқув адабиётларини яратиш	талаба ва ўқувчиларни иктидорига қараб танлаб олиш тизимини жорий этиш	таълим сифатини яхшилаш мақсадида ўқув режаларини такомиллаштириш
9.	“Модернизм” қачон бошланган бошланган?	20 асрнинг боларидан	19 асрнинг охиридан	19 асрнинг ярмидан	20 асрнинг ярмидан
10.	Қайси жавоб тўғри?	“Экспрессионизм 20 асрнинг биринчи ярмида давом этган Европа санъатидаги йўналиш”	“Экспрессионизм 19 асрнинг биринчи ярмида давом этган Европа санъатидаги йўналиш”	“Экспрессионизм 21 асрнинг бошида пайдо бўлган Европа санъатидаги йўналиш”	“Экспрессионизм 20 асрнинг иккинчи ярмида давом этган Европа санъатидаги йўналиш”
11.	“Аппликатура” нима?	тегишли ноталар ижросида тегишли бармоқлардан фойдаланиш	нотани чўзиб ижро этиш	ноталарни узиб ижро этиш	ноталарни битта бармоқда чалиш услуги
12.	Ал Урмавийнинг нота системаси қайси чолғуга мослашган эди?	уд	улуғла	мақто	сато
13.	Афғон рубобини яна қандай номлашган?	бухоро рубоби	хинд рубоби	рабоби турк	ребаба
14.	Бухоро Шашмақоми ким томонидан илк бор нотага олинган?	В.Успенский	В.Беляев	В.Миронов	Й.Ражабий
15.	Германия ва Ўзбекистонда чолғу ижрочиларини тайёрлашдаги асосий фарқ нимада?	Германияда оркестр ижрочиси, Ўзбекистонда яқка ижрочи тайёрлашга қаратилганлигида	Деярли фарқи йўқ	Германияда 10 ёшгача чолғу билан шуғулланмайди	Интернатура мавжудлигида
16.	Гобой қайси ўзбек чолғусига ўхшаш принципда овоз хосил қилади?	сурнай	най	карнай	кўшна
17.	Дойра дастлаб кимлар томонидан фойдаланилган?	шаманларнинг	фолбинларнинг	табибларнинг	отинларнинг

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

18.	Дудук қайси халқнинг миллий чолғуси ҳисобланади?	арман	озарбайжон	турк	барча Шарқ халқларининг
19.	Ижро техникасини ўстириш учун чалинадиган машқ бу...	этюд	мазурка	соло	баркарола
20.	Қуйидаги чолғуларнинг пайдо бўлиш тартибини топинг	клавесин, клавикорд, пианино, роял	клавесин, пианино, клавикорд, роял	клавикорд, клавесин, пианино, роял	роял, клавесин, клавикорд, пианино
21.	Кўп чолғуларда ижрочилик қобилияти бор ижрочини қандай номлашади?	мульти-инструменталист	мультипрофи	моно-инструментал	фраер
22.	Музыка дастлаб қайси фан таркибида ўрганилган?	Математика	Фалакиёт	Физика	Кимё
23.	Нима учун “камер” оркестрлари ва ансамбллари дейилади?	ёпиқ жойда ижрога мўлжалланганлиги учун	камер музикани ижро этганлиги учун	бир хил чолғудан ташкил этилганлиги учун	бир гуруҳга кировчи чолғулардан тузилганлиги учун
24.	Симфоник оркестр таркибининг катталиги қайси гуруҳ чолғуларининг сонига кўра белгиланади	ёғоч дамли	мис дамли	торли	умумий ижрочилар
25.	Симфоник оркестрда дамли чолғулар неча гуруҳга бўлинади?	2 та	3 та	4 та	1 та
26.	Симфоник оркестрнинг асосини қайси гуруҳ ташкил қилади?	торли	дамли	урма-зарбли	мис дамли
27.	Танбур ижросида ўзига хос мактаб яратган созанда ким?	Турғун Алиматов	Жўрабек Саидалиев	Ориф Қосимов	Махмуд Юнусов
28.	Уд чолғуси Ғарбда қандай номланади?	лютня	ал уд	ситра	гитара
29.	Уд чолғуси Италияда қайси чолғунинг пайдо бўлишига сабаб бўлган?	мандолина	скрипка	ситра	гитара
30.	Ўзбек музикашунослиги олими, мохир созанда ва хонанда, академик	Ю.Ражабий	К. Норматов	М.Юсупов	И.А.Ақбаров

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

	унвонига сазовор бўлган шахс ким?				
31.	Ўрта Осиё миллий чолғулари коллекциясини ким биринчи бўлиб тўплаган?	Эйхгорн	Успенский	Глиэр	Ражабий
32.	Фаробий таълимотига кўра энг мукамал чолғу қайси?	инсон овози	най	уд	доира
33.	Фортепиано қайси чолғулар гуруҳига киради?	урма жарангли торли	торли	урма зарбли	урма
34.	Фортепианонинг клавиесин ва клавиқорддан устунлиги...	товушни чўзиш ва ўчириш имкониятида	торлар сонининг кўплигида	клавиатуранинг рангида	чалиш осонлигида
35.	Ҳиндистонда кенг тарқалган кўп торли, ковоқсимон косахонага эга чолғу	ситар	сетора	чангура	табла
36.	Ҳозирги чанг чолғуси Тошкенда биринчи марта қачон пайдо бўлган?	XX асрда	1760 йилда	XIX асрда	XV аср бошида
37.	Ҳозирда Ўзбекистонда профессионал мусликий таълим неча босқичда амалга оширилади?	уч	икки	тўрт	бир
38.	Хоразм мақомларини ким нотага туширган?	Матниёз Юсупов	Комилжон Отаниёзов	Султон Хайитбоев	Хожихон Болтаев
39.	Хоразм танбур чизиги ким томонидан ихтиро этилган?	Мухаммад Ниёз Пахлавон Мирзабоши	Ота Жалол Носир ўғли	Матниёз Юсупов	Сайфуддин Ал – Урмавий
40.	Чанқўбиз Фарбда қандай умумий номга эга?	варган	сопилка	ситра	китхара
41.	Чанқўбиз қайси материаллардан ишланиши мумкин?	металл, ёғоч, суяк	пластик, металл	қаттиқ бўлган барча металллардан	чегараси йўқ
42.	Чанқўбиз немисларда қандай номланади?	маул троммел	сопилка	ситра	китхара
43.	Чолғу оиласи бу...	битта чолғу асосида яратилган чолғулар	битта гуруҳга кировчи чолғулар	оилавий ижро этиладиган созлар	бир хил созланадиган чолғулар

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

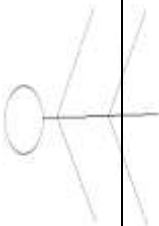
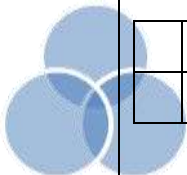

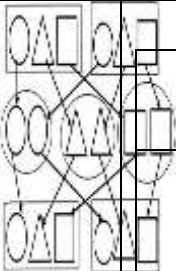
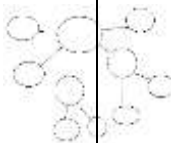
44.	Шашмақом ижросида энг асосий чолғу қайси?	танбур	датор	дойра	уд
45.	Энг пастки ноталарни чалишга мўлжалланган мис дамли чолғу қайси?	туба	тромбон	тенор	бас
46.	Энг юқори ноталарни чалиш имкониятига эга дамли симфоник оркестр чолғуси қайси?	флейта пикколо	гобой	кларнет	труба
47.	“Симфоник металл” нима?	муסיкий ижро услуги	жанр	оркестр таркиби	махсус эстрада ансамбли
48.	“Симфоник рок”да энг асосий чолғу қайси?	клавишли	торли	урма	камонли
49.	“Эстрада” сўзининг луғавий маъноси нима?	сахна	майдон	оммавий муסיқа	сўнгги муסיқа
50.	1924 йили Бухоро Шашмақоми кимларнинг ижросидан ёзиб олинади?	Ота Жалол Носир ўғли ва Ота Фиёс	Ниёз Пахлавон Мирзабоши	Е.Романовск ая	А.Успенский

1.Расмда берилган “педагог-талаба(лар)” муносабатининг ташкил этилишини таъминловчи таълимий характердаги технология номини аниқланг?

	Таълим технологиялари турлари
	Компьютерли таълим
	Эркин таълим
	Ҳамкорлик таълими
	Анъанавий таълим
	Дастурлаштирилган таълим
	Табақалаштирилган таълим
Тўғри жавоб:	

2.График органайзерлар турларини аниқланг ва жадвалга ҳар бир расмга мос рақамларни ёзинг.

1) Кластер; 2) Бенн-диаграммаси; 3) балиқ скелети; 4) БББ жадвали; 5) инсерт жадвали; 6) арра.

				
---	---	---	--	---

Жавоблар:

--	--	--	--	--	--

3.Таърифда тушуриб қолдирилган сўзларни ёзинг.

*Педагогик технология*бу - муайян лойиҳа асосида ташкил этиладиган, -
----- хамда ушбу мақсаднинг
натижаланишини кафолатловчи педагогик фаолият жараёнининг
мазмунидир.

4.Таърифда тушуриб қолдирилган сўзларни ёзинг.

*Ўқитиш технологияси*бу -ўқув машғулотининг ҳар бир босқичини -----
-----, кутиладиган натижаларни олдиндан
аниқлаштириш, ҳар босқичда қўлланиладиган шакл, метод ва воситаларини
оқилона танлаб олиш, профессор-ўқитувчи ва талабанинг вазифаларини
ойдинлаштиришга қаратилган алгоритмик кетма-кетлик.

5.Б.Блум таксономияси кетма – кетлигини ифодалаган ҳолда тегишли рақамларни катакларга ёзинг.

1) тушуниш; 2)таҳлил; 3)баҳолаш; 4)билиш; 5)қўллаш; 6)синтез.

6. Келтирилган таърифни атамаси билан жуфтланг.

№	Хусусиятлари	№	Б.Блум таксономияси категориялари
1	Эгаллаган билимлардан амалда фойдаланиш	A	Билиш
2	Фактларни, тушунчаларни, категорияларни ва таърифни айтиб бериш	B	Тушуниш
3	Ўз сўзлари билан мазмунни ёритиш, изоҳлаш, тавсифлаш	C	Баҳолаш
4	Объектни элементларга ажратган ҳолда чуқур	D	Синтез

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

	Ўрганиш, классификациялаш						
5	Умумлаштириш, хулоса қилиш					E	Таҳлил
6	Объектга нисбатан муносабат билдириш ва заруратни аниқлаш					F	Қўллаш
Жавоби	1 -	2 -	3 -	4 -	5 -	6 -	

7. Анъанавий ва модулли таълим тизимини таққосланг, ўзига хос ва ўхшаш жиҳатларни аниқланг ва жадвалнинг “жавоб” қисмига ёзинг.

A – анъанавий таълим, B - модулли таълим, C – ўхшаш жиҳатлари.

1. Бир хиллик	6. Такрорланиш		
2. Ўрта меъёрий ёндашув	7. Тизимлилик		
3. Самарали натижани кафолатлаш	8. Бошқарувчанлик		
4. Аниқ илмий лойиҳа	9. Концептуаллик		
5. Ягона ёндашув			
Жавоб:	A –	B –	C –

8. Модулли ўқитишга оид тушунчаларни уларнинг таърифи билан жуфтланг.

№	Таъриф	№	Атама
1	Мазмуний ва мантиқий якунга эга бўлган, дидактик жиҳатдан ишлаб чиқилган, натижага қаратилган, кириш ва чиқиш назоратларидан иборат бўлган бирликдир.	A	Модулли технологиялар
2	Бир фан доирасидаги модуль блокларининг йиғиндиси бўлиб, эришиш лозим бўлган дидактик мақсад, қўлланиладиган усуллар ва воситалар йиғиндисидир.	B	Модуль
3	Энг замонавий технология бўлиб, модуль блокларидан ташкил топган ахборотни тизимли равишда қайта ишлаш ва таҳлил қилишга, талабанинг мустақил фаолиятига асосланган яхлит жараён.	C	Ўқув модули
4	Нисбатан мустақил, мантиқий якунга эга бўлган ўқув курсининг бўлагидир. У ўқув-методик таъминотдан, назарий ва амалий қисмлардан, топшириқ ва жорий ҳамда якуний назорат каби қисмлардан иборат	D	Модуль дастур

Чолгу ижрочилигида инновацион ёндашув

Жавоби:	1 –	2 –	3 –	4 -
----------------	-----	-----	-----	-----

9.Замонавий ўқув режаси бўйича, ECTS бир кредитнинг тахминий қиймати талабанинг неча соат меҳнат сарфига тенгдир.

1. 12 соат
2. 34,4 соат
3. 36 соат
4. 54 соат **жавоб:**

1. Танқидий фикрлашни ривожлантириш босқичларига тааллуқлисини танланг.

№	Элементи	Мослиги
1	Blended learning	-талаба эришган даражасини сифатини баҳоловчи балл тизими.
2	Рейтинг (рейтинг баҳоси)	-ўлчов бирлиги бўлиб, талабанинг аудиторияда ва мустақил ўқув фаолиятини, баҳолайди (ўқув юкламасини).
3	Кредит (зачет бирлиги)	-аралаш ўқитиш

Жавоблар

1-	2-	3 -
----	----	-----

2. “Модулли таълим” тушунчаси биринчи бор қачон ва ким томонидан киритилган?

	Олимлар	Йиллар	
	Б.М.Гольдшмид	1971	
	Дж.Рассел	1972	
	Г.Оуэнс	1975	
Жавоби:	1 –	2 -	33 –

12. Б.Блум таксаномияси кетма-кетлигини рақамланг.

<i>Тушуниш</i>	<i>Таҳлил</i>	<i>Баҳолаш</i>	<i>Билиш</i>	<i>Қўллаш</i>	<i>Синтез</i>

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

13. График органайзерларга тегишли бўлмаган методни белгиланг.

1. Нима учун?
2. Қандай?
3. Венн диаграммаси
4. Бумеранг
5. Зинама-зина
6. Концептуал жадвал
7. Инсерт

Жавоб:

14. ECTSнинг асосий тамойилларини таърифига мосини келтиринг.

№	Тамойиллар		Таърифлар
1	<i>Transferancy</i>	A	Host университетида (қабул қиладиган университет) муваффақиятли ўтилган барча фанлар Post – университетда (талабани бошқа ОТМга жўнатган университет) ҳисобга олиниши зарур.
2	<i>Agreement</i>	B	-бу шахснинг турли таълим хизматларига бўлган эҳтиёжини қондириши ва таълим жараёнида инсон қобиятининг очилишини англатади. ECTS таълимни давом эттириш учун олий таълим муассасасини, ўқув фанларини ва ўқитувчиларни танлиш имкониятини беради.
3	<i>Credits</i>	C	-бу ҳар бир талабанинг индивидуал режа ва таълим дастурларига эга эканлигини ифода этади. Талаба танлови асосидаги фанлар 70%ни, мажбурий фанлар эса 30% дан ошмайди. Талабанинг мустақил иш ҳажми 70%ни, аудиториядаги иши эса 30%ни ташкил этади. Ушбу кўрсаткичлар индивидуал таълимни ташкил қилишга асос бўлиб хизмат қилади.
4	<i>Таълимнинг инсонпарварлашуви</i>	D	-гуруҳда индивидуал ўқитишли аудитория машғулотлари ва талабанинг мустақил ишларини уйғунлаштириш орқали таъминланади. Аудитория ўқув вақтининг 70% гача қисмини индивидуал ўқитишга, шунингдек умумий ўқув

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

			вақтининг 70%гача қисмини мустақил ишга ажратилиши ўқув фанларининг талабалар томонидан ўз қобилиятлари даражасида ўзлаштиришга имкон яратади.
5	<i>Таълимнинг индивидуаллаштируви</i>	Е	- -бу ECTS тизимида хоҳлаган шахс ёки ташкилотнинг тўсиксиз киришига шарт-шароит яратиш. Ушбу шарт-шароит кучли ахборот тарғиботи воситасида яратилади, унинг натижасида умумий янгилик, аниқлик ва очиқлик муҳити шакллантирилади.
6	<i>Таълимнинг самарадорлиги</i>	Ғ	-талаба билан иккала олий таълим муассасасининг ECTS координаторлари орасида тайёрлаш мазмуни, ўқув тартиби ва муддатлари, аттестация тадбирлари, ўқув режаларидаги фарқни баргараф этиш тартиблари ҳақида ўзаро келишувларини аниқлатади.

Жавоблар:

1	2	3	4	5	6

15.Қуйида берилган методлардан график организаерлар сирасига кирувчи методларни жавоблар жадвалига “ха” ёки “йўқ” сўзлари орқали ифодаланг.

- A) “Балиқ скелети” B) “Чархпалак” C) “Эркин ёзиш” D) “Нима учун?”
G) “Қандай?” E) “Б-Б-Б чизмаси” F) “Нилуфар гули”

Жавоблар:	A	B	C	D	G	E	F

16. “Синквейн” методини тузиш қоидалари кетма-кетлигини бажариш тартибини мос ҳолда танланг.

№	қоида	хусусияти
1	1 - қоида	A ушбу мавзу бўйича хатти-ҳаракатлар уч сўз билан тавсиф этилади.
2	2 - қоида	B темага алоқадорликни кўрсатувчи тўрт сўздан иборат гап (ибора) ёзилади.

Чолгу ижрочилигида инновацион ёндашув

3	3 - қоида	С	мавзу моҳиятини такрорловчи бир сўздан иборат синоним ёзилади.
4	4 - қоида	D	бир сўз билан мавзу ёзилади (одатда от туркумидаги оид сўз билан).
5	5 - қоида	E	мавзу икки сўз билан тавсиф қилинади (сифат туркумига оид икки сўз билан).

Жавоблар

1	2	3	4	5

17. “SWOT – таҳлил” методини тузиш қоидалари кетма-кетлигини бажариш тартибини мос ҳолда танланг.

№	Тушунчалар	№	Хусусиятлари	
1	S – (strength)	A	Тўсиқлар	
2	W – (weakness)	B	Имкониятлари	
3	O – (opportunitu)	C	Кучсиз томонлари	
4	T – (tnreat)	D	Кучли томонлари	
Жавоби:	1 –	2 -	3–	4-

18. “ФСМУ” методини тузиш қоидалари кетма-кетлигини бажариш тартибини мос ҳолда танланг.

№	Тушунчалар	№	хусусиятлари
1	Ф	A	фикрингизни <u>умумлаштиринг</u>
2	С	B	<u>фикрингизни</u> баён этинг
3	М	C	фикрингизнинг баёнига <u>сабаб</u> кўрсатинг
4	У	D	кўрсатилган сабабингизни исботлаб <u>мисол</u> (далил) келтиринг

Жавоби	1 –	2 -	3 –	4 -
:				

19. Келтирилган таърифни атамаси билан жуфтланг..

№	Таъриф	Атама		
1	Гуруҳлардаги фаолият натижасини самарали баҳолаш, муаммонинг илмий ечимини топишга йўналтириш, гуруҳдаги коммуникацияни ривожлантириш каби вазифаларни бажаради.	МОДЕРАТОР		
2	Французча сўздан олинган бўлиб талабаларнинг индивидуал ҳолда битирув малакавий иши, курс лойиҳаларини бажаришда маслаҳатчи ролини бажаради.	ТЪЮТОР		
3	Қабул қилинган қоидаларга амал қилишни текширади, талабаларнинг мустақил фикрлаш ва ишлаш қобилиятларини ривожлантириш, билиш фаолиятини фаоллаштиришга ёрдам беради.	ЭДВАЙЗЕР		
4	<i>Лотинча сўздан олинган бўлиб</i> устоз, мураббий вазифасини бажаради. Баъзи ҳолларда маъруза ўқитувчиси билан талаба орасидаги боғловчи ролини ҳам бажаради. Бунда маърузачи томонидан берилган билимларни кенг эгаллашда маслаҳатчи ва устоз ролини бажаради.	ФАСИЛИ-ТАТОР		
Жаво би:	1 –	2 –	3 -	44 –

20. Кейс қандай тузилишга эга?

1. Кириш
2. Ўқув –услубий материал
3. Кейс объектининг тарихий баёни
4. Вазият
5. Муҳокама учун саволлар ва кейсга саволлар
6. Ташкилий-услубий таъминот

Жавоб:

21. Тўғри жавобни аниқланг. Жавоблар жадвалига “ха” ёки “йўқ” сўзлари орқали ифодаланг.

1. Кейс бу - реал ҳаётнинг бир парчасидир.
2. Кейс бу - вазиятлар комплекси.
3. Кейс бу - вазиятни тушуниш ва баҳолашга имкон берадиган ягона ахборот комплекси.
4. Кейс бу - назарий билимларни амалда қўллаш.
5. Кейс бу – амалий вазиятларни таҳлил этиш ва ҳал қилиш.

Жавоблар

1.	2.	3.	4.	5.

22. Кейс-стадининг педагог фаолиятида қўлланилиши босқичлари белгиланг.

- 1) тайёргарлик босқичи;
- 2) кейс билан индивидуал танишиш босқичи;
- 3) асосий (кейс-стади методини амалда қўллаш) босқичи;
- 4) таҳлилий, баҳоловчи босқич
- 5) муҳокама учун саволлар босқичи.

Жавоб:

23. Муаммоли таълимга келтирилган таърифда тушириб қолдирилган сўзларнинг мосини топинг.

муаммоли, ижодий изланишга, изланишга, асослаш.

Билимларни ----- баён қилишнинг маълум босқичларида талабаларни ----- ундаш, кичик илмий тадқиқотларни олиб бориш.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

24.Қуйида келтирилган методлар қандай методларга тегишли.

Тадқиқот методи, эвристик метод, муаммоли вазиятларни яратиш методи, муаммоли баён қилиш методи, ижодий метод, қисман ижодий метод.

- 1.Муаммоли таълим методлари;
- 2.Ривожлантирувчи таълим методлари;
3. Табақалаштирилган таълим методлари.

Жавоб:

25.Хитой файласуфи Конфуцийнинг қуйидаги фикрини тўлдилинг.

эслаб, айтсанг, англаб, унутаман

*Айтсанг -----, кўрсатсанг ----- қоламан, ўзим
бажарсам----- етаман.*

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

Ассесмент вариантлари

**“Ихтисослик фанларини ўқитишнинг замонавий методикаси”
модули бўйича тингловчиларга мўлжалланган**

“Ассесмент” техникаси, жорий назорат топшириқлари

Ҳар бир катакдаги тўғри жавоб 5 балл ёки 1-5 баллгача баҳоланиши мумкин.

1-вариант

<p>ТЕСТ Педагогик технологиядан кўзланган мақсад ... дан иборат</p> <p>А. Юқори сифат ва самарадорликка эришиш</p> <p>В. Таълимни табақалаштириш</p> <p>С. Ўқитувчининг вазифаларини енгиллаштириш</p> <p>Д. Таълимни индивидуаллаштириш</p>	<p>МУАММОЛИ ТОПШИРИҚ</p> <p>Сиз дарс бераётган мутахассислик фанидан Кейс стади методидан қандай мавзуларда фойдаланган бўлардингиз ва нима учун?</p>
<p>СИМПТОМ Модуль – бу ...</p>	<p>АМАЛИЙ КЎНИКМА Модулни ўзлаштириш давомида қандай график органайзерлар сирасига кирувчи методларни ўргандингиз. Мутахасислигингиз мисолида намуна келтиринг.</p>

2-вариант

<p>ТЕСТ Инновация бу.. А. Янги ғоя В. Янгилик киритиш С. Таълимни ташкил этишнинг замонавий шакли Д. Такومиллаштириш</p>	<p>МУАММОЛИТОПШИРИҚ Ихтисослик фанларини ўқитишда кейс методининг қайси туридан фойдаланиш энг самарали деб ўйлайсиз ва нима учун, изоҳланг?</p>
<p>СИМПТОМ Модул дастур бу -</p>	<p>АМАЛИЙ КЎНИКМА Ўзингизга таниш бўлган ва бевосита амалиётда қўллаб кўрган Актив; Пассив; Интерактив ўқитиш методларидан мисол келтиринг</p>

3-вариант

<p>ТЕСТ Интерфаол таълимга асос солган, ўқув мақсадлар таксономиясини тадқиқ қилган муаллифни топинг А. Ушинский В. Лев Вигоцкий С. Джон Дюи Д. Бенжамин Блум</p>	<p>МУАММОЛИ ТОПШИРИҚ Касбий тайёргарликни шакллантиришда анъанавий таълимнинг ўрнини қандай баҳолайсиз. Мутахассислик фанларингизни ўқитишда қандай таълим туридан фойдаланиш афзал деб биласиз?</p>
<p>СИМПТОМ Модул технологияси – бу ...</p>	<p>АМАЛИЙ КЎНИКМА График органайзерлар сирасига кирувчи методларга мисол келтиринг? Битта методикани моҳиятини ўз мутахассислигингиз мисолида тушунтиринг?</p>

4-вариант

<p>ТЕСТ Мустақил ишларни индивидуал-дидактик мақсадларни амалга ошириш нуқтаи назаридан нечта гуруҳга ажратиш мумкин? А. 3 та В. 4 та С. 5 та Д. 6 та</p>	<p>МУАММОЛИ ТОПШИРИҚ Касбий тайёргарликни шакллантиришда ноанъанавий таълимнинг ўрнини қандай баҳолайсиз.</p>
<p>СИМПТОМ Кичик гуруҳларда ишлаш – бу ...</p>	<p>АМАЛИЙ КЎНИКМА Ўз мутахассислигингиз мисолида ностандарт тест тузинг?</p>

5-вариант

<p>ТЕСТ Европа кейслари ҳажми А. Кам ҳажмли В. Кўп ҳажмли С. Ўнлаб саҳифали матн Д. Кўплаб чизмалардан иборат</p>	<p>МУАММОЛИ ТОПШИРИҚ Мутахассислик фанини ўқитишда модул таълим технологиясидан фойдаланишнинг ижобий томонлари аниқланг?</p>
<p>СИМПТОМ Кредит тизими бу ...</p>	<p>АМАЛИЙ КЎНИКМА Ихтисослик фанларини ўқитишда ихтиёрий мавзуда топшириқли кейс тузинг?</p>

6-вариант

<p>ТЕСТ Таълим жараёнида қайси тест туридан фойдаланилади? А. Педагогик В. Психологик С. Социологик Д. Илмий</p>	<p>МУАММОЛИ ТОПШИРИҚ Мутахассислик фанини ўқитишда модул таълим технологиясидан фойдаланишнинг қандай тўсиқлари мавжуд, мисоллар орқали изоҳланг?</p>
<p>СИМПТОМ Кейс бу -</p>	<p>АМАЛИЙ КЎНИКМА Мустақил ишларнинг гуруҳларини айтинг ва ўз амалиётингизда фойдаланиш ҳолатини изоҳланг?</p>

7-вариант

<p>ТЕСТ Кейс-стадининг илк марта қўлланиш соҳаси бу... А.Бизнес соҳасида В.Мухандислик соҳасида С.Ҳуқуқ соҳасида Д.Қишлоқ хўжалик соҳасида</p>	<p>МУАММОЛИ ТОПШИРИҚ Мустақил ишларни амалга оширишда гуруҳ кўпи билан неча кишидан ошмагани маъқул ва нима учун? Мутахассислик фанларингизни ўқитишда мустақил таълимни ташкил қилишда қандай ёндашув туридан фойдаланиш афзал деб биласиз?</p>
<p>СИМПТОМ Эдвайзер бу -</p>	<p>АМАЛИЙ КЎНИКМА Саволли кейс ва топшириқли кейсни фарқини изоҳлаб беринг?</p>

8-вариант

<p>ТЕСТ Ассесмент –бу А.Интервью, суҳбат, ўрганиш В.Ингл. Сўз бўлиб, “баҳо”, “баҳолаш” маъносини билдиради С.Сўровнома ўтказиш Д.Интервью олиш</p>	<p>МУАММОЛИ ТОПШИРИҚ Хориж тажрибасида аудиториядан ташқаридаги мустақил ишлар кўпроқ қайси услублардан фойдаланган ҳолда ўтказилади ва нима учун?</p>
<p>СИМПТОМ Таксономия бу...</p>	<p>АМАЛИЙ КЎНИКМА Модул технологиялардан ихтисослик фанларини ўқитишда фойдаланиш қандай аҳамияти эга фикрингизни баён этинг?</p>

9-вариант

<p>ТЕСТ Кейснинг қуйидаги турлари мавжуд бу А.Ўтмишдан ҳозирга келиш тартибидаги Кейс В.Табиий шароитдаги, кабинетли, илмий-тадқиқотчилик С.Сюжетли Кейс Д. Сюжетсиз Кейс</p>	<p>МУАММОЛИ ТОПШИРИҚ Ихтисослик фанларини ўқитишда кейсларнинг асосан қайси туридан фойдаланилган маъқул, нима учун изоҳланг?</p>
<p>СИМПТОМ ECTS кредитлари- бу</p>	<p>АМАЛИЙ КЎНИКМА График органайзерлар сирасига кирувчи методларга мисол келтиринг? Битта методикани моҳиятини ўз мутахассислигингиз мисолида тушунтиринг?</p>

10-вариант

<p>ТЕСТ Европа-кредит тизими қачон қабул қилинди? А. 1988 йил В. 1989 йил С. 1990 йил Д. 1999 йил</p>	<p>МУАММОЛИТОПШИРИҚ Машғулотингизга келган талабалардан бири “Мен сизнинг фанингизни мустақил ўзлаштиришим мумкин, бунга менинг имкониятим етарли” – деди. Сизнинг жавобингиз.</p>
<p>СИМПТОМ Гомоген тестларга хос хусусиятларни топинг...</p>	<p>АМАЛИЙ КЎНИКМА Сиз ўз педагогик амалиётингизда аудиториядан ташқаридаги мустақил ишларни кўпроқ қайси услублардан фойдаланган ҳолда ташкил этасиз?</p>

Ўзбекистон Республикаси Президентининг асарлари:

1. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қондаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил якунлари ва 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи. //Халқ сўзи газетаси. 2017 йил 16 январь, №11.
2. Мирзиёев Ш.М. Буюк келажагимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамиз. 2017 йил
3. Мирзиёев Ш.М.Қонун устуворлиги ва инсон манфаатларини таъминлаш-юрт тараққиёти ва халқ фаровонлигининг гарови. 2017 йил
4. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда қурамиз.2017 йил
5. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҲАРАКАТЛАР СТРАТЕГИЯСИ.

Ўзбекистон Республикаси Биринчи Президентининг асарлари:

1. И.А.Каримов. Озод ва обод Ватан эркин ва фаровон ҳаёт пировард мақсадимиз, 8-жилд. - Т.: Ўзбекистон, 2000.
2. И.А.Каримов. Ватан равнақи учун ҳар биримиз маъсульмиз, 9-жилд. - Т.: Ўзбекистон, 2001.
3. И.А.Каримов. Юксак маънавият - енгилмас куч. Т.: “Маънавият”. - Т.: 2008.-176 б.
4. И.А.Каримов. Ўзбекистон мустақилликка эришиш остонасида. - Т.: “Ўзбекистон”. -Т.: 2011.-440 б.

Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. - Т.: Ўзбекистон, 2014.
2. 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҲАРАКАТЛАР СТРАТЕГИЯСИ. Т.: Ўзбекистон, 2017.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2011 йил 20 майдаги “Олий таълим муассасаларининг моддий-техника базасини мустаҳкамлаш ва юқори малакали мутахассислар тайёрлаш сифатини тубдан яхшилиш чоратадбирлари тўғрисидаги” ПҚ-1533-сон Қарори.

Чолғу ижрочилигида инновацион ёндашув

4. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2015 йил 12 июндаги “Олий таълим муассасаларининг раҳбар ва педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” ги ПФ-4732-сон Фармони.

5. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16-февралдаги “Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларни малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 25-сонли Қарори.

6. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 26 сентябрдаги “Олий таълим муассасалари педагог кадрларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 278-сонли Қарори.

Махсус адабиётлар:

1. Маданият соҳасига оид меъёрий ҳужжатлар тўплами. Ўз.Р.Маданият ва спорт ишлари вазирлиги, 2010 й.
2. List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding. UNESCO, 2009.
3. Basic Text of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, UNESCO, 2014, Paris.
4. Ў.Тошматов, Н.Исакулова. Номоддий маданий меросни муҳофаза қилишнинг ҳуқуқий асослари (монография). Тошкент, 2015 й.
5. Основные тексты Международной конвенции об охране нематериального культурного наследия. ЮНЕСКО, 2014 г.

Интернет ресурслари:

1. <http://www.unesco.org>
2. <http://www.ichcap.org>
3. www/nmm.uz
4. www.ziyonet.uz
5. www.edu.uz
6. www.infocom.uz
7. www.lugat.uz